

”verre enn unionen med Sverige”

**om bruken av unionsbegrepet og historiske sammenligninger med unionen med Sverige i
EEC/EF/EU-debattene 1961-1994.**

Lars Kjetil Köber

**Hovedoppgave i historie
Universitetet i Oslo
Våren 2001**

INNHold

1	Innledning.....	3
	Problemstilling.....	3
	Avgrensninger.....	4
	Begrepsbruk og terminologiske problemer.....	6
	Metodiske problemer.....	7
	Kilder.....	8
	Struktur.....	10
	Litteratur.....	10
2	EEC/EF-DEBATTEN 1962-70.....	13
	Innledning.....	13
	Bruk av union og nasjonale argumenter i neikampen 1962-67.....	14
	Opprettelsen av Folkebevegelsen.....	21
	Konklusjon.....	25
3	EF-DEBATTEN 1970-72.....	27
	Innledning.....	27
	Folkebevegelsen: Nei til union!.....	28
	Jasidens reaksjoner.....	32
	De politiske ungdomsorganisasjonene.....	36
	Marxist-leninistene.....	39
	Historikerdebatten om unionen.....	49
	Konklusjon.....	54
4	EF/EU-DEBATTEN 1991-94.....	56
	Innledning.....	56
	Lahnsteins utspill og historikerdebatten.....	57
	Unionslaget i Ullensvang.....	64
	Nei til EUs unionsstrategi.....	68
	Jasidens unionsstrategi.....	72
	Fremskrittspartiet: ja til EF, nei til union.....	78
	Konklusjon.....	81
5	HISTORIKERNES ROLLE I UNIONSDEBATTEN.....	83
	En sammenligning av historikernes rolle i 1972 og 1992-94.....	83
	Historikere som politiske aktører.....	84
6	KONKLUSJON.....	89
	En sammenligning mellom de 143, Folkebevegelsen og Nei til EU.....	89
	Nasjonalisme som vikarierende motiv.....	90
	Oppsummerende konklusjon.....	92
	KILDER.....	97
	LITTERATUR.....	99

Kapittel 1

Innledning

Denne oppgaven handler om de fire debattene om norsk medlemskap i EEC/EF/EU i tidsrommet 1961-1994, og hvordan de har blitt påvirket av landets historiske erfaringer gjennom unionen med Sverige. Jeg vil se på direkte historiske sammenligninger og paralleller, anvendelse av unionsbegrepet og mer generelt om bruk av historien i debatten.

Det offentlige ordskiftet er objektet for drøftelsen. Det har foregått i en rekke fora, og har i stor grad blitt preget av nasjonal retorikk. Argumenter om nasjonal selvbestemmelse og selvråderett har stått sentralt ved alle korsveier, og historiske årstall som 1814 og 1905 har blitt trukket frem i debatten. Direkte og indirekte sammenligninger mellom EEC/EF/EU og unionen med Sverige har blitt foretatt en rekke ganger, i tillegg til at de historiske linjene har blitt antydnet i tilsynelatende vage formuleringer. Union har av motstanderne blitt brukt som betegnelse på fellesskapet også før organisasjonen tok navnet Den europeiske union.

Fra 1961 til 1994 søkte Norge om medlemskap fire ganger. Det var store og viktige debatter som satte et alvorlig preg på norsk politikk gjennom over 30 år. Det har blitt avholdt to folkeavstemninger om temaet, i 1972 og 1994. Det utviklet seg raskt et hardt ordskifte om både tidligere og fremtidige unioner, noe som danner rammene for denne oppgaven.

Problemstillinger

Hovedproblemstillingen er å vurdere hvordan unionen med Sverige ble brukt som politisk argument i de norske debattene om medlemskap i EEC/EF/EU. Ble det trukket frem i ordskiftet? Var det i tilfelle sentralt? Den tesen jeg vil jobbe etter er at unionen med Sverige var en sentral historisk referanseramme for motstanderne av norsk medlemskap. I de tidlige fasene av debatten på 1960-tallet var den ett av flere viktige sammenligningsgrunnlag, men etter hvert ble den det helt sentrale. Det betyr imidlertid ikke at det nødvendigvis var det eneste historiske eksempelet som ble trukket frem i argumentasjonen. En vurdering av omfanget av bruken av andre historiske referanserammer, som dansketiden og okkupasjonen, er derfor viktig for å måle argumentets betydning. Det gjelder både i den første fasen, da disse argumentene var sentrale, men også i noen grad i folkeavstemningsdebattene. Disse argumentene vil hovedsaklig bli trukket inn for å belyse argumentasjon knyttet til unionen med Sverige.

Hvordan ble unionen med Sverige brukt? Det skjedde hovedsaklig på tre måter. For det første ble det foretatt direkte sammenligninger mellom EEC/EF/EU og unionen med Sverige. Utspill av typen "EF [er] verre enn unionen med Sverige"¹ er eksempler på slike komparasjoner, som ble foretatt i alle fasene av debatten. Den andre varianten av sammenligninger var indirekte. 1905 ble nevnt, uten at man direkte trakk linjene tilbake til det gamle unionsforholdet. "[I] 1814, 1905 og 1940 stod et samlet folk bak beslutningene",² er et eksempel på en slik formulering.

Det tredje og kvantitativt viktigste momentet er bruken av hentydninger til unionen med Sverige. Det skjedde gjennom bruk av ordet union som betegnelse på organisasjonen. Det frembrakte konnotasjoner til ordet. Motstanderne trengte ikke å nevne det gamle unionsforholdet, men klarte å minne om det gjennom en aktiv begrepsbruk. Union ble første gang brukt som betegnelse på EEC i 1961, over 30 år før Det europeiske fellesskap (EF) skiftet navn til Den europeiske union (EU). I 1972 ble union et sentralt begrep gjennom slagordet *Nei til union!*. Også i 1994 var argumentet viktig.

¹ Uttalelse fra Anne Enger Lahnstein i Dagbladet 28. mars 1992.

² De 143s opprop *Til norske kvinner og menn*. Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek (AAB) - de 143s arkiver. Arkivet består av kun en boks.

En sentral problemstilling vedrørende unionsbegrepet er motivene for bruken. Hadde det blitt benyttet i perioden 1961-1972 dersom Norge ikke hadde vært i union med Sverige 1814-1905? Noe bastant svar på det spørsmålet er det ikke mulig å gi, men jeg mener å kunne forklare omfanget av bruken med Norges nære historie. En rekke viktige kilder bekrefter det, både erindringer fra sentrale motstandere og sammenligninger med bruken av begrepet hos EEC-motstandere i andre land. Videre vil jeg drøfte om bruken av unionsbegrepet i 1994 også hadde sammenheng med landets historiske erfaringer. Union var navnet på organisasjonen nordmenn diskuterte medlemskap i, men jeg mener likevel å kunne vise at bruken av ordet ble særlig omfattende på grunn av ønsket om å frembringe dets negative konnotasjoner. Landets historiske erfaringer med unioner var uansett ikke den eneste forklaringen på bruken av begrepet. Det ble nok også brukt i 1961-72 fordi en del aktører faktisk mente at EEC/EF ville utvikle seg til å bli en union. I 1992-94 var dette enda mer tydelig. Bruken av unionsbegrepet hadde bakgrunn både i et ønske om å trekke frem de historiske linjene og en reell motstand mot den aktuelle unionen som Norge hadde søkt om medlemskap i. Det kan også ha vært forskjeller mellom aktørene på neisiden gjennom hele perioden 1961-94. Enkelte kan ha brukt unionsbegrepet rent kynisk fordi de så det fungerte, mens det for andre kan ha vært det reelle utgangspunktet for motstand mot EEC/EF/EU.

Både når det gjaldt bruken av unionsargumentet og direkte og indirekte sammenligninger med unionen med Sverige, og anvendelsen av andre nasjonale argumenter og historiske referanserammer, var det en utvikling over tid. Jeg vil drøfte forskjellen i de nasjonale argumentenes betydning og rolle i de ulike fasene av debatten. Videre vil jeg studere utviklingen over tid i bruken av de samme argumentene i spesifikke miljøer. Jeg vil særlig konsentrere meg om miljøer som i utgangspunktet var skeptiske til bruk av slik retorikk. Også behovet for direkte og indirekte sammenligninger med unionen med Sverige i de ulike fasene av debatten vil være sentralt i drøftelsen.

Et annet viktig moment vil være forskjellen mellom ulike aktører i bruken av historiske sammenligninger og unionsbegrepet. Brukte hele neisiden det, eller var det bare enkelte grupper? Var det aktører som var skeptiske til å bruke det? Jeg vil gå inn på de fleste særorganisasjoner og andre aktører på neisiden for å analysere dette.

I tillegg til å studere hvordan unionen med Sverige ble brukt av neisiden i argumentasjonen, vil jeg kartlegge og drøfte jasiens reaksjoner på slik agitasjon. Jeg vil både se på mulige alternative strategier for å møte argumentasjonen i 1972 og 1994, og drøfte årsakene til valg av strategi. Sentrale problemstillinger knyttet til dette temaet vil være om det eksisterte en frykt for de historiske parallellene hos tilhengerne. Etter navneskiftet til EU vil det også være en sentral oppgave å finne ut om det blant aktører på jasiden også eksisterte en reell unionsskepsis.

I en debatt som i så stor grad trakk inn landets historie, fikk nødvendigvis også faghistorikere betydning. Jeg vil drøfte de argumentene de brukte, og deres rolle som politiske aktører. Et viktig moment vil være å undersøke om de foretok objektive og relevante drøftelser, eller om de ble brukt til å legitimere de to sidenes politiske standpunkter.

Avgrensninger

Jeg har foretatt fem avgrensninger i forhold til temaet i oppgaven. Det gjelder i forhold til tid, aktører, argumentasjon, kilder og argumentenes virkning.

Det tidsrommet som studeres i denne oppgaven er fra august 1961 til 28. november 1994. De eksakte periodene jeg har drøftet er 1961-63, 1967, 1970-72 og 1991-1994. Den norske debatten om medlemskap i EEC startet i august 1961 i forbindelse med Storbritannias søknad. Norge, som hadde fulgt Storbritannia inn i EFTA i forbindelse med opprettelsen av denne organisasjonen i 1960, søkte om medlemskap i EEC i 1962. I januar 1963 avviste imidlertid Frankrikes president Charles de Gaulle britisk medlemskap, og den norske søknaden ble derfor lagt på is. I 1967 søkte britene om å gjenåpne forhandlingene, og Norge fulgte etter. Charles de Gaulle sa imidlertid nei til Storbritannia nok en gang, og den norske søknaden ble igjen lagt på is. I desember 1969 ble det fra EF åpnet for nye forhandlinger. Britene fornyet sin søknad, og den norske debatten startet på nytt i 1970. Også Norges søknad ble fornyet, forhandlinger ble

gjennomført og resultatet ble lagt ut til folkeavstemning. 25. september sa et flertall av det norske folk nei til medlemskap.³

Tor Bjørklund har delt den norske EEC/EF-debatten 1961 til 1972 inn i tre faser. Den første fasen var fra august 1961 til januar 1963, den andre i 1967 og den siste fasen 1970-1972.⁴ Jeg har forholdt meg til disse fasene i fremstillingen. I desember 1991 ble EFs regjeringskonferanse avsluttet gjennom vedtaket av *Traktaten om opprettelse av Den europeiske union (Maastrichttraktaten)*. Året etter, i november 1992, sendte regjeringen Brundtland en ny søknad om norsk medlemskap i EF. Forhandlinger ble gjennomført, og resultatet ble nok en gang lagt ut til folkeavstemning. 28. november 1994 sa et flertall av det norske folk nei til medlemskap for andre gang. Perioden fra 1991-1994 er foreløpig siste fase i kampen om norsk medlemskap i EEC/EF/EU. Dette er ikke nødvendigvis en svært presis avgrensning av siste fase. Det er et spørsmål om man i en eksakt periodisering burde ha tatt med EØS-prosessen fra slutten av 1980-tallet. Min avgrensning er basert på tidsrommet mellom inngåelsen av Maastrichttraktaten og den norske folkeavstemningen, som jeg mener er det sentrale tidsrommet for unionsdebatten.

Det var svært mange aktører i de norske debattene om EEC/EF/EU. Det har ved de ulike debattene vært fra fem til åtte partier som har vært representert på Stortinget, og som alle har deltatt, i tillegg til partienes ungdomsorganisasjoner. I perioden 1961-1972 har det blitt registrert 15 ulike særorganisasjoner og kampanjeorganisasjoner i tilknytning til debattene.⁵ For perioden 1991-1994 var det minst 7 nye organisasjoner. Videre deltok en rekke arbeidstaker-, arbeidsgiver- og næringsorganisasjoner aktivt, foruten media og enkeltpersoner. Det ville ikke vært mulig innenfor rammene av en hovedfagsoppgave å granske alle disse aktørenes deltakelse i debatten, og jeg har derfor vært nødt til å foreta en del prioriteringer.

Generelt har jeg drøftet flere nei- enn ja-aktører. Det har bakgrunn i at det var neisiden som initierte unionsdebatten, og at det store flertall av utspill og bidrag stammer fra motstandere. For perioden 1961-1972 har jeg foretatt relativt grundige analyser av de fleste særorganisasjonene på neisiden. Dette har bakgrunn i at det i begynnelsen var et stort sprik mellom ulike organisasjoner i bruken av nasjonale argumenter generelt og unionsargumentet og sammenligninger med unionen med Sverige spesielt. En drøftelse av flest mulig aktører på neisiden har derfor vært viktig i dette tidsrommet for å få frem bredden i argumentasjonen og vise utviklingen frem mot en enhetlig argumentasjon med unionsbegrepet som et sentralt argument.

Jeg har i svært liten grad drøftet jasidens argumentasjon i perioden før 1970. Dette har bakgrunn i at det først var med opprettelsen av Folkebevegelsen og utviklingen av slagordet *Nei til union!* at tilhengerne ble tvunget til å utvikle en motstrategi. På jasiden i perioden 1970-72 har jeg konsentrert meg om Arbeiderpartiet, som satt med regjeringsmakt og var den tyngste aktøren. Arbeiderpartiets avis Arbeiderbladet har i tillegg blitt drøftet. Dette har jeg gjort fordi den viet debatten mye omtale og samtidig kjørte en hard linje mot neisidens bruk av unionsbegrepet.

For perioden 1991-1994 har jeg konsentrert meg om færre aktører på neisiden. Hovedvekten i drøftelse er lagt på organisasjonen Nei til EF/EU. Dette valget er tatt fordi neisiden i denne perioden hadde en svært samkjørt argumentasjonen, og organisasjonen var den sentrale aktøren i koordineringen av dette arbeidet. Andre grupper og ulike partier er kun trukket inn i den grad jeg har funnet sprik i argumentasjonen. På jasiden har jeg for denne perioden benyttet meg av et bredere utvalg av aktører. Arbeiderpartiet var også ved denne korsveien den sentrale kraften blant tilhengerne av medlemskap, men jeg mener å kunne se et sprik i unionsstrategien, i hvert fall tidlig i fasen, mellom partiet og Europabevegelsen, og har derfor valgt å fokusere på disse to aktørene. I tillegg har jeg trukket inn en drøftelse av Fremskrittspartiets rolle fordi den viser en utbredt unionsskepsis i et parti som hadde inntatt et positivt standpunkt til EF/EU.

³ Bjørklund [1982:15-20].

⁴ Bjørklund [1982:15]. Bjørklund skriver egentlig at den første fasen sluttet i januar 1965. Ut fra sammenhengen ser det imidlertid ut til at dette er en trykkfeil, og at første fase avsluttes med de Gaulles nei til britisk medlemskap i januar 1963.

⁵ Gleditsch/ A. Hellevik [1977:169-186].

I tillegg har det gjennom hele perioden fra 1961 til 1994 vært enkeltpersoner som har levert viktige bidrag i den aktuelle debatten som jeg har funnet det riktig å drøfte. Det gjelder i særlig grad historikere, men også andre. Disse aktørene er tatt med fordi de kan bidra til å belyse problemstillingen på en god måte.

Jeg har også vært nødt til å foreta en del avgrensninger i forhold til hvilke argumenter jeg har tatt med i drøftelsene. Jeg har ikke drøftet andre argumenter enn de som berører spørsmål om historiske paralleller og nasjonal suverenitet, men i forhold til de siste har jeg vært nødt til å foreta en ytterligere avgrensning. Sjølråderett var et svært mye brukt begrep på neisiden. Både Arne Haugestad og Kristen Nygaard har påpekt at argumenter knyttet til sjølråderett og union i stor grad var to sider av samme sak.⁶ Dette er et standpunkt jeg i stor grad deler, men sjølråderetten var likevel knyttet opp til en mer generell motstand mot avståelse av nasjonal suverenitet som man kan finne igjen blant motstandere av EEC/EF/EU også andre steder enn i Norge. Sjølråderetten henspilte ikke direkte på Norges historiske erfaringer fra unionen med Sverige. Jeg kommer derfor i liten grad til å berøre argumenter knyttet opp til dette begrepet i drøftelsen.

Kapasitetshensyn har gjort at jeg har vært nødt til å foreta en viktig avgrensning i forhold til kilder. I forhold til medier har jeg drøftet de debattene som har vært ført i og gjengitt i avisspaltene. Radio og fjernsyn har jeg imidlertid ikke foretatt noen analyse av. De fleste debatter foregår parallelt i de ulike mediene, så det er lite trolig at min avgrensning har utelukket sentrale utspill og debatter, men enkelte hendelser kan likevel ha blitt utelukket på grunn av denne prioriteringen.

Den siste avgrensningen jeg har gjort er i forhold til argumentenes betydning. Jeg har gransket innholdet i argumentasjonen og samspillet mellom ulike argumenter. Drøftelsen vil derfor kunne si noe om hvordan Norges historiske erfaringer gjennom unionen med Sverige har påvirket debattene, men ikke hvilken betydning de har hatt for utfallet av folkeavstemningene. Slike studier er imidlertid gjort av andre gjennom valganalyser, og vil bli kort redegjort for nedenfor.

Begrebsbruk og terminologiske problemer

Navnet på organisasjonen Norge søkte om medlemskap i er egnet til å skape forvirring. Det opprinnelige navnet var The European Economic Community (EEC) som ble opprettet med Romtraktaten i 1957. I 1967 ble EECs institusjoner slått sammen med de tilsvarende institusjonene for Euratom og Den europeiske kull- og stålunion, og Det europeiske fellesskap (EF) ble opprettet.

Enkelte aktører på neisiden kalte likevel organisasjonen EEC helt frem til folkeavstemningen i 1972. Arbeiderkomiteen mot EEC og Dyrtid (AKMED) brukte betegnelsen EEC konsekvent. I tillegg ble navnet Fellesmarkedet av mange aktører brukt i stedet for både EEC og EF.

I Maastrichttraktaten i 1991 vedtok EF å skifte navn til *Den europeiske union (EU)*, men traktaten trådte ikke i kraft før 1. november 1993. I fasen fra desember 1991 til 1. november 1993 ble også navnet EF-unionen brukt av enkelte aktører. Om ikke det skulle være nok, så foreslo Utenriksdepartementet *Den europeiske sammenslutning (DES)* som alternativ til EU på norsk, noe som aldri ble gjennomført.

I oppgaven brukes konsekvent navnet på organisasjonen i den aktuelle perioden jeg omtaler. Det kan imidlertid oppstå misforståelser i forbindelse med navneendringene. I tillegg kan det være avvik ved sitater. Eneste unntak jeg har gjort fra regelen om å bruke det offisielle navnet er i forbindelse med underkapitlet om AKMED i kapittel 2. Der har jeg brukt den samme betegnelsen som gruppen selv brukte, EEC, for ikke å gjøre forvirringen for stor.

Også navnet på ulike kampanjeorganisasjoner fra EEC- og EF-debattene kan skape en del forvirring. De to aksjonene som ble opprettet i 1962 hadde lange og vanskelige navn. Det var bare kortversjonen som ble brukt, noe jeg

⁶ Telefonintervju med Kristen Nygaard 23. mars 2001; intervju med Kristen Nygaard 18. april 2001; intervju med Arne Haugestad 26. mars 2001.

også vil gjøre. *Aksjon mot Fellesmarkedet – de 143*, ble kun omtalt som *de 143. Norge og Fellesmarkedet*.

Opplysningsutvalget av 1962, ble kun omtalt som *Opplysningsutvalget*. *Folkebevegelsen mot norsk medlemskap i Fellesmarkedet*, som ble opprettet i 1970, har jeg konsekvent kun omtalt som *Folkebevegelsen*.

Begrepet *nasjonal* argumentasjon går igjen i mange drøftelser i oppgaven. Jeg har forsøkt å være konsekvent med å bruke det begrepet fremfor *nasjonalistisk*. Årsaken til at jeg har valgt denne begrepsbruken er at jeg ikke skal foreta noen normativ vurdering av argumentasjonen og standpunktene. Begrepet *nasjonalistisk* kan skape negative assosiasjoner, og jeg har ikke villet foreta en stemping av argumentasjonen gjennom mitt ordvalg. Derfor har jeg også omtalt en del type argumentasjon som åpenbart kunne gå under betegnelsen *nasjonalistisk* som *nasjonal*.

Unionsbegrepet er sentralt i store deler av oppgaven. En viktig del av drøftelsen er å vurdere årsakene til bruken av ordet. Begrepet kan henseile på to forskjellige forhold. Det første er den historiske unionen med Sverige som ble brukt som referanseramme i debattene. Det andre er den aktuelle unionen Norge søkte om medlemskap i. Unionsbegrepet ble fra 1. november 1993, da Maastrichttraktaten trådte i kraft, brukt i objektive beskrivelser av Den europeiske union, i tillegg til at det ble brukt i retoriske sammenhenger. En objektiv anvendelse av ordet finner man også igjen i perioden fra traktaten ble vedtatt i 1991 til den trådte i kraft. Avhengig av eget politiske ståsted, kan unionsbegrepet også ha blitt brukt i forsøk på objektive beskrivelser av EEC/EF i perioden 1961-72.

Metodiske problemer

Jeg har gjennomført intervjuer med Folkebevegelsens daglige leder Arne Haugestad og Nei til EUs leder Kristen Nygaard. De var begge relativt åpne i forhold til motivene for unionsargumentasjonen og den strategien de fulgte. Intervjuer med sentrale aktører reiser imidlertid en del metodiske spørsmål. Verken Haugestad eller Nygaard ser på hendelsene med et objektivt blikk. Deres beretninger kan bevisst eller ubevisst være preget av selektiv hukommelse, slik at den informasjon de formidler passer med det inntrykket de ønsker andre skal sitte igjen med av hendelsene. Det gjelder særlig problemstillinger vedrørende intern taktikk i kontroversielle politiske spørsmål, som var sentralt i samtalen jeg hadde med dem. For å sjekke opplysningene har jeg derfor i den grad det har vært mulig sammenholdt disse med andre kilder.

De opplysningene Haugestad og Nygaard kom med stemte imidlertid i stor grad med de antagelser jeg har gjort basert på granskning av andre kilder. Jeg har derfor valgt å legge stor vekt på opplysningene de ga om egen strategi. I tillegg stilte jeg spørsmål til begge to om andre aktørers taktikk og argumentasjon, både meningsfeller og tilhengere av medlemskap. Den informasjonen de ga på disse punktene har blitt brukt i vurderingen av disse aktørene, men ikke ukritisk. Deres syn på andre aktører var nok i stor grad farget av eget ståsted. Der hvor det har vært hensiktsmessig har jeg benyttet Haugestads og Nygaards vurderinger som alternative forklaringer.

Spørsmål knyttet til representativitet er også en sentral metodisk problemstilling i oppgaven. Gjennom mine avgrensninger har jeg vist at jeg ikke tar sikte på å gå gjennom et representativt utvalg av aktører i EEC/EF/EU-debattene. Relativt små grupper som marxistleninister og faghistorikere har blitt viet mye plass, mens et stort parti som Høyre ikke er drøftet. Begrunnelsen for denne avgrensningen er at oppgaven er en argumentasjonsanalyse. De valgte aktørene har kommet med bidrag i unionsdebatten som jeg har oppfattet som sentrale.

Et annet problem knyttet til representativitet er forbundet med min bruk av aviser som kilde. I stor grad har det vært enkeltpersoner som har blitt omtalt. De har ofte uttalt seg på vegne av et parti eller en organisasjon, til tross for at det kan ha vært meningsforskjeller innad. Utfordringen i disse tilfellene har vært å få rede på om personenes argumentasjon og holdninger samsvarte med organisasjonen eller partiet de representerte. Problemene knyttet til representativitet i utspill i aviser har jeg i stor grad forsøkt å løse gjennom et samspill mellom oppslagene og andre kilder, samt gjennom vurderinger i annen litteratur om de enkelte personenes reelle posisjon innen organisasjonen eller partiet.

Aviser som kilde skaper også andre metodiske problemer. I tillegg til at man drøfter de aktørene avisene omtaler, er det viktig å være oppmerksom på at også avisene var aktører i debatten. Jeg har drøftet dette særskilt i forbindelse med behandlingen av Arbeiderbladet i 1972 og Klassekampen 1969-72, men det gjelder i stor grad også for de andre avisene som er omhandlet og for det meste av perioden. De fleste avisene tok tidlig stilling i spørsmålet om norsk medlemskap. I EF-debatten 1970-1972 drev de noe mange vil omtale som ren kampanjejournalistikk. Dette gjentok seg til en viss grad i 1991-1994, men i mer moderat form. Fremstillingen av aktører og debatter har i stor grad blitt preget av avisenes standpunkt. Verdens Gang, Arbeiderbladet, Aftenposten og Bergens Tidende var ja-aviser gjennom hele perioden. Klassekampen, Dagen og Nationen var mot norsk medlemskap. Dagbladet var mot frem til 1972, men tok standpunkt for EF i 1992.

Kilder

Jeg har hovedsaklig benyttet meg av seks typer kilder i arbeidet med denne oppgaven. Det gjelder avisartikler, personlige intervjuer, interne dokumenter og materiell hentet fra organisasjonenes arkiver, bøker skrevet av aktører, politiske opprop og Stortingstidende.

Avisartikler er kvantitativt den viktigste av kildene. Jeg har gått gjennom aviser som Dagbladet, Verdens Gang, Aftenposten, Arbeiderbladet og Klassekampen for de aktuelle periodene. I tillegg er det også hentet artikler fra Bergens Tidende, Dagen, Nationen, Dag og Tid, Gula Tidend og Dagens Næringsliv.

Min gjennomgang av avisene er foretatt etter tre prinsipper. De fire første avisene er grundig gjennomgått i de mest intensive periodene av debatten. Det vil i grove trekk si våren 1962, fra juni til 25. september 1972 og fra august til 28. november 1994. For Klassekampens vedkommende har jeg også foretatt en grundig gjennomgang, men konsentrert den om perioden fra avisens start i februar 1969 til og med september 1972. Bakgrunnen for dette valget var et ønske om å gå grundig inn i utviklingen av den nasjonale argumentasjonen mot EF i det marxist-leninistiske miljøet.

Den andre fremgangsmåten jeg har benyttet meg av er en gjennomgang av et bredt antall aviser i forbindelse med enkelte relevante hendelser og datoer. Jeg har derfor gransket aviser rundt 7. juni i de aktuelle tidsrommene og i forbindelse med aktuelle stortingsdebatter, demonstrasjoner og aksjoner, navneskiftet fra EF til EU, unionsslaget i Ullensvang og en rekke andre hendelser. Det tredje incentivet for granskning av aviser har vært referanser i bøker og andre henvisninger til konkrete debatter eller enkeltartikler som er relevante for drøftelsen.

Jeg har gjennomført intervjuer med to sentrale aktører i debattene. Det gjelder Arne Haugestad, som var daglig leder i Folkebevegelsen i 1970-72, og Kristen Nygaard, som var leder i Nei til EU for hele perioden 1991-94. For Nygaards del ble det gjennomført to intervjuer, som jeg vekselvis vil referere til. I intervjuene har jeg særlig lagt vekt på å få bakgrunnsinformasjon om slagord og argumenter som de to organisasjonene brukte, og i den grad det var mulig også få informasjon om muntlig agitasjon. I tillegg til disse to intervjuene har jeg vært i kontakt med tidligere nestleder i Nei til EU Stein Ørnhoi, på telefon. Samtalen bar ikke preg av et intervju, men hadde som formål å få bekreftet eller avkreftet en uttalelse han har blitt sitert på uten referanse. Ørnhoi bekreftet uttalelsen og ga en begrunnelse for den.⁷

En annen viktig kilde er arkiver. Jeg har i stor grad fått tilgang til de arkiver jeg har bedt om innsyn i. Disse er av svært ulik karakter. De 143s arkiver består av én boks, mens Det norske arbeiderpartis omfatter svært mange hyllemeter, hvorav det meste overhodet ikke er relevant for denne drøftelsen. Dette har preget arbeidet ved gjennomgåelsen av arkivene. Mens jeg for de små organisasjonene med mangelfulle arkiver har kunnet foreta en grundig gjennomgang av alt tilgjengelig materiell, har jeg i de større arkivene foretatt søk i enkelte utvalgte perioder. Jeg har gått gjennom arkivene til de 143, Arbeidernes informasjonskomité (AIK), Ungdomsfronten mot EF, Det norske

⁷ Utskriften av intervjuene er basert på egne nedtegnelser. Kristen Nygaard har fått lese gjennom de to intervjuene med ham. Arne Haugestad har også fått tilsendt en utskrift av eget intervju. Stein Ørnhoi ga muntlig bekreftelse over telefon på noen momenter jeg kunne sitere ham på.

Arbeiderparti, Folkebevegelsen, Europabevegelsen og Europeisk Ungdom. Nei til EU har ikke gitt tilgang til sine arkiver utover offentlig publisert materiell. I arkivene har det særlig vært referanser til interne debatter i sakspapirer og lignende som har vært interessant, i tillegg til informasjonsmateriell. For de fleste arkivenes vedkommende er imidlertid det arkiverte materialet så mangelfullt at det er et spørsmål om det i alle sammenhenger gir et representativt bilde av organisasjonenes politiske virksomhet.

Bøker skrevet av forskjellige aktører i debattene, både mens de pågikk og i etterkant, har også blitt brukt som kilde. Denne oppgaven er i stor grad en argumentasjonsanalyse. I politiske debattbøker har det vært mulig å finne lengre sammenhengende resonnementer som det har vært fruktbart å drøfte. Slike bøker har vært et viktig supplement til avisdebatten i periodene. I analysen av Arbeiderpartiets valg av strategi for unionsdebatten i EF/EU-kampen har jeg særlig lagt vekt på daværende partisekretær Thorbjørn Jaglands bok *Min europeiske drøm*.⁸

Politiske opprop er også brukt som kilde. Slike opprop skaper også en del metodiske problemer. De fleste av de tidlige kampanjeorganisasjonene utarbeidet slike opprop ved opprettelsen. Spørsmålet blir da om de stod for den samme politikken gjennom hele perioden. Dette kan særlig være et problem i forhold til de 143. Deres opprop ved opprettelsen har vært en sentral kilde ved beskrivelsen av deres politikk. Deres arkiver er relativt mangelfulle, og gir i liten grad svar på om det foregikk en politisk utvikling. Opprop har også vært viktig i min analyse av historikerdebattene i 1972 og 1994.

Den siste kilden som jeg vil nevne innledningsvis er Stortingstidende. Jeg har valgt ikke å gjennomgå alle stortingsdebatter for hele perioden, men konsentrert meg om to debatter, begge fra våren 1962. Disse gjaldt endring av grunnlovens paragraf 93 og norsk medlemskap i EEC. Jeg har valgt å studere de nevnte debattene nøye fordi jaksiden i 1961-63 utover disse i liten grad kommenterte motstandernes nasjonale argumentasjon.

⁸ Jagland [1990].

Struktur

Strukturen for denne oppgaven følger de ulike hendelsenes og debattens historiske kronologi. I tillegg til innledningen har jeg delt oppgaven inn i fem hovedkapitler. Kapittel 2 tar for seg perioden fra 1961 til og med opprettelsen av Folkebevegelsen i 1970. Dette omfatter første, andre og begynnelsen av tredje fase i Bjørklunds inndeling av de norske EEC/EF-kampene. Debatten i 1961-63 er viet mye plass, mens 1967 kun er sporadisk omtalt. Opprettelsen av Folkebevegelsen er tatt med i dette kapitlet fordi jeg forsøker å tegne et bilde av en politisk utvikling som delvis var slutført ved opprettelsen av denne organisasjonen.

I kapittel 3 tar jeg for meg Folkebevegelsens argumentasjon og kampanje, med stor vekt på bruken av unionsbegrepet. Jasidens reaksjoner på denne retorikken blir også grundig drøftet. Bruken av historikere for å begrunne begge siders standpunkt var en viktig konsekvens av dette, og blir inngående studert. Et annet viktig moment i dette kapitlet er særstudier av to ulike neimiljøers politiske utvikling. Dette gjelder marxist-leninistene og deres frontorganisasjon AKMED og de partipolitiske ungdomsorganisasjonene. De er gitt større omtale enn deres politiske betydning skulle tilsi. Dette skyldes at de foretok svært interessante argumentasjonsmessige snuoperasjoner, som går inn i kjernen av temaet for denne oppgaven.

Kapittel 4 tar for seg EF/EU-kampen 1991-1994. Kampen om unionsbegrepet etter Maastrichttraktaten i 1991 spiller en viktig rolle. Neisidens bruk av unionsbegrepet, med noe vekt på forskjellene fra 1972 kommer inn her. Jasidens strategi blir også drøftet. I tillegg er det gitt plass til særstudier av utviklingen i Fremskrittspartiet.

Kapittel 5 er en nærmere drøftelse av faghistorikerens deltakelse i EF/EU-debattene. Jeg vil foreta en sammenligningen mellom historikerdebattene i 1972 og 1994, med spesiell vekt på historikernes rolle. Videre vil jeg drøfte historikere som politiske aktører i debatten,

Kapittel 6, som er den avsluttende delen av oppgaven, består av sammenligninger mellom de ulike fasene og en oppsummerende konklusjon. Jeg vil i sammenligningen legge vekt på bruken av nasjonale argumenter generelt, direkte sammenligninger med unionen med Sverige og anvendelsen av unionsbegrepet hos de tre organisasjonene de 143, Folkebevegelsen og Nei til EU. I tillegg til at jeg vil foreta en analyse av nasjonalisme brukt som vikarierende motiv i debattene.

Litteratur

Det er ikke tidligere foretatt noen bred argumentasjonsanalyse av bruken av unionsbegrepet og sammenligninger med unionen med Sverige i de norske debattene om medlemskap i EEC/EF/EU. Debattene i et videre perspektiv, analyser av enkeltaktører og bredere argumentasjonsanalyser er derimot foretatt i en rekke bøker. I tillegg er Norges historiske erfaringer med unionen med Sverige blitt nevnt i en rekke sammenhenger ved omtale av debattene, men uten grundigere drøfting av selve argumentasjon. De historiske aspektene ved EEC/EF-debattene i perioden 1961-72 har generelt blitt bredere behandlet enn 1991-1994. Det skyldes først og fremst at den siste perioden ligger såpass nær i tid.

I *Vårt hundreår* tar Berge Furre grundig for seg EEC/EF-debattene. I analysen av argumentasjonen skriver han at for neisiden var "den nasjonale sjølvråderetten og suvereniteten sjølvstjerneargumentet"⁹. Som en av forklaringene på det overraskende neireultatet ved folkeavstemningen trekke han videre frem landets historiske erfaringer: "Det kan og ha hatt noko å seie at Noregs historie som sjølvstendig nasjon var etter måten kort, slik at suvereniteten kjendest som ein nyvunnen og ikkje heilt sjølvstendig verdi"¹⁰.

Den mest sentrale boken på området er Tor Bjørklunds *Mot strømmen*, som tar for seg alle aksjoner og organisasjoner på neisiden i EEC/EF-debattene 1961-1972. Bjørklund drøfter inngående argumentasjonen til de ulike aktørene. Den nasjonale argumentasjonen blir bredt omtalt, herunder også unionsbegrepet og sammenligninger med

⁹ Furre [1992:340].

¹⁰ Furre [1992:345].

unionen med Sverige. Han foretar en grundig sammenligning mellom de ulike organisasjonenes argumentasjon og mellom debattene i 1961-63 og 1970-72.¹¹ Mange av Bjørklunds betraktninger ligger til grunn for min analyse av debattene.

Flere enkeltaktører har blitt gjenstand for grundige historiske studier. I boken *Bønder i EF-strid*, tar Jostein Trøite og Jan Erik Vold grundig for seg argumentasjonen til Senterpartiet og landbruksargumentasjonene i perioden 1961-72. Deler av deres analyse har vært sentral i min drøftelse av Senterpartiets bruk av nasjonale argumenter, spesielt i sammenheng med stortingsdebatten om norsk medlemskap i EEC våren 1962. De skriver at partiet i utgangspunktet begrunnet sitt nei til norsk medlemskap ut fra næringsinteresser, og at det i forkant av folkeavstemning "på brei front [ble] leita fram argument som støtta opp om standpunktet"¹². Det var i den sammenhengen de tok i bruk nasjonal argumentasjon. Utviklingen i fellesskapet i retning av union ble også, i henhold til forfatterne, brukt som argument for at Senterpartiet skulle endre standpunkt fra 1967 til 1972.¹³

Partiets rolle blir også drøftet av Roar Madsen i *Motstraums*, bind 2 av *Senterpartiets historie*. Deler av drøftelsen for perioden 1961 til 1972 bygger på *Bønder i EF-strid*. Madsen gir i tillegg bred plass til EF/EU-kampen 1991-94. Han foretar derimot ikke noen grundig argumentasjonsanalyse, men legger større vekt på Senterpartiets rolle som sentral aktør.¹⁴

En annen neiaktør som har blitt gjenstand for grundig analyse er Arbeiderbevegelsens Informasjonskomite mot norsk medlemskap i EF (AIK). Atle Hellevik tar i *Det ansvarlige opprør* for seg organisasjonens sentrale rolle. I omtalen av AIKs taktikk og politikk er unionsbegrepet og annen nasjonal argumentasjon ikke nevnt.¹⁵ Det har sammenheng med at organisasjonen, slik jeg viser i kapittel 3, i stor grad hadde andre beveggrunner for å gå mot norsk medlemskap i EF.

I *Kampen om EF* foretar Nils Petter Gleditsch og Ottar Hellevik en grundig gjennomgang av perioden 1961-72. De legger vekt på aktørenes rolle, deres ressurser og endringer i opinionen. For det siste forholdets vedkommende presenterer de meningsmålinger som viser årsakene til velgernes standpunkt. På målinger foretatt henholdsvis i november 1971 og februar 1972 var argumenter knyttet til "sjølråderett, innflytelse, lokaldemokrati" det nest viktigste etter "jordbruk og fiske". Argumenter konkret knyttet til unionsbegrepet og historiske erfaringer var ikke egne alternativer.¹⁶

Tilsvarende målinger for 1994 blir representert i boken *Brussel midt imot* av Anders Todal Jenssen og Henry Valen. "Selvråderett, sikre folkestyret og lokaldemokrati" fikk desidert høyest utslag i målingen. 22,5 prosent oppga det som viktigste argument. "Mot Unionen og Maastricht-avtalen" var det fjerde største argumentet, med 5,9 prosent.¹⁷ Valen og Todal Jenssen trakk i oppsummeringen av boken frem Norges historiske erfaringer fra unionen med Sverige som en vesentlig forklaring på avstemningsresultatet:

EU-saken representerer snarere en kontinuerlig linje enn et brudd i norsk politisk historie. Den heterogene alliansen på neisiden av bønder, fiskere, motkulturer og byradikale går tilbake til striden om parlamentarisme, allmenn stemmerett og unionsopløsningen med Sverige. [...] Navneskiftet fra "Det europeiske fellesskap" til "Den Europeiske Union" [sic] gjorde ikke oppgaven lettere for ja-siden.¹⁸

Henry Valen trekker frem landets historiske erfaringer også i en forklaring av avstemningsresultatet i 1972 i artikkelen *EF-saken i norsk opinion* i boken *Fra arvefiende til samboer*. Han skriver at en "periferiprotest mot et senter utenfor

¹¹ Bjørklund [1982].

¹² Trøite/Vold [1977:74].

¹³ Trøite/Vold [1977:116].

¹⁴ Madsen [2001].

¹⁵ A. Hellevik [1979].

¹⁶ Gleditsch/O. Hellevik [1977:266].

¹⁷ Valen/Jenssen [1995:51].

¹⁸ Valen/Jenssen [1995:207].

Norge opplevde vi også i slutten av forrige hundreår i unionskampene mot Sverige. [...] Unionsbegrepet er ikke populært i Norge".¹⁹

Roald Berg har også omtalt problemstillingen i artikkelen *Norsk nasjonsbygging og 1905* i boken *Union & Secession*. Han skriver at utenlandske aviser trakk linjer tilbake til 1905 for å forklare det norske nei ved folkeavstemningen i 1994. Han viser til oppslag i Dagens Nyheter og The Times.²⁰ I artikkelen *I Norges nei finns ekot av unionsuppløsningen* i Dagens Nyheter skrev sjefredaktør Arne Ruth at den norske neisiden "hørde en återklang av Karl Johan i locktonerna från Bryssel"²¹.

¹⁹ Valen [1990:199].

²⁰ Berg [2000:155].

²¹ Dagens Nyheter 1. desember 1994.

Kapittel 2

EEC/EF-debatten 1961-1970

Innledning

Dette kapitlet tar for seg tidsrommet 1961-1970. Perioden rommer fase 1 og 2 i Bjørklunds inndeling av norsk EEC/EF-kamp 1961-72. Innledningen til den tredje og siste fasen med opprettelsen av Folkebevegelsen mot norsk medlemskap i EF er også tatt med i dette kapitlet. Dette er gjort fordi jeg mener den nasjonale argumentasjonen i Folkebevegelsens opprop må ses i sammenheng med de politiske linjevalgene de tidlige neibevegelsene tok. I denne perioden søkte Norge om medlemskap to ganger, i 1962 og 1967. Den første søknaden skapte høye politiske bølger. Den andre betraktes mer som en mellomfase før den avgjørende striden i 1970-72. Begge gangene ble kampen avblåst ved at Frankrikes president Charles de Gaulle sa nei til britisk medlemskap.²²

I 1962 ble det etablert to neiorganisasjoner på riksplan. Disse var *Aksjon mot Fellesmarkedet – de 143 og Norge og Fellesmarkedet. Opplysningsutvalget av 1962*. Den første var politisk knyttet til arbeiderbevegelsen, og særlig venstresiden i Arbeiderpartiet. Den andre hadde tilknytning til Senterpartiet og landbruksorganisasjonene.²³ I tillegg ble det opprettet ulike lokale aksjoner. I denne sammenhengen blir bare Bergensutvalget²⁴ omtalt. I 1967 var Vestlandsutvalget eneste tilskudd av betydning blant neiorganisasjoner. I 1970 ble *Folkebevegelsen mot norsk medlemskap i Fellesmarkedet* opprettet.²⁵

Vekten i denne drøftelsen er lagt på neiaktørene. Dette har bakgrunn i at jasiden ikke utformet noen helhetlig argumentasjon eller strategi mot neisidens nasjonale argumentasjon før i slutfasen av folkeavstemningskampanjen. Jeg vil likevel drøfte jasidens argumentasjon i to relevante stortingsdebatter våren 1962.

Det forekom en rekke direkte og indirekte sammenligninger mellom EEC og unionen med Sverige i dette tidsrommet. Det var i stor grad enkelte aktører, og da særlig de 143 og Bergensutvalget, som foretok slike sammenligninger. Unionsbegrepet ble også en del brukt, men ikke like hyppig som i senere faser av EEC/EF/EU-kampen.

1905 ble trukket frem i flere politiske opprop og i annen argumentasjon, men det var langt fra enerådende som nasjonalt argument. Det generelle inntrykket er at det var en bredt sammensatt nasjonal agitasjon i det meste av denne perioden. Okkupasjonen 1940-45 ble, i hvert fall tidlig i denne perioden, gitt like stor betydning som unionen med Sverige 1814-1905 som historisk referanseramme. Dette endret seg med opprettelsen av Folkebevegelsen. I en drøftelse av prosessen frem mot en helhetlig nasjonal neiargumentasjon der unionsbegrepet og 1905 hadde bred plass, må hele den nasjonale argumentasjonen, innbefattet bruk av okkupasjonen i retorikken, analyseres.

I tillegg til en drøftelse av de ulike særorganisasjonene som ble opprettet i 1961-63, vil jeg vurdere Senterpartiets argumentasjon. Partiet tok standpunkt til spørsmålet ut fra jordbruksinteresser, men utvidet etter hvert sin argumentasjon til også å omfatte motstand mot avståelse av nasjonal suverenitet. Jeg vil basere denne drøftelsen på arbeid gjort av Jostein Trøite og Jan Erik Vold.

EEC-kampen i 1967 blir kun summarisk omtalt i drøftelsen. Det var en mellomfase i kampen. Den nasjonale argumentasjonen var heller ikke særlig sterk i perioden, og jeg har ikke funnet nye momenter knyttet opp mot unionsargumentasjonen.

²² Bjørklund [1982:15-19].

²³ Jeg vil omtale organisasjonene som de 143 og Opplysningsutvalget.

²⁴ Aksjonens navn varierte, men jeg vil omtale den som Bergensutvalget i denne oppgaven.

²⁵ Jeg vil omtale organisasjonen som Folkebevegelsen.

En drøftelse av den politiske plattformen som ble utformet ved opprettelsen av Folkebevegelsen avslutter dette kapitlet. Jeg foretar en sammenligning av oppropene fra de 143 og Opplysningsutvalget, og viser hvordan Folkebevegelsens opprop politisk plasserte seg mellom disse. Jeg mener likevel ikke å kunne påvise store politiske stridigheter mellom disse to opprinnelige neimiljøene ved opprettelsen av bevegelsen. Forholdet til velgerne og andre aktører blir også drøftet i denne sammenhengen, og jeg viser hvordan motstand mot for sterk nasjonal fokusering førte til at de politiske ungdomsorganisasjonene fikk innflytelse over valget av navn på den nye bevegelsen.

Bruk av union og nasjonale argumenter i neikampen 1962-67

Dette underkapitlet tar for seg fase en og to i Bjørklunds inndeling av den norske EF-kampen 1961 – 1972.²⁶ Det er de to første periodene i 1962 og 1967 som analyseres. Problemstillingen er bruken av unionsbegrepet, indirekte sammenligninger med unionen med Sverige, blant annet gjennom fremhevelse av 1905 i politiske opprop, og annen nasjonal argumentasjon.

Størstedelen av analysen omhandler neiorganisasjonene de 143, Opplysningsutvalget og Bergensutvalget. I tillegg er Senterpartiets rolle analysert, med særlig vekt på forskjellen i standpunkt i 1962 og 1970-72 sammenlignet med 1967. Jeg vil drøfte om dette har bakgrunn i utviklingen i EEC/EF mot mer union og integrasjon i 1962 og 1970-72 og en motsatt utvikling i 1967, eller om dette kun var vikarierende argumenter for partiet. I denne drøftelsen vil jeg legge stor vekt på Jostein Trøite og Jan Erik Volds arbeid på området. Det er publisert i boken *Bønder i EF-strid* fra 1977.

Aksjon mot Fellesmarkedet - de 143

I 1962 ble EEC-kampens første særorganisasjon opprettet. Den fikk navnet *Aksjon mot fellesmarkedet - de 143*, og startet som et politisk opprop med 143 underskrivere. Organisasjonen var en løs sammenslutning av de 143 personene som hadde skrevet under på oppropet ved organisasjonens stiftelse. Aktiviteten ble ledet av et arbeidsutvalg. De 143 var en av de to viktigste neiaktørene som trådte frem i 1962. Organisasjonen bestod i stor grad av fremtredende intellektuelle, deriblant universitetsfolk og kulturpersonligheter, med et sterkt innslag av personer med tilknytning til venstresiden i Arbeiderpartiet.

Det nasjonale stod sterkt i organisasjonens argumentasjon, og baserte seg på to pilarer. Den første var det antityske. Karl Evang²⁷, som ble regnet som gruppens leder, var taler ved en demonstrasjon mot EEC 9. april 1962.²⁸ Datoen for demonstrasjonen var ikke tilfeldig valgt. Ved et demonstrasjonstog de 143 arrangerte 6. mars samme år, i forbindelse med stortingsdebatten om grunnlovens paragraf 93,²⁹ bar en av plakatenes teksten *Elverum 1940: nei – Stortinget 1962:?*. Dette var en utilslørt sammenkobling mellom et ja til EEC og landsforræderi. Plakaten ble forhåndsomtalt i Bergens Tidende, noe som viser at det var en planlagt parole som arrangørene av demonstrasjonen stilte seg bak. En annen offisiell plakat i det samme demonstrasjonstøget skulle bære teksten *1814 – 1905 – 1962*. Det henspilte på det andre nasjonale benet i de 143s retorikk, som var kampen for nasjonal suverenitet, med linjer tilbake til 1814 og 1905.³⁰

I oppropet ved opprettelsen av aksjonen ble de nasjonale argumentene sterkt vektlagt. Allerede i første setning ble ordet union tatt i bruk: "Dyp uro har bredt seg i vide kretser av det norske folk ved tanken på tilslutning til den nye vesteuropeiske union som kalles Fellesmarkedet". Dette var så langt jeg har kunnet bringe på det rene første gang ordet

²⁶ Bjørklund [1982:15].

²⁷ Karl Evang var helsedirektør. Han var aktiv deltager i samfunnsdebatten. Evang var medlem av Arbeiderpartiet, og tilhørte partiets radikale fløy. Han var en ledende opposisjonell i en rekke utenrikspolitiske spørsmål, blant annet om NATO og EEC.

²⁸ Bjørklund [1982:22].

²⁹ Den foreslåtte paragraf 93 i grunnloven åpnet for avståelse av suverenitet. Paragrafen ble behandlet én måned før stortingsdebatten om søknad om medlemskap i EEC. Debatten ble sterkt knyttet opp til EEC-spørsmålet.

³⁰ Bergens Tidende 6. mars 1962.

union ble tatt i bruk i Norge ved omtale av EEC. Det videre oppropet med henvisninger til 1814 og 1905 satte begrepet inn i en sammenheng. Ordet ble sannsynligvis benyttet for å trekke en parallell mellom EEC og unionene med Danmark frem til 1814 og Sverige 1814-1905.

Videre i oppropet henviste de 143 til et bredt spekter av nasjonale omveltninger og historiske erfaringer i beskrivelsene av EEC og vurderingene av spørsmålet om norsk medlemskap:

Sterke krefter i vårt land arbeider for dyptgripende forandringer i vår grunnlov, forandringer som vil føre til oppgivelse av Norges selvstendighet og suverenitet for et formål som er særdeles tvilsomt. Dette truer med å splitte det norske folk.

Ved de store avgjørelser i vårt lands historie i 1814, 1905 og 1940 sto et samlet folk bak beslutningene. [...] I dag er det bare ved å bevare vår politiske frihet at vi kan sikre de demokratiske idealer innenfor vårt eget område og samtidig virke for at disse idealer blir de rådende i verden.³¹

1814, 1905 og 1940 var de historiske årstallene som ble trukket frem i oppropet. I tillegg til de to nevnte unionene ble okkupasjonen i 1940 benyttet for å sette beslutningen inn i et historisk perspektiv. Agitasjonen ble møtt med hoderysting blant medlemskapstilhengerne. Aftenposten vurderte å nekte å trykke oppropet fordi de mente det var usaklig.³² Det ble likevel oppfattet som så aggressivt at mange mente det manglet appell. Jeg har derfor i liten grad funnet mottrekk fra jasiden, utover noen spredte kommentarer i stortingsdebattene våren 1962.³³

Oppropet vakte unektelig sterke reaksjoner. Av enkelte ble det oppfattet som en avvisning av internasjonalt samarbeid generelt. Det var neppe oppropets hensikt, og definitivt ikke et budskap underskriverne ønsket å bli assosiert med. En av aksjonens mest sentrale personer, Karl Evang, brukte derfor mye tid og krefter på å tilbakevise en slik oppfatning av oppropet. Det gjorde han blant annet gjennom artikkelen *Oppropet mot Det vesteuropeiske fellesskapet*³⁴. Evang la blant annet vekt på ønsket om et verdensomspennende internasjonalt samarbeid. EEC var etter hans syn et uttrykk for den blokkpolitikken som hindret et slikt globalt samarbeid. Enkelte EEC-lands atomvåpenpolitikk ble også trukket inn i argumentasjonen. Ordet union ble ikke nevnt i artikkelen. De historiske parallellene som var sentrale i oppropet ble heller ikke trukket frem. Dette står i sterk kontrast til øvrige kilder om Karl Evangs politiske agitasjon mot EEC våren 1962, som var preget av en nasjonal retorikk. Den typen argumentasjon var åpenbart ikke særlig gunstig i en artikkel som skulle vise hans internasjonale forankring og engasjement, og ble derfor utelatt.

Evang holdt en tale på Stortorget i forbindelse med det store demonstrasjonstoget 6. mars 1962. Der gikk han til frontalangrep mot regjeringen og flertallet på Stortinget. Han tok i bruk en sterkt nasjonal retorikk:

Det er utrolig at vi bare vel 20 år etter at landet ble hærtatt av fiender igjen må samle oss for å beskytte vår frihet. Og denne gangen er det på mange måter farligere enn i 1940, fordi medlemskap i Fellesmarkedet betyr evig okkupasjon. [...] Hva slags behandling er i det hele tatt denne saken gitt av regjeringen? – Denne sak som er den viktigste for vårt folk etter 1814 og 1905.³⁵

1905 ble som vist hyppig trukket frem i debatten av de 143. Det er åpenbart at de indirekte forsøkte å sammenligne EEC med unionen med Sverige, men direkte sammenligninger forekom ikke like ofte. 1905 ble trukket frem for å understreke viktigheten av saken. En kilde som derfor er svært interessant, er en artikkel skrevet av Cato Wadel i Dagbladet med tittelen *„et samlet norsk folk bag os..“*. I artikkelen ble det gitt en bred begrunnelse for hvorfor 1905 var viktig:

Det som lå bak 1905 var ikke bare en trang til å hevde Norges rett til vår likestilling overfor Sverige. Det som mer enn noe annet kjennetegnet de menn som vi alle forbinder med 1905 [...] var troen på Norge, troen på et *selvstendig* Norge. [...] Er det ikke denne troen som nå mangler? [...] 1905 må jo nærmest virke latterlig på bakgrunn av hva man nå

³¹ De 143s opprop - *Til norske kvinner og menn*.

³² Bjørklund [1982:21].

³³ Se dette kapittel side 28.

³⁴ *Opplysningsartikler nr. 4*. AAB – de 143. Artikkelen var datert 7. februar 1962.

³⁵ Dagbladet 7. mars 1962.

tenker å gå inn i [...] Vår selvstendighet under unionen med Sverige var meget å regne i forhold til hva vi kan vente oss i Roma-unionen på lengre sikt.³⁶

Cato Wadel representerte ikke de 143. Han kan heller ikke på noen måte sies å være representativ for neisiden i 1962. Det som gjør artikkelen interessant er at Wadel fullførte den argumentasjonen som de 143 i stor grad antydte i sine opprop, demonstrasjoner og taler. For ham var 1905 mer enn et viktig årstall, det symboliserte Norges frihet og selvstendighet. Det var også åpenbart de 143s tanke. De viktige historiske årstallene ble trukket frem for å gi debatten en alvorlig ramme, men også for å appellere til nasjonale følelser.

De 143 brukte 1814, 1905 og 1940 for å mobilisere nasjonale krefter. Hvorvidt unionsbegrepet bevisst ble brukt i samme hensikt må imidlertid drøftes nøyere. Ble ordet union brukt som betegnelse på EEC på grunn av de negative historiske assosiasjoner det skapte i Norge? To kilder underbygger en slik teori.

I juli 1962 samlet EEC-motstandere fra Storbritannia, EFTA- og Samveldelandene seg til en konferanse i London for å drøfte alternativer til medlemskap. Professor Ragnar Frisch³⁷ deltok på vegne av de 143. På konferansen ble det vedtatt en uttalelse, der spørsmålet om avståelse av nasjonal suverenitet ble fremhevet:

[E]n ting er vi enige om: At våre folk skal bevare retten til å treffe sine egne avgjørelser gjennom sin egen regjering og nasjonalforsamling og ved den demokratiske fremgangsmåten de selv bruker – herunder også avgjørelsen om hvor meget de ønsker å avstå av sin nasjonale suverenitet, og i tilfelle til hvem og til hvilket formål.³⁸

Til tross for at det nasjonale stod sterkt i argumentasjonen, så avvek den fra den norske agitasjonen på vesentlige punkter. Ordet union ble ikke brukt som betegnelse på EEC. Det eneste stedet i hele teksten hvor ordet union ble brukt, var i et forslag til alternativ til Fellesmarkedet. Jarlen av Sandwich og mr Edw. Halloway foreslo "en *betalingsunion* [min utheving] og en utviklingsbank for Samveldet, som kunne stå åpen for tilslutning fra EFTA-landene og likesinnede stater". At begrepet ikke ble brukt i en negativ kontekst, viser at det ikke var like aktuelt som retorisk virkemiddel for neisiden i andre land som det var i Norge. Det var landets tidligere erfaringer med unioner som gjorde ordet til et effektivt virkemiddel i den norske debatten. Det var et symbol på manglende frihet.

En annen kilde som peker i samme retning er en rekke internasjonale hilsener som ble oversendt til Nasjonalkonferansen som de 143 arrangerte i januar 1963. I hilsenen fra Danmark ble EEC ved to anledninger omtalt som Rom-unionen. I hilsenene fra de øvrige landene³⁹ ble ikke unionsbegrepet brukt overhodet.⁴⁰ Ut fra disse kildene kan det virke som om unionsbegrepet ikke var like sentralt for EEC-motstandere i andre land som det var i Norge. Landets historiske erfaringer er en nærliggende forklaring. Noen entydig konklusjon kan imidlertid ikke trekkes ut fra kildene.

Den nasjonale argumentasjonen var sentral i hele de 143s politiske virksomhet. Det er derimot vanskelig å slå fast hvorvidt denne retorikken utviklet seg over tid. Jeg har tre sentrale kilder som viser aksjonens politikk og argumentasjon. Den første er det nevnte oppropet *Til norske kvinner og menn*. Den andre kilden er en erklæring fra aksjonens arbeidsutvalg som er datert 17. mai 1962.⁴¹ Datoen var neppe tilfeldig valgt, og var i seg selv et tydelig signal om aksjonens nasjonale forankring. Erklæringen skilte seg ikke nevneverdig fra oppropet. Symbolikken og retorikken ble

³⁶ Dagbladet 6. mars 1962.

³⁷ Ragnar Frisch var professor i sosialøkonomi og utviklet en rekke planøkonomiske teorier. Han var en ledende samfunnsdebattant, og tilhørte den radikale delen av Arbeiderpartiet.

³⁸ Uttalelsen *Istedenfor Fellesmarkedet!*. Uttalelsen ble gjengitt som særtrykk av Orientering nr. 27 1962. AAB – de 143.

³⁹ Storbritannia, Sverige, Island og Færøyene.

⁴⁰ *Hilsener til NASJONALKONFERANSE mot medlemskap i Fellesmarkedet for et uavhengig, et folkestyrt Norge i samarbeid med hele verden*. AAB - de 143.

⁴¹ *Erklæring*. AAB – de 143.

videreført. Den siste kilden kan derimot peke i retning av en endret retorikk. I innbydelsen til *Nasjonalkonferansen* i 1963 ble organisasjonens hovedbudskap referert:

Norge står ved en skillevei i sin historie. Folket skal i nær framtid avgjøre Norges forhold til Fellesmarkedet. Denne avgjørelse griper like sterkt inn i vårt og etterslektens liv som folkets avgjørelse i 1905.⁴²

I denne innbydelsen ble altså 1905 trukket frem. 1814 og 1940 ble det ikke. Det er vanskelig å entydig konkludere med at dette var et bevisst politisk valg, men særlig utelatelsen av 1940 er interessant. Nasjonalkonferansen skulle være en landsomfattende mønstring av neifok. Motivet bak var å få en større bredde i ledelsen av EF-motstanden.⁴³ Det kan derfor ha vært en strategisk vurdering fra de 143s side å nedtone noe av den mest aggressive agitasjonen for å kunne skape denne bredden.

Det politiske budskapet var imidlertid svært komprimert i innbydelsen. Argumentasjon knyttet opp mot okkupasjonen kan derfor ha blitt fjernet av plasshensyn. Det innebærer imidlertid at unionen med Sverige ble betraktet som en viktigere historisk referanseramme, i og med at den ble prioritert omtalt. En slik prioritering kan også oppfattes som en politisk utvikling, sammenlignet med den vektingen argumentene ble gitt i oppropet ett år tidligere.

Norge og Fellesmarkedet. Opplysningsutvalget av 1962

Den andre viktige neiaktøren i 1962 bar navnet *Norge og Fellesmarkedet. Opplysningsutvalget av 1962*. Årsaken til at det ble opprettet en ny organisasjon var at de 143 var for venstreorientert og mot en assosieringsavtale med EEC. Opplysningsutvalget ble oppfattet som assosieringstilhengere. Det var noe uenighet om det spørsmålet innad, men det er en rimelig beskrivelse av organisasjonens politiske mål.⁴⁴ Organisasjonen hadde tilknytning til landbruksorganisasjonene og Senterpartiet. Den skulle ikke arrangere demonstrasjonstog og lage paroler, men drive med opplysningsvirksomhet slik navnet også tilsa.

Også Opplysningsutvalget forfattet et opprop ved stiftelsen. Det slo fast at utvalget skulle drive opplysningsvirksomhet med sikte på å overbevise det norske folk om at medlemskap i EEC ikke var veien å gå. Dette skulle være en motvekt til jasiiden, som hadde "drevet en agitasjonsvirksomhet som delvis har tåkelagt problemene i stedet for å klargjøre dem". Det ble gitt en begrunnelse for standpunktet utvalget tok, ved at det skrev at det var "imot fullt medlemskap i Fellesmarkedet, først og fremst fordi det vil stride mot vårt folks demokratiske tradisjoner og vår oppfatning av demokratisk samarbeid over landegrensene".⁴⁵

Hva oppropet siktet til med formuleringen "vårt folks demokratiske tradisjoner" kommer ikke frem av teksten. Det kan ha vært innholdet i EEC og Romatraktaten det ble siktet til. De kunne altså ha oppfattet Fellesmarkedet som en udemokratisk organisasjon. Det kan også ha vært et generelt uttrykk for at avståelse av nasjonal suverenitet var i strid med folkets demokratiske tradisjoner. Dette var i så tilfelle en indirekte parallell til 1905, der den demokratiske kampen ble fullbyrdet ved at norske politiske myndigheter fikk kontroll over utenrikspolitikken gjennom løsrivelsen fra unionen med Sverige, og dermed manifesterte en tett sammenheng mellom demokrati og nasjonal suverenitet i Norge. Et siste forhold det kan ha vært siktet til er grunnloven, med den debatten som hadde vært våren 1962 om hvorvidt et medlemskap i EEC var i strid med denne. Det faktum at dette var den eneste formuleringen som kunne tolkes i retning av nasjonal argumentasjon viser uansett at Opplysningsutvalgets fokus var et helt annet enn de 143s.

Det ble i oppropet ikke gitt henvisninger til 1814, 1905 og 1940. Ordene union og selvstendighet ble ikke brukt. Frihet ble kun brukt i forbindelse med at gruppen klargjorde en positiv holdning til NATO. Argumentasjonen var nøktern og saklig beskrivende. I 1962 var det med andre ord ingen samlet neibevegelse i Norge. Man hadde en aksjon som

⁴² *Innbydelse til Nasjonalkonferanse*. AAB – de 143.

⁴³ Bjørklund [1982:52].

⁴⁴ Bjørklund [1982:66].

⁴⁵ *Oppropet Norge og Fellesmarkedet. Opplysningsutvalget av 1962*. Bjørklund [1982:386-387].

argumenterte sterkt med nasjonale synsmåter mot enhver tett tilknytning til EEC, og et opplysningsutvalg som med utgangspunkt i næringsinteresser var skeptisk til fullt medlemskap. Opplysningsutvalget drev med saklig og nøktern informasjon for å påvirke myndighetene, i motsetning til de 143 som la seg på en mer aktivistisk linje.

Bergensutvalget

Bergensutvalget var en selvstendig organisasjon med tett tilknytning til de 143. Den ledende personen var Arild Haaland, som var tidligere medlem av NKP. I tillegg var en del fremstående personer i Bergen løsere tilknyttet utvalget, som mer hadde form som en aksjon enn en organisasjon.⁴⁶

Bergensutvalget hadde en fri stilling. Dette innebar at de kunne gå lengre enn de 143 i retorikken. Haaland var i tillegg svært pragmatisk, og tilpasset argumentasjonen til ulike målgrupper etter hvilke fora han optrådte i. Dette resulterte i at han i enkelte sammenhenger ble relativt ekstrem. Sjølråderetts- og suverenitetsargumentet ble fremhevet skarpere enn hos de 143. Bjørklund kaller argumentasjonen for grovere. I forbindelse med et folketog i Bergen i anledning stortingsdebatten 6. mars, holdt Haaland en appell. Den er betegnende for hans nasjonale argumentasjon:

I 1905 hadde det tatt ti år å få folket til å våkne, og over 100 år, hvis vi går tilbake til Wergeland og 1814. Nå i dag må denne vekkingen skje på noen få måneder! [...] Og så starter vi med et trefoldig hurra: Lenge leve Grunnloven og Norges selvstendighet.⁴⁷

Det var Bergensutvalget som stod bak slagordet *Nei til salg av Norge*, som er ett av de sterkeste utslagene av nasjonalisme man så i kampene om EEC/EF/EU.⁴⁸ Det ble tatt i bruk allerede før de 143 forfattet sitt opprop. Slagordet ble rykket inn som annonse i aviser, kombinert med nasjonal argumentasjon:

Nasjonens selvstendighet er vårt dyreste eie. Har vi allerede glemt det vi lærte under fomedrelsen? Det er godtroende og uansvarlig å kaste råderett overbord, og det vil koste tunge kamper å vinne den tilbake. Husk på 1814 og 1905. – Det vil alltid koste å være norsk!⁴⁹

Dette var én i en serie på åtte annonser. Alle åtte baserte seg på samme nasjonale argumentasjon, om enn ikke så sterk som i dette tilfellet. To av de andre annonsene bar slagordene *SJØLSTYRE er NEI til MEDLEMSKAP*⁵⁰ og *FOLKEVALGTE men ikke til å SELGE LANDET*⁵¹. At annonsene provoserte er ikke overraskende. De provoserte faktisk så kraftig at både Bergens Tidende og Arbeiderbladet nektet å ta dem inn. Som svar rykket Bergensutvalget inn en lengre annonse i Dagbladet med tittelen *SLIK LEDES FOLKET VILL!*. I den ble det rettet et angrep på ja-avisene:

Disse to stikkprøver [henvendelsene til Bergens Tidende og Arbeiderbladet] viser at vi i dag, enn ikke for betaling, kan få innrykket i noen av våre største aviser disse påminnelser til dem som ennå er våre landsmenn. [...] Folkets liv er evig. Spørsmål om liv eller død for nasjonen må ikke avgjøres så lettvinnt som i dag! Det tok oss 500 år å få friheten tilbake.⁵²

Det nasjonale gikk som en rød tråd gjennom hele Bergensutvalgets politiske arbeid. De tok hardere i enn de fleste, også på neisiden, mente det var grunnlag for. Formuleringen "til dem som ennå er våre landsmenn", er et godt eksempel på det. Slagordet *Nei til salg av Norge* ble ikke brukt av noen av de store neiaktørene i 1970-72. Det var kun Arbeiderkomiteen mot EEC og Dyrtid som gjorde det.

⁴⁶ Bjørklund [1982:69].

⁴⁷ Bjørklund [1982:74].

⁴⁸ Slagordet hadde tidligere vært brukt under striden om konsesjonslovene. Bjørklund [1982:71].

⁴⁹ Dagbladet 11. november 1961.

⁵⁰ Dagbladet 18. mai 1962.

⁵¹ Dagbladet 7. mars 1962.

⁵² Dagbladet 11. november 1961.

Stortingsdebattene våren 1962

Det ble avholdt to viktige stortingsdebatter våren 1962, som begge var knyttet opp til spørsmålet om en norsk søknad om medlemskap i EEC. Den første debatten ble avholdt 6. til 8. mars, og handlet om å vedta en ny paragraf 93 i Grunnloven som åpnet for avståelse av suverenitet på et saklig begrenset område. Forslaget ble fremsatt før spørsmålet om norsk medlemskap var aktuelt, og det lå ingen slike motiver bak det. Senterpartiets leder Per Borten var for eksempel en av de opprinnelige forslagstillerne bak grunnlovsendringen.

Debatten i Stortinget kom likevel i stor grad til å handle om EEC. Den harde debatten som pågikk både i avisenes spalter og blant folk flest preget også representantene. Flere fremtredende representanter ga uttrykk for forståelse og ydmykhet overfor argumentasjonen som ble brukt, til tross for at de selv ønsket både en ny paragraf 93 og medlemskap i EEC. Nils Langhelle (Arbeiderpartiet) uttrykte dette tydelig:

Når det gjelder vårt eget land, er det klart at det betyr noe at Norge så sent nådde fram til full nasjonal selvstendighet. Det er mange i vårt land – og jeg forstår veldig godt at den eldre generasjon ser det slik – som ser en effektiv begrensning av den nasjonale suverenitet selv på et begrenset område som noe nasjonalt skadelig.⁵³

Den som kanskje uttrykte dette nasjonale tvisynet sterkest var Venstres Bent Røiseland:

Eg har hatt ordet fleire gonger i dette ordskiftet, men vil nok likevel vedgå at det er med nokså blanda kjensler eg deltar i det. Eg liker meg berre så passeleg. Det er ikkje fordi eg er i tvil om mitt eige standpunkt, [...] men eg tenkjer på dei heller mange ute i folket som ikkje skjønar det som vi held på å gjere no. [...] Det kan vere folk som i eit langt liv har arbeidd for framvoksteren til dette folket. Dei nemner i fullt alvor 1814 og 1905.⁵⁴

Også motstandere av EEC og den nye paragrafen tok de samme historiske årstallene i bruk i sin argumentasjon. Sosialistisk Folkepartis Finn Gustavsen mente at grunnlovsendringen kunne få "like stor innflytelse på vårt lands stilling som avgjørelsene i 1905 og 1814"⁵⁵. Einar Hovdhaugen (Senterpartiet) gikk hardere til verks, med sin påstand om at Stortinget var "i ferd med å amputere Eidsvollsverket"⁵⁶. En rekke andre representanter argumenterte på samme måte.

Stortingsdebatten om hvorvidt Norge skulle søke om medlemskap i EEC ble ført i Stortinget 25. til 28. april 1962. Debatten ble innledet med en redegjørelse fra saksordfører Finn Moe (Arbeiderpartiet). Han holdt ett av de klareste forsvarene for opprettelsen av en europeisk union som man kan finne i de norske debattene om EEC/EF/EU. Ordet union, ja endog føderal union, ble av Moe brukt som noe positivt. Han tok utgangspunkt i andre verdenskrig, og satte et tett samarbeid i Europa opp som et alternativ til nye kriger. Han siterte et manifest vedtatt av ledende motstandsfolk i de europeiske land i 1944:

Bare en føderal union vil gjøre det mulig å bevare de demokratiske institusjoner slik at man kan hindre at folk som ikke har tilstrekkelig politisk modenhet kan forstyrre den alminnelige orden. Bare en føderal union vil gjøre det mulig å gjenoppbygge kontinentet og gjøre en ende på monopoler og selvforsynte nasjonale markeder.⁵⁷

Moe poengterte riktignok at det samarbeidet de skulle ta stilling til i 1962 ikke var en union, men forsvaret av et tett politisk samarbeid mellom europeiske land var hans viktigste budskap. Konrad Nordahl (Arbeiderpartiet) fulgte opp senere i debatten. Han tok utgangspunkt i en bok av Edo Fimmen med tittelen *Europas forenede stater*, som utkom i 1926. Det lå tydelig mellom linjene at Nordahl delte Fimmens visjon, og bakgrunnen var det europeiske kontinents krigserfaringer. Han fremholdt at et slikt samarbeid måtte være tett og basere seg på økonomi: "En økonomisk integrering med en utvisking av de økonomiske landegrensener er etter min mening det sikreste grunnlaget for en varig fred"⁵⁸. Moe og Nordahl valgte her et offensivt svar på neisidens unionsargumentasjon. De forsvarte et tett europeisk samarbeid i stedet for å bagatellisere unionsbegrepet. Som vi skal se av debattene i 1970-72 og 1991-94 valgte ledende

⁵³ Stortingsforhandlinger (Sf) 1961-62 7b side 2293.

⁵⁴ Sf 1961-62 7b side 2244.

⁵⁵ Sf 1961-62 7b side 2248.

⁵⁶ Sf 1961-62 7b side 2268.

⁵⁷ Sf 1961-62 7b side 2681.

⁵⁸ Sf 1961-62 7b side 2800.

japolitikere senere den motsatte strategien. Unionsbegrepet ble enten avvist brukt om EF/EU eller bagatellisert. Fokuset på tett integrasjon mellom medlemslandene ble forsøkt nedtonet.

I begge stortingsdebattene i 1962 fikk man en diskusjon om ord. Betydde ordet union brukt på engelsk og fransk det samme som på norsk? Dette er en stadig tilbakevendende debatt i EEC/EF/EU-spørsmålet. Heller ikke i 1962 klarte man å bli enige om det. Det fikk Finn Gustavsen til å komme med følgende hjertesukk:

[D]et byr tydeligvis mange imot å oppfatte det franske ordet 'union' og det engelske 'union' som det norske union, trass i at ledende EEC-politikere gang på gang i sine uttalelser klargjør at det er nettopp en stadig nærmere union de streber mot.⁵⁹

Det var et tvisyn i unionsspørsmålet blant japolitikere på Stortinget. Neisidens nasjonale argumentasjon virket inn på dem, og det gjorde at flere ikke ønsket unionsbegrepet brukt om EEC. På den andre siden var det sentrale representanter som støttet et tett samarbeid mellom europeiske land for å hindre nye kriger. Et naturlig begrep for et slikt samarbeid er union, uavhengig av Norges historiske erfaringer med andre unioner.

1967

1967 er av Bjørklund blitt betegnet som mellomfasen i EEC/EF-kampen. Arbeiderpartiets parlamentariske leder Nils Hønsvald omtalte det som "en stille sommerbris".⁶⁰ Debatten gikk på et roligere nivå, og det folkelige engasjementet var mindre. Dette påvirket i stor grad også den nasjonale argumentasjonen, som ble langt mindre aggressiv.

I 1962 var venstresiden de mest aktive blant motstanderne av norsk medlemskap. Dette endret seg i 1967. Da var det de borgerlige medlemskapsmotstanderne som stod sterkest. Dette forklarer Bjørklund med at Arbeiderpartiet var i opposisjon, og at intern opposisjon ville bli oppfattet som illojalt.⁶¹ Den lille opposisjonen som var på borgerlig side baserte seg på at personer i Senterpartiet mente partiet ofret en viktig sak for taburetter.⁶²

Både Opplysningsutvalget og de 143 eksisterte fremdeles i 1967. De sistnevnte holdt imidlertid en svært lav profil. Det eneste tilskuddet på stammen av neioorganisasjoner var Vestlandsutvalget. Avisen Dagens redaktør Arthur Berg ble valgt til formann. Han var sterkt nasjonalsinnet. Utover enkelte artikler i avisen Dagen, var det imidlertid lite igjen av den intense nasjonale debatten fra 1962. Dette gjør 1967 til en mellomfase i denne oppgaven også.

Senterpartiets utvikling

I 1962 var Senterpartiet mot norsk medlemskap i EEC. Det var ikke en åpenbar løsning, og valget stod mellom tre alternativer: medlemskap, assosieringsavtale eller ingen tilknytning. Senterpartiet valgte assosieringsløsningen.

Berge Furre skriver at partiet falt ned på denne løsningen fordi "ei slik lausare tilknytning ville tryggja industrielle marknadsinteresser samtidig som Noreg kunne unngå overnasjonal styring og halda jordbruket utanfor EEC-ordninga".⁶³ Han fremhever både motstand mot overnasjonal styring og forsvaret av en nasjonal landbrukspolitikk, og dermed bøndernes næringsinteresser, som forklaring på Senterpartiets standpunkt.

I boken *Bønder i EF-strid* gir Trøite og Vold en noe annen forklaring. Også han mener at den offisielle begrunnelsen var todelt, med vekt på jordbruk og nasjonal suverenitet, men den reelle begrunnelsen var mindre sammensatt. Senterpartiet tok sitt standpunkt i dialog med de ulike næringsorganisasjonene i landbruket, og det var de næringspolitiske sidene som ble tillagt vekt. I forkant av stortingsdebatten ble det "på brei front leita fram argument som støtta opp om standpunktet".⁶⁴ Senterpartiet endte da opp med en todelt begrunnelse, med vekt på jordbruksspørsmål og nasjonal suverenitet, men det nasjonale var i henhold til Trøite og Vold et vikarierende motiv. Denne fremstillingen

⁵⁹ Sf 1961-62 7b side 2740.

⁶⁰ Bjørklund [1982:80].

⁶¹ Bjørklund [1982:19].

⁶² Bjørklund [1982:82].

⁶³ Furre [1992:324].

⁶⁴ Trøite/Vold [1977:74].

virker rimelig med bakgrunn i den grundige gjennomgangen forfatterne har gjort av interne møter i Senterpartiets stortingsgruppe og partiorganisasjon. I *Senterpartiets historie bind 2*, bygger Roar Madsen sin omtale på fremstillingen i *Bønder i EF-strid*. Han refererer kun den offisielle argumentasjonen, basert på nasjonal suverenitet og næringsinteresser. Han unnlater å trekke frem bakgrunnen for at det første argumentet ble brukt.⁶⁵

Verken Berge Furre eller Tor Bjørklund går inn på Senterpartiets begrunnelse for å godta å sende en søknad om medlemskap i 1967. Bjørklund fremhever riktignok striden om overnasjonalitet i EEC som førte frem til Luxembourg-forliket⁶⁶ i 1965 som et vesentlig poeng ved fellesskapets utvikling fra 1962 til 1967. Det var også dette momentet som ble brukt som offisiell begrunnelse fra Senterpartiet. Det ble fremhevet at vernet om nasjonal suverenitet ikke lenger stod i veien for medlemskap.

Også her mener Trøite og Vold å finne en annen forklaring. Han skriver at forklaringen lå i Norge, ikke i EF. Det var det borgerlige regjeringssamarbeidet som bandt Senterpartiet.

Den tankegangen som vann fram i Sp i 1967 og som dominerte partiet de neste 3-4 åra, var slik: Dersom partiet heldt fast på det opphavlege standpunktet sitt, så vart 4-partiregjeringa øydelagd, og det sannsynleg for lang tid.⁶⁷

Denne analysen bygger han særlig på intervjuer med ulike aktører både i og utenfor Senterpartiet. Også Madsen legger vekt på dette forholdet. Han forteller at partiet hadde "valet mellom å slutte seg til fleitalssynet eller å stå på ein motstandslinje og gå ut or regjeringa"⁶⁸.

Det nasjonale spørsmålet, som fikk så stor betydning for Senterpartiet i 1970-72 og 1992-94, var altså i følge Trøite og Vold kun brukt i offisielle begrunnelser for standpunkt og skifte av standpunkt i 1962 og 1967. Det var andre motiver som lå bak, henholdsvis jordbruksinteresser og regjeringsmakt.

Opprettelsen av Folkebevegelsen

Dette underkapitlet tar for seg opprettelsen av *Folkebevegelsen mot norsk medlemskap i Fellesmarkedet* høsten 1970. Selve stiftelsen skjedde gjennom en dialog mellom de 143, som på dette tidspunktet kun var en gruppe av de mest sentrale enkeltpersonene fra 1962, og Opplysningsforbundet, som var en noe større og bedre organisert forening.⁶⁹ Formålet med opprettelsen av bevegelsen var å danne en bred neifront, og dette skulle skje gjennom en forening av de eksisterende neimiljøene. En integrering av miljøene forutsatte også en sammensmelting av politikken. Det ville være umulig for en politisk bevegelse å ikke ha en ensrettet politikk. Det ville ha vanskeliggjort en effektiv neikampanje.

Jeg tar her kun for meg selve opprettelsen av bevegelsen. Organisasjonens videre politiske arbeid og agitasjon drøftes i kapittel tre. Jeg har analysert de to neiaksjonene de 143 og Opplysningsforbundet, og foretatt en sammenligning mellom oppropene til de to organisasjonene. Denne komparasjonen bygger på utlegningene om organisasjonene gjort i forrige underkapittel, og skaper et utgangspunkt for vurderingen av den sammensmeltingen av politikken som fant sted ved opprettelsen av Folkebevegelsen.

Det var på mange måter store forskjeller i de to opprinnelige neioorganisasjonenes politikk. Mens de 143 var mot enhver form for tilknytning til Fellesmarkedet, ønsket Opplysningsforbundet opprinnelig en assosieringsavtale. Mens de 143 var NATO-skeptiske og argumenterte for en blokkuavhengig utenrikspolitikk, var Opplysningsforbundet sterkt knyttet til det nordatlantiske samarbeidet. Dette kan være med på å forklare forskjellene også i den nasjonale agitasjonen.

⁶⁵ Madsen [2001:117].

⁶⁶ Luxembourg-forliket i 1966 var et vedtak som slo fast det enkelte lands vetorett i spørsmål av vital nasjonal interesse. Det løste en hard intern strid som hadde medført at Frankrike boikottet fellesskapets institusjoner.

⁶⁷ Trøite/Vold [1977:100].

⁶⁸ Madsen [2001:118].

⁶⁹ Bjørklund [1982:111-114].

I forlengelsen av sammenligningen av de to opprinnelige neioppropene trekker jeg linjene frem til oppropet som ble forfattet ved dannelsen av Folkebevegelsen. Utgangspunktet er at Folkebevegelsen var ment som en bred neiorganisasjon. Da var det tre hensyn som måtte tas. Det første og viktigste var at den måtte ta opp i seg de eksisterende neimiljøene. De to andre hensynene, til andre neiaktører og til velgerne, blir også presentert i analysen. Jeg mener at disse gjenspeiler seg i det politiske innholdet i Folkebevegelsens opprop.

Sammenligning av de opprinnelige oppropene

Oppropet til de 143 var preget av nasjonal retorikk. Tre sentrale årstall i norsk historie ble trukket frem - 1814, 1905 og 1940. I 1814 fikk Norge sin frihet og liberale grunnlov. I 1905 ble landet uavhengig etter oppløsningen av unionen med Sverige. I 1940 ble landet okkupert av fremmede makter - av tyskerne, som forøvrig var en av de sentrale maktene i det fellesmarkedet landet nå søkte om medlemskap i. Symbolikken var klar. Å si nei til EEC var en like naturlig og åpenbar handling for nasjonalsinnede nordmenn som å si ja til frihet i 1814 og selvstendighet i 1905, og nei til de tyske okkupasjonsmaktene i 1940. Gjennom fremhevelse av disse tre sentrale årstallene i norsk historie, forsøkte man å mane frem et bilde av EEC-motstanderne som ekte nasjonalsinnede nordmenn. Det kan virke som om tilhengerne indirekte ble beskyldt for å være unasjonale. Bruken av 1940 kunne henseile på landsforræderi.

Opplysningsutvalget hadde lagt seg på en langt mer nøktern linje. Bakgrunnen for skepsisen til EEC var næringsinteresser, og grupperingen ønsket tross alt en assosieringsavtale. Det ville ha vært håpløst å argumentere med at Fellesmarkedet var en ny okkupasjonsmakt ved å trekke sammenligninger med 1940, for deretter å gå inn for en assosieringsavtale med de samme okkupantene. Det ville ha blitt oppfattet som absurd. Heller ikke 1814 og 1905 var nevnt i Opplysningsutvalgets opprop. Det kan riktignok ha vært en indirekte henvisning til 1905 og sammenhengen mellom demokrati og nasjonal suverenitet i Norge gjennom formuleringen "vil stride mot vårt folks demokratiske tradisjoner"⁷⁰, slik jeg har drøftet tidligere.

At det var organisasjonen med tilknytning til venstresiden i politikken som brukte den nasjonale retorikken, mens Opplysningsforbundet med sin tilknytning til landbruksorganisasjonene og det gamle Bondepartiets avløper la seg på en mer nøktern linje, er egnet til å forbause. Det kan ha vært strategiske valg som lå bak retorikken. Opplysningsforbundet ville ikke svekke mulighetene for en assosieringsavtale gjennom en for nedsettende omtale av Fellesmarkedet. De 143 brukte alle politiske argumenter de hadde til rådighet for å motarbeide enhver form for tilknytning til EEC.

En linje kan imidlertid trekkes tilbake fra de 143 til Halvdan Kohts sosialistiske nasjonsbyggingsprosjekt, som baserte seg på en kombinasjon av nasjonalisme og demokratisk sosialisme. Øystein Sørensen skriver at målet til Koht "var et sosialistisk samfunn bygd på norske nasjonale verdier".⁷¹ Et tilsvarende mål kan i noen grad sies å ha vært gjeldende for ledende personer i de 143.

Det er riktignok ikke vanskelig å knytte aktørene bak Opplysningsforbundet til tidligere norske nasjonalismetradisjoner, noe som kan svekke argumentet. Det er imidlertid ingen ting som tyder på at disse aktørene var prinsipielle motstandere av å bruke en nasjonal argumentasjon. Det var ikke nasjonale argumenter som var deres begrunnelse i 1962 da oppropet ble skrevet. Men Senterpartiet, som Opplysningsutvalget hadde en tett tilknytning til, utarbeidet slik Trøite og Vold viser, en nasjonal argumentasjon i forbindelse med stortingsdebatten i april 1962.⁷² Etter hvert fikk spørsmålet om nasjonal suverenitet en viktig plass også i Opplysningsutvalgets argumentasjon. Et eksempel på det er en brosjyre om selvstendighetstap ved medlemskap som ble utgitt i 1962/63.⁷³ Det at gruppen ikke hadde noen prinsipiell motstand mot å bruke nasjonale argumenter kan igjen ha gjort at samlingen om ett opprop og én bevegelse gikk så greit som den gjorde i 1970.

⁷⁰ Bjørklund [1982:386-387].

⁷¹ Sørensen [1997:42].

⁷² Se ovenfor side 31.

⁷³ Madsen [2001:116].

En årsak til at forskjellene var så store mellom de to oppropene kan ha vært upolitisk. Det hadde bakgrunn i organisasjonenes arbeidsmåte. Opplysningsutvalget skulle, som navnet tilsa, drive med opplysning. Det skulle skje "ved en mest mulig saklig belysning av problemene".⁷⁴ Det formelle navnet til de 143 var i følge oppropet *Aksjon mot medlemskap i Fellesmarkedet*, noe som ga signaler om en annen form for politisk virksomhet. Oppropet var rettet "Til norske kvinner og menn",⁷⁵ og var tydelig ment å ha en mobiliserende kraft. Sterk og følelsesladd argumentasjon egner seg bedre i en politisk aksjon som de 143 enn i et opplysningsutvalg.

Av denne sammenligningen kan det konkluderes med at det ikke var noen samlet neifront i 1962. I prosessen frem mot den samlede neibevegelsen som virket i perioden 1970-72, måtte det skje en tilnærming i retorikken, og dermed en transformasjon av de to gruppene.

En bevegelse – ett opprop

Da de to vidt forskjellige argumentasjonstypene fra de 143 og Opplysningsforbundet skulle trekkes sammen til en, var det en del hensyn som måtte tas. Jeg har delt disse opp i tre hovedgrupper. Det første var at man trengte en argumentasjon som begge gruppene kunne godta og samle seg om. Ingen av organisasjonene skulle gå opp i den andre, de skulle gå sammen i noe nytt. Den politiske plattformen, som oppropet presenterte, var vesentlig i denne prosessen.

Det andre forholdet, som var minst like viktig, var å kunne tiltrekke seg nye politiske miljøer som enten allerede var eller var på vei over på neisiden. Dette var i første rekke de partipolitiske ungdomsorganisasjonene og de to sentrumspartiene Kristelig Folkeparti og Venstre.

Ungdomsorganisasjonene var på denne tiden svært radikaliserede og internasjonalistiske, etter et tiår med kamp mot Vietnam-krigen, atomvåpen og NATO. En sterk nasjonal retorikk ville ikke fungere hvis man skulle få dem inn i folden. Den politiske tilnærmingen til ungdomsorganisasjonene var en komplisert prosess som jeg vil drøfte nærmere i kapittel 3.

Kristelig Folkeparti og Venstre hadde store mindretall av tilhengere i egne rekker. De kunne ikke, i alle fall ikke tidlig i kampen, gå med på en retorikk som stemplet en stor andel av deres tillitsvalgte og velgere som unasjonale. Tysklandsargumentet ville ha stemplet partifeller som landsforrædere, noe som kunne ha skapt mye vondt blod. Man fant mange EF-tilhengere i topposisjoner i disse to partiene.

Det siste hensynet måtte tas i forhold til velgerne. Det var klart at det ville bli en folkeavstemning. Da måtte man samle et flertall av velgerne for sitt syn. De mest ekstreme argumentene måtte derfor nedtones for også å tekkes tvilerne og de mer moderate neivelgerne. De som den sterkeste nasjonale argumentasjonen appellerte til kunne man regne med allerede var mot EF. Det var tvilerne som skulle nås, og da måtte man være noe mer ydmyk.

De nasjonale argumentene måtte være med. Kampen mot avståelse av nasjonal suverenitet var et av neisidens beste kort. Men agitasjonen trengte en kraftig bearbeidelse for å møte de hensynene jeg har skissert. En slik endring kom altså ved opprettelsen av Folkebevegelsen. Ved stiftelsen ble det forfattet et opprop. I dette ble 1814 og 1905 nevnt, men ikke 1940. Man mente at friheten og grunnloven i 1814 og løsrivelsen fra Sverige i 1905 var relevante momenter. Okkupasjonen i 1940 var ikke lenger det:

Avgjørelsen om vårt forhold til Fellesmarkedet er en politisk beslutning av avgjørende betydning for vårt folks fremtid. Det er spørsmål om vårt politiske demokrati fortsatt skal virke slik det har utviklet seg fra 1814, og om vår nasjonale uavhengighet skal bevares slik folket avgjorde det i 1905.⁷⁶

⁷⁴ Hentet fra oppropet Bjørklund [1982:386-387]

⁷⁵ De 143s opprop *Til norske kvinner og menn*.

⁷⁶ Fra oppropet *Det gjelder NORGES FREMTID*. Bjørklund [1982:119].

Stifterne av Folkebevegelsen valgte å ta med de to positive nasjonale symbolene. Det negative ble utelatt. Bjørklund skriver at dette er symptomatisk for forskjellen mellom første og siste fase i kampen om norsk medlemskap i EEC/EF. Tysklandsspørsmålet var mer fremme i 1962 enn i 1970-72. Det gjelder hvis man sammenligner de ulike oppropene, hvis man ser på retorikken og også i forhold til aksjonsformer. I 1962 ble for eksempel 9. april behørig markert av neisiden. Det samme gjaldt ikke for perioden 1970-72.

Bjørklund skisserer tre forklaringer på dette. For det første mente han at nærhet i tid til krigen spilte en rolle. Færre av aktørene og velgerne i 1970-72 hadde opplevd krigen sammenlignet med i 1962. Krigen hadde kommet mer på avstand i den siste fasen. For det andre var Willy Brandt vesttysk forbundskansler i 1970. Dette hadde endret mange nordmenns syn på Tyskland. Brandt ble sett på som en åpen og visjonær politiker, i tillegg til at han også var Norgesvenn. Det tredje momentet Bjørklund trekker frem var striden om tysk gjenopprustning og om Vest-Tysklands medlemskap i NATO. Denne var sterk i 1950-årene, og hang igjen i 1962. I 1970 var det ikke en aktuell politisk sak.⁷⁷

En fjerde forklaring kan være at Folkebevegelsen tok et bevisst strategisk valg da 1940 ble tatt ut av oppropet. Hadde en sammenligning med okkupasjonstiden vært et godt argument for neisiden, hadde det blitt brukt for alt hva det var verdt. Man kunne ikke skusle vekk gode argumenter i en folkeavstemningskampanje. Målet for Folkebevegelsen var at det norske folk skulle si nei til EF. Hvilke argumenter som ble brukt hang sammen med hva man mente var taktisk klokt.

Ut fra dette synet var det en vurdering hos Folkebevegelsens stiftere at sammenligninger med okkupasjonstiden ikke ville trekke flere velgere. Man måtte ta med de argumentene som samlet hele neisiden, både velgere og aktivister. Tysklandsspørsmålet og antityske holdninger hadde i 1970-72 fremdeles appell i brede kretser, men de virket også frastøtende på en rekke grupper som neisiden trengte. Det gjaldt blant annet en del radikale ungdomsgrupper, som tidlig så på Folkebevegelsen som en borgerlig gruppering som førte nasjonal argumentasjon.⁷⁸ I tillegg ville en del velgergrupper, særlig tvilere, kunne oppfatte den typen argumentasjon som smakløs. Det var derfor Folkebevegelsen samlet seg om en mindre aggressiv nasjonal argumentasjon, og kun brukte 1814 og 1905 som referanseramme. De mente det ville tjene deres sak. Fra en slik synsvinkel var det hensynet til nye aktører på neisiden og til velgerne som var avgjørende.

Mitt intervju med Arne Haugestad gir imidlertid ikke en bekreftelse av en slik forklaring. Han tvilte på om det var en dekkende påstand. Han fremholdt blant annet at Folkebevegelsen i noen grad brukte krigen i sin argumentasjon, selv om det ikke hadde noen sentral plass. Haugestad hadde heller ikke inntrykk av at Opplysningsutvalget var mindre opptatt av nasjonale spørsmål enn de 143. Opplysningsutvalgets folk var i følge Haugestad de som oftest tok i bruk grunnloven i sin argumentasjon. Ut fra disse opplysningene kan man trekke den slutningen at det hadde foregått en videre utvikling over mot nasjonal argumentasjon hos Opplysningsutvalget, og at samlingen om en felles nasjonal retorikk derfor ikke var vanskelig for de to opprinnelige neiorganisasjonene.

Haugestad bekreftet imidlertid at forholdet til nye neiaktører, nærmere bestemt de politiske ungdomsorganisasjonene, fikk betydning for bevegelsens nasjonale argumentasjon. Det gjorde han gjennom en historie han fortalte om navnediskusjonen ved opprettelsen. Knutstad fra Senterpartiet hadde foreslått navnet Selvstendighetsbevegelsen på organisasjonen. Haugestad var selv skeptisk til navnet. Det var først og fremst på grunn av intensjonene. Knutstad hadde fortalt ham at man senere kunne gå rett over til å kalle det Selvstendighetspartiet. Haugestad var ikke villig til å la Folkebevegelsen bli brukt til den type politisk virksomhet. Men de politiske ungdomsorganisasjonene, som reagerte sterkt på navneforslaget, hadde i følge Haugestad en politisk begrunnelse:

⁷⁷ Bjørklund [1982:22].

⁷⁸ Bjørklund [1982:126].

”[de] oppfattet navnet Selvstendighetsbevegelsen som nasjonalistisk”⁷⁹. Folkebevegelsen, som ble foreslått av Hans Borgen, var langt mer samlende for alle neikreftene. Derfor valgte de det navnet.

Konklusjon

I dette kapitlet har jeg drøftet utviklingen i den nasjonale argumentasjonen hos neisiden i perioden 1961-70. Jeg har forsøkt å tegne linjene i utviklingen i argumentasjonen fra 1961-63 og frem til opprettelsen av Folkebevegelsen i 1970.

I 1961-63 var det ingen samlet neiside. Det var to neiorganisasjoner som representerte to ulike politiske miljøer. Disse organisasjonene argumenterte ikke på samme måte, og vekten av nasjonale argumenter var svært forskjellig. De 143 trakk frem 1814, 1905 og 1940 i oppropet ved opprettelsen, og de nasjonale argumentene stod sterkt i agitasjonen. Opplysningsutvalget tok ikke med de historiske referansene i sitt opprop, og vektla i mindre grad nasjonale argumenter.

Årsaken til forskjellene i argumentasjon lå på to plan. De to organisasjonene hadde for det første ulik bakgrunn for sitt standpunkt. Opplysningsutvalget hadde forankring i landbruksorganisasjonene, og det var næringsinteresser som var den samlende faktoren i deres motstand mot norsk medlemskap i EEC. De 143 hadde en bredere politisk begrunnelse for sin motstand. De to organisasjonene inntok dessuten ikke samsvarende standpunkter i kjernes spørsmålet om norsk tilknytning til EEC. Opplysningsutvalget ønsket en assosieringsavtale, mens de 143 ikke ønsket noen, eller eventuelt en svært løs, tilknytning. Jeg har imidlertid delvis klart å påvise en utvikling i argumentasjon hos de to aktørene, noe som kan ha gjort samlingen om en felles argumentasjon i 1970 enklere.

Jeg har, gjennom studier av de 143s arkiver, kommet over kilder som kan avdekke årsaken til at unionsargumentet ble brukt. Begrepet ble etter mitt syn benyttet for å trekke linjene tilbake til unionene med Danmark og Sverige. Mangelen på negativ bruk av unionsbegrepet i omtale av EEC hos neibevegelsene i en del andre land, Danmark unntatt, mener jeg er belegg for en slik påstand.

1967 var den rolige mellomfasen. Argumentasjonen gikk ikke høyt, og dermed ble også de nasjonale argumentene noe nedtonet. Det kan forklares med utviklingen i EEC/EF mot mindre overnasjonalitet. Trøite og Vold har imidlertid vist at det i stor grad dreide seg om indrepolitiske årsaker. Senterpartiet var bundet opp av regjeringssamarbeidet, og godtok derfor at søknaden om medlemskap ble sendt. De prioriterte taburettene foran den nasjonale suvereniteten som de skulle kjempe så hardt for bare noen få år senere. Bjørklund hevder at Arbeiderpartiets opposisjonsstilling gjorde at den interne opposisjonen i partiet fikk mindre spillerom. De 143, som hadde brukt harde nasjonale argumenter i 1962, hadde lav aktivitet i 1967.

Høsten 1970 samlet mange av de viktigste grupperingene på neisiden seg i Folkebevegelsen. Dette inkluderte de to opprinnelige nei-grupperingene. Ønsket om en bred neifront var sterkt. Som jeg har vist, var det flere hensyn som måtte tas for å oppnå det. Det gjaldt overfor de opprinnelige neimiljøene i de 143 og Opplysningsutvalget, i forhold til nye neiaktører som de politiske ungdomsorganisasjonene og ulike neipartier og overfor velgerne. Man samlet seg om de nasjonale symbolene som ikke støtte vekk noen neifolk.

Forholdet til de politiske ungdomsorganisasjonene gjorde at den nasjonale retorikken måtte dempes. Det fikk den praktiske konsekvensen at man ikke kalte den nye organisasjonen for Selvstendighetsbevegelsen som det var foreslått. I stedet valgte man det mer nøytrale navnet Folkebevegelsen. Selvstendighetsbevegelsen ble oppfattet som for nasjonalistisk.

Verken årstallet 1940 eller andre referanser til krigen var tatt med i oppropet ved stiftelsen av Folkebevegelsen. 1814 og 1905 var derimot behørig nevnt. Bjørklund har poengtert at dette var symptomatisk for forskjellen mellom debattene i 1961-63 og 1970-72. Krigen og okkupasjonsårene fikk en langt mindre sentral rolle, og Folkebevegelsen unnlot i stor grad å bruke det i sin argumentasjon. Det betydde videre at unionen med Sverige og 1905 fikk en enda mer

⁷⁹ Intervju Haugestad.

sentral plass som historisk referanseramme enn i den første EEC-kampen. Det fikk etter hvert stor betydning for den praktiske utformingen av Folkebevegelsens politikk.

Kapittel 3

EF-debatten 1970-1972

Innledning

Dette kapitlet tar for seg perioden fra 1970 til folkeavstemningen 25. september 1972. Dette er den siste fasen i Tor Bjørklunds inndeling av den norske EEC/EF-kampen. Perioden var preget av tiltagende kamp, som fikk et klimaks de par siste månedene før avstemningen.

Gjennom Folkebevegelsens valg av slagordet *Nei til union!* ble unionsbegrepet et sentralt tema i slutfasen. Debattene gikk høyt om hvorvidt EF var en union. Sammenligninger med unionen med Sverige forekom også. Det forelå rapporter fra EF som neisiden tok flittig i bruk. Det gjaldt særlig Wernerplanen og Davignonplanen.⁸⁰ Wernerplanen var grunnlaget for målsettingen om opprettelse av en økonomisk og monetær union, med felles pengeenhet og sentralbank. Tidsperspektivet på den var 10 år. Davignonplanen åpnet for en viss samordning av utenrikspolitikken, med en uttalt målsetting om å tale med en felles stemme utad. Det var disse to planene, samt Romatraktaten fra 1957, som dannede grunnlaget for neisidens unionsargumentasjon. De hevdet at traktaten og planene viste at Fellesskapets målsetning på sikt var å opprette en union. Det var stor uenighet om det konkrete innholdet i planene og i hvor stor grad de forpliktet. Neisiden sa de var en vesentlig del av den organisasjonen landet søkte om medlemskap i, mens jasiden vurderte både betydningen av og innholdet i planene annerledes.⁸¹

Wernerplanen og Davignonplanen var neisidens offisielle belegg for å kalle EF en union. Jeg mener å kunne vise at dette for enkelte aktører delvis var et vikarierende motiv. Hovedårsaken til at Folkebevegelsen brukte unionsbegrepet var ønsket om å trekke linjene tilbake til tidligere unioner i Norges historie. Jeg vil drøfte denne teorien inngående, basert både på medieoppslag fra den aktuelle perioden og et intervju jeg har foretatt med Arne Haugestad. Mine funn fra denne perioden kan bidra til ytterligere å kaste lys over bruken av unionsbegrepet også i perioden 1961-63. At ønsket om å trekke historiske paralleller til unionen med Sverige var Arne Haugestads handlingsskapende motiv, betyr imidlertid ikke at han og andre neifolk ikke mente at EF ville utvikle seg til å bli en union. Det var hele veien to faktorer som spilte inn når det gjaldt bruken av unionsbegrepet.

Jasiden hadde ulike alternativer for å takle unionsdebatten. Man kunne for det første forsvare medlemskap i en union, noe jeg vil kalle en offensiv unionsstrategi. Alternativt kunne man bortforklare unionsbegrepet. Den strategien ville gå ut på å hevde at unionsbegrepet hadde en annen betydning på norsk enn på andre språk. Det innebar en anerkjennelse av at begrepet ble brukt, noe det vitterlig ble blant annet gjennom Kull- og stålunionen og i de nevnte planene. Det siste alternativet var en total avvisning av unionsbegrepet brukt om EF. Jasiden falt, etter min vurdering, ned på alternativ tre, ispedd forsøk på strategi nummer to. Jeg vil drøfte disse alternativene og årsakene til at jasiden valgte som de gjorde.

Mitt valg av aktører på jasiden må begrunnes noe nærmere. Jeg har hovedsaklig gått inn i en drøftelse av regjeringens og Arbeiderpartiets rolle, og har lagt mye vekt på regjeringsorganet Arbeiderbladets omtale av spørsmålet. Dette er gjort delvis på grunn av kildetilgangen, men også fordi jeg mener Arbeiderpartiet og regjeringen var de mest sentrale aktørene på jasiden. Hoveddelen av drøftelsen av denne perioden baserer seg på neisidens bruk av unionsbegrepet. Jeg har derfor funnet det naturlig å konsentrere drøftelsen av jasidens svar rundt de viktigste aktørene.

Folkebevegelsen skulle i utgangspunktet samle hele neisiden rundt én organisasjon og én politikk. Det skjedde ikke. Det var flere neimiljøer som stod helt eller delvis utenfor. Dette gjaldt både neisiden i Arbeiderpartiet, som

⁸⁰ Bjørklund [1982:176-177].

⁸¹ Jasidens offisielle holdning kan riktignok ha avveket noe fra deres egentlige vurderinger. I et internt notat skrevet av Per Kleppe, vurderte han det som sannsynlig at en økonomisk og monetær union ville bli opprettet, men med et noe lengre tidsperspektivet enn Wernerplanen foreskrev. AAB – Det norske arbeiderpartis arkiver – boks Da – mappe 261.

organisert seg i Arbeiderbevegelsens Informasjonskomité (AIK); de politiske ungdomsorganisasjonene, som opprettet Ungdomsfronten mot EF; og marxist-leninistene og deres organisasjon Arbeiderkomiteen mot EEC og Dyrtid (AKMED). Særlig for de to siste grupperingene var politisk uenighet med Folkebevegelsen en årsak. Synet på bruk av nasjonale symboler og argumentasjon var viktig i så måte. Men begge miljøene gjennomgikk en politisk transformasjonsprosess i perioden. Ungdomsorganisasjonene kopierte etter hvert Folkebevegelsens unionsargumentasjon, mens AKMED endte opp med en enda mer nasjonal agitasjon. Jeg vil foreta en inngående drøftelse av disse miljøenes politiske utvikling henimot økt bruk av unionsbegrepet og nasjonale argumenter i perioden.

Unionsdebatten pågikk ikke bare i de politiske miljøene. Også historikere ble involvert, særlig helt i slutfasen. Spørsmålene de diskuterte var om EF var en union, og om sammenligninger med unionen med Sverige var mulig å foreta. Jeg analyserer tre viktige bidrag i denne debatten: et intervju med Sverre Steen, et neriopprop og et påfølgende ja-opprop. Innholdet i disse bidragene blir drøftet og sammenlignet.

Folkebevegelsen: Nei til union!

7. juni 1972 var et startskudd for den avsluttende neikampanjen frem mot folkeavstemningen tre og en halv måned senere. Dagen ble valgt av to grunner. Stortingsdebatten om EF-medlemskap ble avholdt 6. og 7. juni. Viktigere var likevel dagens historie. Årsdagen for oppløsningen av unionen med Sverige var en markeringsdag som passet utmerket inn i neisidens strategi. Ja-siden, som utgjorde flertallet på Stortinget, hadde åpenbart begått en tabbe ved valg av tidspunkt for debatten. Symbolikken lå nær sagt i dagen.

I Oslo arrangerte Folkebevegelsen et stort demonstrasjonstog. Etter politiets tall var det drøye 12000 personer til stede.⁸² Dette var den største folkelige markeringen mot EF i 1972. De tre hovedparolene i toget var *Slå ring om grunnloven*, *Ja! til selvstyre* og *Nei! til EF-union*. De to siste er politisk nært knyttet opp mot dagens historie. Når det i tillegg ble laget en stor flaggborg først i toget, er det tydelig at Folkebevegelsen både verbalt og symbolsk ønsket å trekke linjer tilbake til kampen om opphevelse av unionen med Sverige.

Stem nei til union! ble hovedslagordet i Folkebevegelsens avsluttende kampanje mot EF i 1972. Kampanjen ble innledet med et stort tillitsmannsmøte i Oslo 21. august og varte frem til 22. september.⁸³ Kampen mot union ble altså det sentrale. Folkebevegelsen valgte å fokusere på nasjonal argumentasjon i innspurten. Jeg vil i dette underkapitlet drøfte bakgrunnen for valget av slagord. Jeg vil legge stor vekt på et intervju med Arne Haugestad i Aftenposten 7. august 1972, og intervjuet jeg har gjort med ham. Haugestad var daglig leder i Folkebevegelsen, og den som i stor grad profilerte organisasjonen utad. I følge Tor Bjørklund hadde Haugestad svært mye makt i bevegelsen.⁸⁴ Det er derfor trolig at den daglige lederens uttalelser i Aftenposten var representative for bevegelsens offisielle linje.

Videre i denne drøftelsen vil jeg se på AIKs stilling i unionsspørsmålet. Denne drøftelsen baserer seg på sitater fra en av bevegelsens ledende personer Thorbjørn Berntsens innlegg på Folkebevegelsens valgkampåpning, i tillegg til en gjennomgang av deres arkiver.

Folkebevegelsens slagord

Unionsbegrepet ble et svært sentralt poeng for neisiden i siste fase av kampanjen. De gjorde det til en del av sitt hovedslagord mot norsk medlemskap i EF. Dette ble bekreftet av Folkebevegelsens daglige leder Arne Haugestad i et intervju i Aftenposten. Han avslørte at matvarepriser og union var utpekt som de to sentrale argumentene for å overbevise tvilere, og at hovedparolen ville være *Nei til union!*⁸⁵ I mitt eget intervju med Haugestad bekreftet han unionsargumentets store betydning: "Tanken om en union var det viktigste av det samlede politiske grunnlaget for

⁸² Bjørklund [1982:187].

⁸³ Aftenposten 7. august 1972.

⁸⁴ Bjørklund [1980:129].

⁸⁵ Aftenposten 7. august 1972.

Folkebevegelsen". Han koblet det opp mot sjølråderettsargumentasjonen, som han mente var "et annet uttrykk for det samme"⁸⁶.

Intervjuet med Haugestad der han presenterte slagordet *Nei til union!*, stod på trykk i Aftenposten halvannen måned før folkeavstemningen. Det skulle være hovedfokus i kampanjeinnspurten. Slagordet preget mye av informasjonsmateriellet fra Folkebevegelsen i slutfasen.⁸⁷ "Nei til Union!" ble også brukt som overskrift i annonser. Beslektede paroler som "vi vil styre oss selv!" og "landet er vårt!" ble også benyttet.⁸⁸ I en annen annonse, som kun finnes som et råutkast i bevegelsens arkiver, blir argumentasjonen utdypet: "I 1905 sa det norske folk nei til fortsatt union med Sverige. Det manglet ikke på spådommer om de ulykker som ville komme om vi sto alene"⁸⁹

Hva var årsaken til at Folkebevegelsen valgte dette slagordet? Var det at EF var i ferd med å bli en union? Eller var det Norges historiske erfaringer med unioner bevegelsen ønsket å benytte seg av? Folkebevegelsen hevdet de hadde belegg for sine påstander gjennom Romatraktaten, Wernerplanen og Davignonplanen. Det var særlig de to planene, som innebar henholdsvis opprettelse av en økonomisk og monetær union og en felles utenrikspolitikk, som ble brukt aktivt i agitasjonen. Begge disse planene var blitt fulgt opp med vedtak innenfor EF-systemet. Wernerplanen og Davignonplanen var viktige for bevegelsen som en offentlig begrunnelse for valget, og det ga dem et saklig belegg som jasiden hadde problemer med å tilbakevise. Men hadde EFs fremtid som union mindre reell betydning enn Norges fortid med union ved valg av strategi?

I intervjuet i Aftenposten vektla Haugestad først og fremst den offisielle begrunnelsen, selv om de historiske linjene ved flere sitater kom tydelig frem. Man må være oppmerksom på at han som politisk aktør ikke ønsket å presentere det reelle motivet for strategien i intervjuet. Oppslag av denne typen var viktige for å gi en politisk forklaring som traff hos velgerne. "Det viktigste prinsipielle argumentet er at valget gjelder selvstyre utenfor EF kontra medbestemmelsesrett i EF. Hovedslagordet blir derfor 'Stem nei til union'", uttalte Haugestad til avisen. På spørsmål om hva som skjulte seg bak slagordet, svarte han at "[n]år vi hevder at medlemskap vil være innlemmelse i en union, er det fordi vi mener EF utvikler seg mot en sammenslutning av stater som ligger nær opp til en føderalistisk statsdannelse i Vest-Europa". Haugestad fremhevet med andre ord EFs fremtidplaner, med Wernerplanen og Davignonplanen, som han presenterte som en føderalistisk statsdannelse, som offentlig begrunnelse. Når Haugestad hevdet at "det norske folk har alltid greid seg best når vi har vært herrer i eget hus", viste han tydelig hva som var motivet bak ordbruken. Det var den ønskede historiske referanserammen han ville ha frem. Unionsplanene var et beleilig belegg for påstandene, men ikke hovedårsaken til begrepsbruken.⁹⁰

Dette har Haugestad bekreftet i ettertid: "Årsaken var Norges historie. Vi brukte det [unionsbegrepet] før planene kom. Unionsargumentasjonen var inne hele veien. Men planene ga oss gode argumenter."⁹¹ Han innrømmet med dette at Wernerplanen og Davignonplanen delvis var vikarierende argumenter. Bevegelsen hadde i følge ham brukt unionsargumentet allerede før de to planene kom, og mye tyder på at valget av hovedslagordet ville vært det samme uansett fremtidsplaner for EF. Wernerplanen og Davignonplanen var imidlertid viktige brikker i bevegelsens unionsargumentasjon. I slutfasen trykket de opp og spredte store mengder av rapportene som en del av kampanjen.⁹²

I intervjuet med Aftenposten fremholdt Haugestad videre at unionsargumentet ville ha stor gjennomslagskraft:

⁸⁶ Intervju med Haugestad.

⁸⁷ Riksarkivet (RA) – Folkebevegelsen (FB) – boks 9 – mappe "materiell m.m"; RA – FB – boks 64 – mappe "7. juni 1972".

⁸⁸ *Folkebevegelsens annonsering i slutfasen*. RA – FB – boks 79 – mappe "diverse II".

⁸⁹ (*Alternativt forslag til annonsetekst*). RA – FB – boks 9 – mappe "materiell m.m".

⁹⁰ Aftenposten 7. august 1972.

⁹¹ Intervju med Haugestad.

⁹² RA – FB – Pa 357 – boks 91 – mappe 29-49.

Union lyder kanskje nasjonal-mystisk. Men jeg tror det ligger nedfelt i folk en dyp historisk, realistisk erfaring som knytter seg til vårt lands muligheter for å bevare nasjonal integritet. [...] Det er stort sett enighet om at det var riktig i 1905 å oppløse unionen med Sverige.⁹³

Det lå en viktig innrømmelse fra Haugestad i dette. Han erkjente den følelsesmessige siden ved argumentasjonen ved at han sa at begrepet union kunne virke nasjonal-mystisk. I utgangspunktet vil man tro at man ved å bruke begreper som kan beskrives med et slikt ord ville bidra til å tilsløre debatten. At neisiden til tross for denne innrømmelsen kjørte frem slagordet *Stem nei til union*, tyder på at det emosjonelle ble gitt avgjørende betydning i utformingen av kampanjen.

I ettertid mener Haugestad seg feilsitert på dette punktet: "Jeg kan ha ment nasjonalistisk. Det lyder nasjonalistisk, men er det ikke, var budskapet"⁹⁴. Denne forklaringen virker imidlertid ikke troverdig ut fra sammenhengen i intervjuet. Han vektla der det nasjonale snarere enn å ta avstand fra det. Jeg har heller ikke funnet noe dementi fra ham, til tross for at budskapet i avisen var det stikk motsatte av det han selv ga uttrykk for overfor meg. Han ble i tillegg sitert på det samme på lederplass i Arbeiderbladet uten at det medførte noe dementi.⁹⁵

For Folkebevegelsen var det sannsynligvis et svært bevisst valg å bruke argumenter som appellerte til folks følelser. Til tross for deres høye antall medlemmer, hadde de ikke nok ressurser til å slå tilbake mot jasadens massive informasjonsfremstøt i innspurten. Alternativet var da å benytte enkel følelsesladet symbolikk, noe de valgte å gjøre gjennom sitt parolevalg. At bevegelsens daglige leder omtalte begrepsvalget som "nasjonal-mystisk" virker likevel oppsiktsvekkende i ettertid. Det var en dyp indirekte erkjennelse av hvilke strenger de ønsket å spille på.

Bruken av flaggstripen i materialet var også en del av denne følelsesladde argumentasjon. Folkebevegelsen brukte den med stort hell. Men det var lenge motstand, særlig fra Haugestad selv mot å bruke stripen. Flagget var et symbol det var knyttet svært sterke følelser til, og det var nødvendig å gå forsiktig frem. Han ga ikke klarsignal før jalogoen ble presentert. Det var en hånd med fire fingre, og med en tynn mansjett i rødt, hvitt og blått rundt håndleddet. "Det var kanskje et tynt grunnlag, for mansjetten var ikke så synlig. Men ja-siden gjorde det [brukte flaggets farger] først", forklarte Haugestad bruken av flaggets farger.⁹⁶ Uttalelsen i Aftenposten om at det "stort sett [er] enighet om at det var riktig i 1905 å oppløse unionen med Sverige"⁹⁷ må drøftes noe nærmere. Hva kan Haugestad ha ment med dette? Ved folkeavstemningen i 1905 stemte 184 personer mot opphevelse av unionen. Et slikt resultat må betraktes som unison enighet. Det var ingenting som tydet på at oppslutningen om unionen med Sverige hadde vokst med årene, og det var ikke noen politiske krefter eller samfunnsdebattanter som hadde tatt til orde for en gjenopprettelse av unionen. Det er ikke sikkert at Haugestads ordvalg var bevisst, men han kan oppfattes som om han mente det faktisk var enkelte som ønsket seg tilbake til unionstiden med Sverige. Var det et spark til ja-politikere, og en dulgt påstand om de egentlig var tilhengere av en gjenopprettelse av den gamle unionen? Forsøkte han å gi dem motiver de ikke hadde? Haugestad ga ikke noen fullstendig forklaring på dette i intervjuet jeg foretok med ham.

Gjennom denne drøftelsen har jeg vist at det faktiske motivet for bruken av unionsbegrepet om EF var Norges historiske erfaringer med unioner. Det var ønsket om å trekke de historiske linjene som var det vesentlige. EFs unionsplaner var kun et beleilig belegg. Hovedkilden for konklusjonen er mitt eget intervju med Arne Haugestad, men også andre kilder bekrefter en slik påstand.

Denne konklusjonen er videre med på å kaste lys over motivene for å bruke unionsbegrepet i perioden 1961-63. Mitt belegg for å avdekke tilsvarende motiver for den perioden var manglende bruk av unionsbegrepet blant EEC-motstandere i andre land. Men tidlig på 1960-tallet var EFs unionsplaner kommet atskillig kortere enn i 1970-72. De 143

⁹³ Aftenposten 7. august 1972.

⁹⁴ Intervju med Haugestad.

⁹⁵ Arbeiderbladet 8. august 1972.

⁹⁶ Intervju med Haugestad.

⁹⁷ Aftenposten 7. august 1972.

hadde med andre ord tynnere grunnlag for å kalle EEC for union enn Folkebevegelsen hadde ti år senere. Man kan derfor konkludere med at de taktiske politiske motivene, og ønsket om å spille på Norges historie, også for de 143 var viktigere enn de faktiske forholdene i EEC.

Unionen med Danmark

Både 1814 og 1905 var nevnt i oppropet ved opprettelsen av Folkebevegelsen. Unionen med Sverige ble likevel bortimot enerådende som historisk referanseramme i slutfasen. Dansketiden ble i stor grad prioritert bort. Årsaken var sannsynligvis svært triviell. Både historiefaglig og politisk var sammenligninger med unionen med Sverige langt mer relevante. En komparasjon mellom EEC/EF og det dansk-norske eneveldet ville neppe kunne vunnet troverdighet. Neisiden kjempet en hard kamp for å få troverdighet for bruken av unionsbegrepet. Å trekke frem unionen med Danmark i tillegg til den svenske kunne gjort den jobben enda vanskeligere.

Jeg har imidlertid funnet én konkret sammenligning mellom EF og unionen med Danmark. Den ble ikke foretatt av representanter fra Folkebevegelsen, men av Senterpartiets tidligere statsminister Per Borten. Det skjedde på et neimøte like før folkeavstemningen. Det kommer ikke klart frem om det var Folkebevegelsen som var arrangør av møtet. Borten trakk de lange historiske linjer, og redegjorde for det han omtalte som en nedgangstid fra rundt 1350 til 1814. Det skyldtes ikke bare svartedauen, men også at landet "ble utkant i en union, beslutningene foregikk langt borte, og vi stod i ferd med å bli isolert"⁹⁸. Ut fra denne historien mente Borten det var merkelig at det kunne bli fremstilt som om landet i 1972 måtte inn i en union for å unngå isolasjon. Han fortsatte med å snakke om hvordan det lysnet i 1814. I følge Borten reiste det norske folk seg mot fremmedåket og "mot Europa og stormaktenes traktat". På disse formuleringene kan det virke som om den tidligere statsministeren ikke bare trakk en sammenligning mellom EF og unionen med Danmark, men også mellom Kieltraktaten og Romatraktaten. Oppslaget i VG var forøvrig relativt spydig i tonen. Journalisten var tydelig lite mottagelig for Bortens utlegning, noe som gjør at man skal være noe skeptisk til om gjengivelsen er helt korrekt.

AIK

Arbeiderbevegelsens Informasjonskomité mot norsk medlemskap i EF (AIK) organiserte neifolk i Arbeiderpartiet. 21. august hadde Folkebevegelsen sin valgkampåpning i Folkets Hus i Oslo. Thorbjørn Berntsen, som var stortingsrepresentant for Arbeiderpartiet, fremtredende neimann og styremedlem i AIK, var taler ved arrangementet. Arbeiderbladet dekket møtet, og siterte ham på følgende:

Vi tror EF vil utvikle seg til en vesteuropeisk statsdannelse, mange har brukt ordet union. Roma-traktaten legger opp til et stadig sterkere samarbeid på stadig flere områder, og vi må tro at EF mener det alvorlig med å utvikle en fellesskapelig politikk på stadig flere områder når en målbevisst arbeider fram nye planer for Fellesskapet. Det kan jo ikke være i mangel av fornuftig sysselsetting dette skjer.⁹⁹

Det var en del forskjeller i Haugestads og Berntsens retorikk. Sistnevnte brukte ikke ordet union selv, men viste til at "mange" hadde brukt det. Det lå en viss aksept av begrepet i en slik formulering, men også en grad av distanse. Han fremhevet likevel at han trodde EF ville bli en vesteuropeisk statsdannelse. Ren nasjonal argumentasjon og historiske referanser finnes ikke i sitatene fra Berntsens innlegg. Etter en gjennomgang av både Folkebevegelsens og AIKs arkiver har det ikke lyktes meg å finne manuskriptet til talen, og jeg har heller ikke funnet referanser i andre aviser.

Ut fra politisk tradisjon skulle man tro at denne delen av neisiden ville oppfatte unionsbegrepet som et skremmebilde og klassisk borgerlig nasjonalistisk retorikk, men Berntsens forsiktige aksept viser at det ikke var tilfelle.

⁹⁸ VG 22. september 1972.

⁹⁹ Arbeiderbladet 22. august 1972.

Studier som er gjort av AIK, viser imidlertid at det ikke var politiske skiller som gjorde at organisasjonen ble opprettet, men snarere organisasjonstradisjoner innenfor arbeiderbevegelsen og behovet for troverdighet overfor velgerne.¹⁰⁰

Forskjellen i argumentasjon mellom Arne Haugestad og Thorbjørn Berntsen kan likevel være et uttrykk for at AIK i mindre grad brukte unionsbegrepet. Flere forhold bekrefter en slik vurdering. For det første har jeg etter en grundig gjennomgang av AIKs arkiver ikke funnet mange spor av unionsargumentasjon. Arkivene er riktignok mangelfulle, men funnene av diskusjoner, notater, taler og brosjyrer der unionsbegrepet ble brukt er forbausende få. Det eneste jeg har funnet er et utkast til en brosjyre med tittelen *Europas Forente Stater*, som lå i mappen merket AUF. I dette notatet ble unionsargumentet mye brukt, og særlig knyttet opp mot Wernerplanen og planene om økonomisk og monetær union. Det ble ikke trukket noen historiske linjer i brosjyren. Utkastet er ikke datert, eller tilført andre opplysninger, og det kan virke som et AUF-arbeid.¹⁰¹ Hvis denne antagelsen er riktig, er det altså ikke spor av unionsargumentasjon i AIKs arkiver, noe som i seg selv er et tegn på at den type argumentasjon ikke ble prioritert fra organisasjonens side.

I tillegg har jeg ikke kunnet finne andre spor etter unionsargumentasjon fra AIKs eller ledende AIKeres side enn oppslaget i Arbeiderbladet med sitater fra Berntsen. De angrepene på unionsargumentasjonen jeg har funnet var rettet mot Folkebevegelsen. I et oppslag i Arbeiderbladet i september 1972 rettet utenriksminister Andreas Cappelen hard skyts mot neisiden, og særlig Folkebevegelsens bruk av slagordet *Nei til union!*. Cappelen rettet også kritikk mot neifolk i Arbeiderpartiet fordi de stod "skulder ved skulder med de som bevisst søker å forfalske vår egen og Vest-Europas historie i moderne tid"¹⁰². Kritikken mot AIKerne var altså begrunnet i at de var på lag med de Cappelen omtalte som historieforfalskere, ikke at de drev med tilsvarende historieforfalskning selv. Dersom AIK hadde brukt unionsbegrepet hyppig ville nok kritikken fra Cappelen vært rettet mer direkte mot dem.

Arne Haugestad har også gitt en tilsvarende beskrivelse av AIK og deres argumentasjon: "Union og sjølråderett var ikke noe førende argument hos AIK. Den direkte tilknytningen til unionsbegrepet forholdt de seg passive til. De brukte andre argumenter mot EF."¹⁰³ For AIK var altså ikke unionsbegrepet det avgjørende, og det ble lite brukt. Det kan imidlertid, blant annet gjennom sitatet i Arbeiderbladet fra Berntsens tale, virke som om de aksepterte argumentasjonen, og i hvert fall ikke opponerte mot den. Det kan ha vært en slags arbeidsdeling mellom de to organisasjonene.

Jasidens reaksjoner

Når neisiden til stadighet trakk frem unionsbegrepet, ble ja-siden etter hvert nødt til å respondere. Aksjonene 7. juni og Folkebevegelsens valg av *Nei til union!* som hovedslagord for kampanjen kunne ikke møtes med total taushet. Det ble lenge forsøkt, men det var ikke en strategi man kunne holde fast ved gjennom hele kampanjen.

Jasiden hadde tre mulige alternative strategier i unionsdebatten. For det første kunne man avvise problemstillingen. Organisasjonen Norge søkte om medlemskap i det europeiske fellesskap, ikke Den europeiske union. Det var ikke vedtatt noen union med Romatraktaten, som var det eksisterende traktatverket helt frem til den første revideringen midt på 1980-tallet.¹⁰⁴ Det eneste som kunne minne om union var klare, men uforpliktende, formuleringer innledningsvis i traktaten om et fremtidig mål. Wernerplanen og Davignonplanen var dessuten ikke entydige, og de var ikke traktatfestet. I tillegg pekte Luxembourg-forliket i retning av et mellomstatlig snarere enn et overnasjonalt samarbeid. En slik avvisningslinje var derfor et reelt alternativ, og jeg skal vise at det var det som i stor grad ble valgt.

¹⁰⁰ A. Hellevik [1979:33].

¹⁰¹ *Europas Forente Stater - AAB – AIK – mappe AUF*. At det er et utkast til brosjyre er en antagelse. Det kan også ha vært et leserbrev eller en tale. Men graden av sitater og formen forøvrig gjør at det minner mer om en brosjyre. Det er tydelig et foreløpig produkt, maskinskrevet uten noen forsøk på attraktiv layout. Det er preget av en rekke overstrykninger og rettelser. Min antagelse av at det er et AUF-produkt bygger kun på det faktum at det var plassert i mappen merket AUF.

¹⁰² Arbeiderbladet 9. september 1972.

¹⁰³ Intervju med Haugestad.

¹⁰⁴ Den første revideringen av Romatraktaten var Enhetsakten av 1985.

Alternativ to var å legge seg på en bagatelliserings- eller bortforklaringslinje. Unionsbegrepet ble tross alt brukt i visse sammenhenger, både i de to nevnte planene, og som navn på den europeiske kull- og stålunionen, som var en av tre organisasjoner som ble slått sammen ved opprettelsen av EF. En slik bagatelliseringslinje gikk ut på å forklare at ordet union ble oppfattet annerledes på andre språk, blant annet på engelsk, og at det derfor ikke var mulig å oversette det direkte med det norske ordet union og trekke linjene tilbake til unionen med Sverige. Denne strategien ble i noen grad valgt.

Den siste mulige strategien var å aktivt bruke unionsbegrepet og fylle det med positive verdier, og argumentere for at man trengte union og overnasjonalitet for å løse felles problemer. Et eksempel på en slik strategi var Finn Moes redegjørelse i Stortinget i april 1962.¹⁰⁵ Denne strategien ble ikke valgt i perioden 1970-72. Det var heller ikke noen naturlig måte å takle utfordringen på, tatt i betraktning det utviklingsstadiet EF var på i 1972. Dette var derimot en langt mer aktuell problemstilling 20 år senere.

Jeg vil i denne oppgaven ta for meg ja-sidens respons på neisidens unionsargumentasjon. Drøftingen vil i stor grad kretse rundt to sentrale kilder: regjeringsorganet Arbeiderbladets omtale av neistrategien på lederplass og gjennom debattartikler fra fremtredende ja-folk og den offisielle responsen fra statsminister Bratteli og utenriksminister Cappelen representert ved utspill i Arbeiderbladet i begynnelsen av september 1972. I tillegg vil mitt intervju med Arne Haugestad i noen grad bli brukt.

Unionsdebatten i Arbeiderbladet

Arbeiderbladet var på denne tiden Arbeiderpartiets offisielle organ. Redaktøren av avisen ble valgt på partiets landsmøte, og han satt som medlem av sentralstyret. Gjennom dette vervet deltok han i de interne strategiske drøftingene, og avisens politiske profil gjenspeilet i stor grad partiets politikk. Arbeiderbladet gikk til angrep på Folkebevegelsens slagord på lederplass. *Stem nei til union!* ble omtalt som et "billig, demagogisk slagord"¹⁰⁶, og EF ble fremhevet som et frivillig samarbeid. Det var ikke overraskende at Arbeiderbladet kritiserte Folkebevegelsens kampanjeform. Avslutningen på lederartikkelen er derfor mer interessant:

Haugestads "nasjonal-mystiske" unionsbegrep er i den norske EF-debatten villedende. Ordet union har i Norge fått en odios klang. Juridisk og filologisk har det forskjellige betydninger. I andre land nyttes begrepet union som ensbetydende med samarbeid og fellesskap. Det som for Haugestad er et "nei til union" vil bli oppfattet som - og er i realiteten - et nei til europeisk samarbeid.¹⁰⁷

Til tross for at avisen skrev at ordet union var villedende i den norske debatten, lå det en indirekte aksept av begrepet brukt om EF. Det ble gjort gjennom en definisjon av unionsbegrepet som var annerledes enn den neisiden hadde. Ved å vise til at ordet hadde en annen betydning i andre språk, forsøkte redaktøren å ufarliggjøre begrepet samtidig som han erkjente at det rent objektivt kunne brukes om EF. Årsaken til at det ikke burde brukes ble da vår historie med andre typer unioner, ikke ordet i seg selv.

Denne lederartikkelen var med andre ord et eksempel på bagatelliseringslinjen. Man avviste å bruke ordet fordi det var villedende. Det var altså ikke hva man sa, men hvordan folk oppfattet det som var problemet. Det er vanskelig ut fra en enkeltstående lederartikkel som dette å vurdere om det var uttrykk for en helhetlig redaksjonell linje fra avisens side, men det viser uansett en annen vurdering av problemstillingen enn det statsministeren og utenriksministeren ga uttrykk for en måned senere.

Kritikk av neisidens strategi og bruk av ordet union kom også frem i kronikker i Arbeiderbladet, blant annet av Guttorm Hansen og Johan Jørgen Holst. Hansen la seg på samme bagatelliseringslinjen som lederen i Arbeiderbladet. Han viste til at ordet union ikke nødvendigvis innebar noen sterk forpliktelse i internasjonal sammenheng:

¹⁰⁵ Se kapittel 1 side 29.

¹⁰⁶ Arbeiderbladet 8. august 1972

¹⁰⁷ Arbeiderbladet 8. august 1972

Man har tatt unionsbegrepet fra Norges tidligere historie og koblet det sammen med et internasjonalt meget brukt ord fra særlig etterkrigstiden og så forsøker man å få folk til å tro at det kan settes likhetstegn mellom unionen med Sverige og det unionsbegrep som brukes i internasjonal sammenheng om samarbeidsorganer i våre dager. Dette er et rent bedrag, og har ingenting med virkeligheten å gjøre. Norge har vært og er medlemmer av slike unioner i dag, den internasjonale betalingsunion, telekommunikasjonen [sic] osv¹⁰⁸

Johan Jørgen Holst valgte i første omgang avvisningslinjen. Han avviste bruken av ordet union i forbindelse med den norske EF-debatten fordi han mente at utviklingen gikk i en annen retning innenfor det europeiske samarbeidet.

De bruker tydeligvis betegnelsen union fordi dette kan vekke minner om tiden før 1905. Det er i denne sammenheng bemerkelsesverdig at de norske EF-motstandere er enestående i sin tro på unionen. Man møter ikke denne troen noe annet sted i Europa. [...] Framtidens Europa vil bli en samarbeidsordning av særegent europeisk merke. Verken den norsk-svenske union eller Amerikas forente stater vil danne modell. [...] Det er bemerkelsesverdig at norske EF-motstandere forfekter troen på en automatisk sammenheng mellom integrasjon på det økonomiske område og en tilsvarende utvikling på det politiske plan. Dette er forestillinger som alle seriøse forskere av integrasjonsprosessen i Europa har forlatt.¹⁰⁹

Hansen forsøkte å bagatellisere det politiske innholdet ved å henvise til at Norge allerede var medlem av en rekke uforpliktende organisasjoner som bar navnet union. Han mente derfor at det var et annet unionsbegrep, som ikke kunne sidestilles med unionen med Sverige..

Holst valgte å kritisere bruken av unionsbegrepet i EF-debatten fordi han mente å kunne påvise at utviklingen gikk i motsatt retning. Han hevdet at det ikke gikk mot økt politiske integrasjon i EF. Holsts posisjon som fremtredende forsker gjorde nok at hans utlegninger ble tillagt vekt i debatten, selv om ettertiden har vist at hans vurderinger ikke var riktige. I en senere kronikk i Arbeiderbladet overtok Holst Hansens argumentasjon:

Folkebevegelsen har valgt slagordet Nei til union. Det er en grov overtramp [sic]. For det første søker det å vekke minner om perioder i norsk historie (Kalmarunionen og den norsk-svenske unionen) som ikke har den ringeste forbindelse med EF-saken. For det andre er selve ordet union på norsk uttrykk for en langt mer omfattende og sammentømret politisk organisme enn når det til tider brukes innen EF. (Norge er medlem av flere internasjonale organisasjoner med union i navnet).¹¹⁰

Her legger Holst seg også på bagatelliseringslinjen. Unionsbegrepet på norsk var i følge ham et uttrykk for en langt sterkere forpliktelse enn når det var brukt i internasjonale sammenhenger, blant annet innenfor EF. Selv om Holst endret strategi sammenlignet med den første kronikken, er de to kommentarene ikke gjensidig motstridende. Hans poeng var ved begge anledninger at EF ikke var et spesielt tett integrert og forpliktende samarbeid, og at Norges historiske erfaringer med union ikke var relevante i den norske EF-debatten.

Arbeiderbladets kampanjepregede journalistikk fikk enkelte underlige utslag. Som et motangrep mot neisidens unionsargumentasjon skrev journalist Simen Kr. Hansgaard en artikkel med søkelys på Sveriges situasjon. Svenskene hadde valgt en frihandelsløsning i stedet for å søke om medlemskap i EF. Avisen kunne fortelle at "Sveriges selvstendighet overfor EF (var) mindre enn vår i unionen med Sverige" Det var lederen i utenriksavdelingen i Sveriges Industriforbund Wilhelm Paues som fortalte det: "Når jeg går gjennom det reelle innholdet i vår frihandelsavtale med EF slår det meg at vår selvstendighet i forhold til EF er helt imaginær". Han sammenliknet videre Sveriges situasjon med "en Vinmonopolkunde som forsøker å prute på prisene". Koblingen mot den gamle unionen mellom Norge og Sverige ble foretatt av Paues: "Av og til spør jeg meg selv om det nå ikke ville være riktig av Sverige å søke union med Norge"¹¹¹. Det kan virke som en litt humoristisk kommentar fra direktørens side, som avisen la stor vekt på blant annet gjennom overskriften. Påstanden om at frihandelsavtalen ga mindre innflytelse enn Norge hadde under unionen 1814-1905 ble

¹⁰⁸ Arbeiderbladet 22. august 1972.

¹⁰⁹ Arbeiderbladet 28. august 1972.

¹¹⁰ Arbeiderbladet 7. september 1972.

¹¹¹ Arbeiderbladet 15. september 1972.

fremsatt av Arbeiderbladet. Paues ble ikke sitert på det. En eventuell norsk frihandelsavtale, som av personer på neisiden ble betraktet som et alternativ, var ikke direkte nevnt i reportasjen.¹¹²

Arbeiderbladets budskap var altså at det ikke var EF som var verre enn unionen med Sverige, men frihandelsalternativet. De snudde neisidens argumentasjon mot deres eget alternativ. Avisen og journalisten kan ha hatt som formål å svekke unionsargumentasjonen, men oppslaget tyder mer på at motivet var å undergrave frihandelsalternativet. Argumentasjonen fra denne reportasjen har jeg ikke funnet igjen i andre kilder.

Reaksjoner fra statsministeren og utenriksministeren

Et klart budskap i unionsdebatten fra de to ledende personene i regjeringen kom i september 1972. Statsminister Bratteli og utenriksminister Cappelen tok med bare seks dagers mellomrom begge et kraftig oppgjør med unionsargumentasjonen. Det var utenriksministeren som gikk lengst.

Cappelens harde kritikk viste tydelig at man var i slutfasen av en svært opphetet debatt. Intervjuet med ham bar tittelen *Cappelens avviser nei-påstander: "NEI TIL UNION" REN HISTORIEFORFALSKNING*. Han gikk ikke inn i problemstillingen om hvorvidt EF var en union, men brukte konsekvent begreper som *samarbeidet* og *fellesskapet* for å beskrive EF. Dette var i og for seg ikke særlig overraskende, i og med at det var de offisielle betegnelsene både i Norge og EF.

Cappelens hovedpoeng var at unionen med Sverige var en påtvunget union, mens et eventuelt medlemskap i EF ville basere seg på frivillighet. Dette var denne vesensforskjellen som gjorde at unionsbegrepet ikke var passende, fordi det henspilte på en tidligere union som Norge var blitt tvunget inn i:

Når EF-motstanderne bruker uttrykket "stem nei til union" samtidig som de minner om 1905, driver de bevisst historieforfalskning. I 1905 løsrev Norge seg fra en union som var påtvunget vårt land. I dag er situasjonen den at et overveldende flertall i det norske storting, på helt fritt grunnlag, har bedt regjeringen om å framskaffe et tilbud om deltakelse i det vesteuropeiske samarbeid. I historisk sammenheng er dette to diametralt motsatte situasjoner.¹¹³

Store deler av den øvrige artikkelen dreide seg om tilbakevisning av forsøk på å trekke frem krigen og 1940 i argumentasjonen, med henvisning til EF som et fredsskapende prosjekt. Dette førte ham videre til et kraftig angrep på neisiden. Han beskyldte dem ikke kun for å drive med historieforfalskning, men også å spille på og piske opp negative strømninger som kunne få store konsekvenser:

Det er ingen som tvinger oss til å ta imot tilbudet. Det er derfor en hårreisende forvrengning når man uformer slagordet "nei til union" under henvisning til årstallene 1905 og 1940. Det er samtidig et forsøk på å gjenopplive i det norske folk nasjonalistiske strømninger som hører til i det forrige århundre og i 30-års fascistiske og nazistiske nasjonalisme. Strømninger som gjorde det mulig å kaste Europa ut i en barbarisk krig i 1939/40.¹¹⁴

Statsminister Trygve Bratteli ga uttrykk for de samme holdningene i unionsspørsmålet i Arbeiderbladet en uke senere. Avisen refererte til en tale statsministeren hadde holdt på Youngstorget i forbindelse med jasidens største folkelige markering i forkant av avstemningen. Bratteli fremholdt særlig de økonomiske argumentene for medlemskap, med stor vekt på arbeidsplasser, men han ga også plass til en tilbakevisning av neisidens unionspåstander. Statsministeren understreket forskjellen mellom EF og unionen med Sverige blant annet ved å fortelle at det var snakk om et samarbeid som landet frivillig skulle gå inn i:

¹¹² Det var særlig Venstres Hallvard Eika som ivret for en frihandelsavtale. Lars Korvalds trepartiregjering fremforhandlet en slik avtale i 1973.

¹¹³ Arbeiderbladet 9. september 1972.

¹¹⁴ Arbeiderbladet 9. september 1972.

Vi skal ved folkeavstemningen den 24. og 25. september svare på om Norge sammen med Danmark, Storbritannia og Irland skal bli medlem av EF. Vi skal svare ja eller nei på det spørsmålet. Regjeringens råd er at vi svarer ja til medlemskap.¹¹⁵

Argumentasjonen viser at statsministeren og utenriksministeren var svært samkjørte. Også Cappelen hadde fremhevet vilkårene for innmelding i sin avvisning av unionsbegrepet. De vektla et vesentlig moment i en debatt om forskjellene mellom EF og unionen med Sverige, nemlig opprettelsens, eller den norske inntredens, demokratiske legitimitet. De gikk i liten grad inn i begrunnelsen for neisidens argumentasjon, som var intimiteten i samarbeidet og ulike planer som pekte frem mot noe EF selv hadde valgt å kalle union. Videre tilbakeviste Bratteli at EF var en union:

Det utvidede europeiske fellesskap vil være en organisasjon av frie og selvstendige stater. Det er ikke sant at vi mister sjølråderetten, som det skremmes med. [...] Det er ikke sant at vi er tilbudt en union, som utsletter Norge som et eget rike.¹¹⁶

Verken Bratteli eller Cappelen kom med noen definisjon av unionsbegrepet. Det er likevel mulig, ut fra deres avvisning av at EF var en union, å utlede deler av deres unionsdefinisjon. Frivilligheten som var knyttet til et EF-medlemskapet var hovedargumentet mot at fellesskapet var en union. Bratteli hadde, i henhold til sitat nummer to, i tillegg fremhevet at EF var en organisasjon av frie og selvstendige stater. Det kan virke som om denne påstanden også var knyttet opp mot unionsbegrepet. Han mente at en union var en påtvunget sammenslutning bestående av land som hadde blitt fratatt sin frihet og selvstendighet. Han brukte med andre ord det historiske bildet av unionen med Sverige som utgangspunkt for definisjonen, og foretok ut fra det en avvisning av unionsbegrepet brukt om EF. Dette var i liten grad en presis definisjon, og Brattelis argumentasjon fungerte derfor i større grad som en tilbakevisning av sammenligninger mellom EF og unionen 1814-1905 enn som en avvisning av at EF var en union.

At Arbeiderpartiet brukte mye krefter på å tilbakevise neisidens unionsargumentasjon ble bekreftet av Arne Haugestad. Han viste til at partisekretær Ronald Bye var førende i den kampen. Byes argumentasjon ligner svært på Cappelens påstander om historieforfalskning:

Det var ikke noe vi ble kritisert så mye for som slagordet *Nei til union!*. Jasiden hamret og hamret om at det var usaklig. Ronald Bye reiste land og strand rundt og sa "Haugestad lyver når han sier at EF er en union".¹¹⁷

Uttalelsene fra statsministeren, utenriksministeren og partisekretæren, dersom Haugestads gjengivelse er korrekt, kan betraktes som et forsøk på avvisning av unionsbegrepet brukt om EF. De valgte altså en annen linje enn det Arbeiderbladet en måned tidligere hadde gjort på lederplass. Tatt i betraktning disse tre personenes ledende posisjoner, mener jeg å kunne konkludere med at avvisningslinjen ble valgt som hovedstrategi i unionsdebatten i kampanjeinnspurten i 1972.

I tillegg er det verdt å legge merke til at Bratteli brukte deler av talen sin på jasadens største folkelige markering i kampanjen til å tilbakevise unionspåstandene. Dette forholdet, kombinert med det store antallet oppslag regjeringsorganet Arbeiderbladet viet unionsdebatten, viser hvor sentral plass den hadde fått i slutfasen av den norske EF-debatten i 1972.

De politiske ungdomsorganisasjonene

Under EF-kampen 1970-72 tok alle de partipolitiske ungdomsorganisasjonene foruten Unge Høyre standpunkt mot norsk medlemskap. Til tross for dette var ikke forholdet til Folkebevegelsen spesielt godt, og særlig ikke i begynnelsen. Folkebevegelsens politikk kan ha vært en av årsakene, og da særlig vektleggingen av nasjonale argumenter. Høsten 1971 gikk ungdomsorganisasjonene sammen om oppropet *Felles Mål*. Det inneholdt verken historiske henvisninger til tidligere unioner eller nasjonal argumentasjon. 6. juni 1972 overleverte de samme seks organisasjonene

¹¹⁵ Arbeiderbladet 15. september 1972.

¹¹⁶ Arbeiderbladet 15. september 1972.

¹¹⁷ Intervju med Haugestad.

et opprop til stortingsrepresentantene der unionsargumentasjonen og de historiske parallellene var det sentrale. Jeg skal i dette underkapitlet ta for meg denne politiske utviklingen. Jeg vil sammenligne de to oppropene, og skissere årsaker til endringen i argumentasjon.

Forholdet til Folkebevegelsen – Felles Mål

De partipolitiske ungdomsorganisasjonene hadde fra begynnelsen et anstrengt forhold til Folkebevegelsen. Det hadde ikke sammenheng med tvil i EF-spørsmålet. Da Folkebevegelsen ble opprettet hadde alle de organisasjonene som senere skulle utgjøre Ungdomsfronten mot EF enten tatt et standpunkt mot norsk medlemskap, eller var i ferd med å gjøre det.

Var det Folkebevegelsens politiske plattform og linje de var skeptiske til? Bevegelsen brukte en argumentasjon som ungdomsorganisasjonene ikke kjente seg igjen i. De hadde vært gjennom et tiår med internasjonale spørsmål i sentrum, med særlig vekt på Vietnam-krigen og kamp mot atomvåpen og norsk medlemskap i NATO. Et nei til EF ble naturlig nok begrunnet i forlengelsen av denne politiske tradisjonen.

Som jeg viste i kapittel to, var forholdet til nye neiaktører ett av de viktige hensynene Folkebevegelsen måtte ta gjennom utformingen av politikk og strategi. Ved stiftelsen i 1970 hadde det vært uenighet om navnevalg.

Selvstendighetsbevegelsen ble droppet til fordel for *Folkebevegelsen*. De politiske argumentene som ble brukt i oppropet ved stiftelsen var heller ikke spesielt nasjonale sammenlignet med oppropet fra de 143. "Det er spørsmål om vårt politiske demokrati fortsatt skal virke slik det har utviklet seg fra 1814, og om vår nasjonale uavhengighet skal bevares slik folket avgjorde det i 1905"¹¹⁸, var formuleringen de brukte. Det kan virke som om dette likevel var et for nasjonalt fokus for enkelte av ungdomsorganisasjonene.

På Sosialistisk Folkepartis Ungdoms landsmøte i 1970, ble det vedtatt en uttalelse om hvilke retningslinjer kampen mot EF burde føres etter. I vedtaket het det at de tok avstand fra "borgerlig-nasjonalistisk, rasistisk eller fascistisk argumentasjon mot EEC-medlemskap"¹¹⁹. Uttrykket borgerlig-nasjonalistisk var sannsynligvis et spark til Folkebevegelsen, og var representativt for synet på bevegelsen i deler av de politiske ungdomsmiljøene. Rasistisk eller fascistisk argumentasjon kan vanskelig sies å være betegnelser som passet bra på Folkebevegelsens politikk.

I tillegg til denne skepsisen, lå det også en organisatorisk og strategisk uenighet mellom Folkebevegelsen og de politiske ungdomsorganisasjonene. Dette kom blant annet til uttrykk gjennom det såkalte strateginotatet fra 1971.¹²⁰ Arne Haugestad vektla særlig dette forholdet som viktig i intervjuet jeg gjorde med ham. Han mente det var organisatoriske forhold som skapte stridighetene. Strateginotatets budskap var, i følge Haugestad, at ansvaret i EF-kampen ikke kunne overlates til politiske amatører. Det var rettet mot ham, men han tok det ikke personlig: "De ville ikke erstatte meg med en annen jurist, for å si det sånn. Problemet var at jeg ikke var profesjonell politiker."¹²¹

Den politiske avstanden, særlig i den offentlige debatten, var uansett stor. Høsten 1971 gikk Arbeidernes Ungdomsfylking, Kommunistisk Ungdom, Kristelig Folkepartis Ungdom, Norges Unge Venstre, Senterungdommens Landsforbund, Sosialistisk Folkepartis Ungdom, Norge Godtemplar Ungdomsforbund, Norges Bygdeungdomslag, Noregs Ungdomslag og Noregs Mållag sammen om oppropet Felles Mål. I tillegg skrev 37 stortingsrepresentanter under. Felles Mål ble den politiske plattformen for Ungdomsfronten.¹²²

I Felles Mål ble verken 1814 eller 1905 nevnt, og det ble ikke forsøkt trukket historiske paralleller overhodet. Ordet union ble nevnt en gang, i formuleringen "Grunnlaget for denne vurdering finner vi bl. a. i de linjer som med utgangspunkt i Romatraktaten er trukket opp for den framtidige utbygging av EEC til en økonomisk og politisk union". I

¹¹⁸ Bjørklund [1982:119].

¹¹⁹ Bjørklund [1982:127].

¹²⁰ Bjørklund [1982:128-130].

¹²¹ Intervju med Haugestad.

¹²² Bjørklund [1982:130-133].

tillegg sa de at alternativet til EEC var at "vi bygger på den selvstendighet vårt land eier i dag". Dette kan ikke sies å være spesielt krasse formuleringer sammenlignet med tidligere opprop fra de 143 og Folkebevegelsen. I juni året etter var tonen fra de samme organisasjonene en helt annen.¹²³

Ungdomsoppropet 6. juni

Ni politiske og ideelle ungdomsorganisasjoner gikk sammen om et opprop til Stortinget i forbindelse med stortingsdebatten i juni 1972. Det bar tittelen *Vil dere ha union?*, og ble overlevert representantene 6. juni. De ni organisasjonene var Arbeidernes Ungdomsfylking, Kommunistisk Ungdom, Kristelig Folkepartis Ungdom, Noregs Ungdomslag, Norges Bygdeungdomslag, Norges Godtemplar Ungdomsforbund, Norges Unge Venstre, Sosialistisk Folkepartis Ungdom og Senterungdommens Landsforbund. Dette var i stor grad de samme organisasjonene som stod bak Felles Mål. I oppropet stilte de to spørsmål til stortingsrepresentantene:

- Vil dere arbeide for eller mot utviklingen av en øko-politisk og økonomisk union i Vest-Europa?
- Tror dere at Norge er i stand til å hindre at EF utvikler seg til en union dersom de andre medlemslandene går inn for det?¹²⁴

Videre i oppropet het det at unionsspørsmålet var det viktigste for unge mennesker, og at hver enkelt representant måtte si klart fra hvor man stod. Gjennom formuleringen av de to spørsmålene og den påfølgende oppfordringen til representantene, forsøkte organisasjonene å fremprovosere en respons fra ja-politikerne. En slik respons ville ha vært startskuddet for en unionsdebatt, med innholdet i Werner-planen og Davignonplanen i sentrum. Dette var en debatt neisiden ønsket, men som jasiden for enhver pris forsøkte å unngå.

Den historiske parallellen til 1814 og 1905 kom klart frem i oppropet: "Det norske folk vil miste mye av retten og muligheten til å styre sitt eget land. Derfor er 1972 et skjebneår for Norge, slik 1814 og 1905 var det"¹²⁵. Det ble ikke foretatt noen direkte sammenligning mellom EF og unionen med Sverige, men fremhevelsen av de to historiske årstallene viser at de ønsket å trekke en parallell. Dette var en ny type argumentasjon fra flere av de organisasjonene som skrev under. Den innebar en aksept og videreføring av Folkebevegelsens nasjonale linje. Organisasjonene hadde dermed skiftet fokus i EF-debatten, fra et internasjonalt til et nasjonalt nei.

Motstanden mot denne type sammenligninger hadde som vist ført til at de tidligere hadde sett med mistro på Folkebevegelsen, og til tider beskyldt den for å bruke en for nasjonalistisk retorikk. Oppropet fra 6. juni 1972 er derfor oppsiktsvekkende i forhold til de underskrivende organisasjonenes tidligere strategi, og i forhold til oppropet Felles Mål som ble forfattet under ett år tidligere.

Jeg mener at denne sammenligningen mellom de to oppropene *Felles Mål* og *Vil dere ha union?* er et godt belegg for en påstand om at det hadde skjedd en betydelig politisk utvikling henimot økt bruk av nasjonale argumenter generelt og unionsbegrepet spesielt i de politiske ungdomsorganisasjonene. Det må tas forbehold om at de to oppropene ikke nødvendigvis var representative for organisasjonenes politikk på de angitte tidspunkt. Jeg har imidlertid også fått bekreftet fra Arne Haugestad at en slik utvikling hadde funnet sted: "Det ligger et hav mellom holdningene til ungdomsorganisasjonene da Folkebevegelsen ble stiftet og dette oppropet i juni 1972"¹²⁶.

Årsaker til utviklingen

Det hadde ikke skjedd noen grunnleggende endringer i EF i løpet av de få månedene som hadde godt. Neisidens belegg for å kalle EF en union var Romatraktaten av 1957, Davignonplanen som ble godkjent av ministerrådet i oktober

¹²³ Bjørklund [1982:388-389].

¹²⁴ Dagbladet 6. juni 1972.

¹²⁵ Dagbladet 6. juni 1972.

¹²⁶ Intervju med Haugestad.

1970 og Wernerplanen som ble fulgt opp med vedtak i EF i februar 1971. Fellesskapets traktatfestede mål og de foreløpig relativt løse planene om politisk og økonomisk og monetær union var med andre ord offentlig kjent da *Felles Mål* ble formulert. Den politiske utviklingen kan derfor ikke skyldes utviklingen i EF-systemet.

Forskjellen i formuleringer ser ut til å bygge på en reell politisk endring hos de deltagende organisasjonene. Det kan nok i stor grad ha bakgrunn i den økende temperaturen i den norske EF-debatten, som igjen ga aksept for mer ytterliggående uttalelser. Når andre aktører gikk såpass mye lengre, ble ikke ungdomsorganisasjonenes retorikk oppfattet som aggressivt nasjonalistisk. Å bruke unionsbegrepet aktivt og trekke sammenligninger tilbake til 1814 og 1905 ble ikke oppfattet som ekstremt i 1972.

En viss politisk transformasjon må imidlertid også ha skjedd. Den internasjonale forankringen i organisasjonenes neistandpunkt ser delvis ut til å ha blitt erstattet av et mer nasjonalt fokus. De sa ikke lenger nei til EF kun fordi de mente sammenslutningen førte til mer urettferdighet i verden, men også fordi det var i strid med norske interesser og medførte avståelse av nasjonal suverenitet.

Det kan også ha vært en strategisk vurdering fra ungdomsorganisasjonene sin side. Unionsargumentet hadde bred appell til velgerne, med de historiske erfaringer landet hadde med unioner. Det var viktige argumenter i kampen for å få et flertall av befolkningen til å si nei. Organisasjonenes egne motiver for å si nei fikk dermed mindre betydning. De brukte de argumentene som var mest effektive. Det kan oppfattes som kynisk, men en slik vurdering lå nok til grunn for alle aktører i valg av argumenter.

Kristen Nygaard, som hadde hovedansvaret for å legge frem forslag til oppropene, har gitt en forklaring på utviklingen som i stor grad samsvarer med mine antakelser.¹²⁷ For det første hadde det med temperaturen i debatten å gjøre. Når unionsbegrepet ble så sentralt, så var det naturlig også for ungdomsorganisasjonene å benytte det. Det andre forholdet nedtoner litt inntrykket av den store politiske utviklingen. *Vil dere ha union?* ble utformet til en spesiell anledning, stortingsdebatten 6. og 7. juni. Oppropet var ikke et uttrykk for en helhetlig politikk, men var et enkeltstående initiativ.¹²⁸

Utviklingen hos de partipolitiske ungdomsorganisasjonene ligner på det bildet jeg har tegnet av ml-bevegelsen. En slik sammenlikning kan ha noe for seg, men det er en vesentlig forskjell som må gis vekt. De partipolitiske ungdomsorganisasjonene gikk fra å være antinasjonalistiske til å akseptere Folkebevegelsens nasjonale argumentasjon. AKMED og SUF-ml prøvde derimot det siste året av EF-striden å overgå Folkebevegelsen i nasjonal argumentasjon, og de lyktes i stor grad med det.

Marxist-leninistene

Arbeiderkomiteen mot EEC og Dyrtid (AKMED) ble stiftet høsten 1970, og hadde sitt utspring i ml-bevegelsen.¹²⁹

Begrepet dyrtid hadde bakgrunn i at ml-erne i følge Pål Steigan så "kampen mot den økte utbyttinga og kampen mot EEC som to sider av samme sak". Momsen, som skapte den såkalte dyrtiden, ble i følge ham innført i 1970 som en del av tilpasningen til EEC, og de mente det ville ligge en "voldsom kraft" i å koble de to sakene sammen.¹³⁰

AKMED ble opprettet som et alternativ til Folkebevegelsen. I dette underkapitlet vil jeg drøfte utviklingen i den nasjonale argumentasjonen hos AKMED og ml-bevegelsen forøvrig. Bevegelsen startet EEC-kampen med å være sterkt internasjonalistisk og delvis antinasjonalistisk. Kampen for nasjonal suverenitet var underordnet "det faktum at norsk medlemskap er en trussel mot det arbeidende folks interesser"¹³¹. Etter hvert endret organisasjonen sin politikk, og de

¹²⁷ Kristen Nygaard var i 1971-72 medlem av samordningsgruppen i Ungdomsfronten mot EF. Han fungerte i realiteten som stabssjef for formannsmøtene i fronten. Intervju med Nygaard.

¹²⁸ Intervju med Nygaard.

¹²⁹ MI-bevegelsen var en marxist-leninistisk bevegelse, med SFs tidligere ungdomsorganisasjon SUF(m-l) som kjerne. MI-erne tilhørte ytterste venstre i norsk politikk.

¹³⁰ Steigan [1985:111].

¹³¹ Klassekampen nummer 9 1970.

endte opp med den mest nasjonale retorikken av alle aktørene på neisiden. *Nei til salg av Norge*, var slagordet de brukte.¹³²

Så langt jeg har klart å bringe på det rene var det tre årsaker til denne utviklingen. For det første var ikke dyrtidsargumentasjonen særlig effektiv. Koblingen mellom EEC og moms og prisstigning var ikke like intuitiv for velgerne som den var for marxist-leninistene selv. Videre ble det nødvendig for bevegelsen å komme på offensiven i EEC-kampen, fordi de hadde som mål å bruke den til partibyggende virksomhet. De måtte gjøre seg mer synlige, og da trengte de en mer fengende retorikk. Det siste momentet som spilte inn var Kinas støtte til britisk medlemskap. Det gjorde at de norske marxist-leninistene måtte utvikle en egen nasjonalbegrunnelse.

Jeg har foretatt en periodisering av argumentasjonen hos marxist-leninistene. Grovt sett kan man si at den internasjonaltiske anti-imperialistiske retorikken var rådende frem til høsten 1971. Det siste året før folkeavstemningen høsten 1972, var det den nasjonale agitasjonen som dominerte. Overgangen var glidende.

Min kartlegging av utviklingen i ml-bevegelsen og hos AKMED underbygges av en analyse jeg har foretatt av Klassekampens EEC-artikler i den aktuelle perioden, og en gjennomgang av Georg Vaagens¹³³ taler i samme tidsrom. Disse kildene viser den samme tendensen, selv om det er noen nyanseforskjeller som jeg skal vise i fremstillingen.

Begge disse kildene kan sies å være svært representative for ml-bevegelsens politikk og retorikk. Klassekampen var organet til SUF-ml. Den ledende ml-eren Sigurd Allern var redaktør, og avisens politiske linje ble oppfattet som og var i svært stor grad identisk med SUF-mls politikk. Bevegelsen var styrt etter prinsippet demokratisk sentralisme, og avvik fra offisiell politikk ville ikke ha blitt akseptert i bevegelsens organ.¹³⁴ AKMED var også en del av denne bevegelsen. Klassekampen er derfor en svært god kilde for vurdering av ml-bevegelsens og AKMEDs politikk.

Artiklene i Klassekampen viser kun ml-bevegelsens eksterne politikk og utviklingen i denne. Det er få referanser til diskusjon og uenighet om strategi og politiske veivalg. Organet ble først og fremst brukt til å markedsføre politikken og skolere egne medlemmer. Det var i denne perioden i liten grad et internt debattforum.

Georg Vaagens taler spenner over et noe lengre tidsrom enn perioden han var leder av AKMED. Dette kan gjøre avviket noe større. Disse talene ble forøvrig samlet i en bok utgitt av Oktober forlag i 1973, noe som gjør at innholdet kan være endret i forhold til de opprinnelige talene. Boken inneholder kun et utvalg av taler, og det er vanskelig å vurdere hvorvidt det er representativt. Forlaget poengterte i innledningen at Vaagen ga en god begrunnelse for parallellene som ble trukket mellom EEC og unionen med Sverige. Dette er et signal om at taler rundt denne problemstillingen kan ha fått en bredere plass i boken enn de faktisk hadde i Vaagens politiske arbeid i perioden.

Marxist-leninistene brukte konsekvent den gamle betegnelsen EEC om EF. Jeg bruker derfor også navnet EEC i dette underkapitlet, for ikke å gjøre forvirringen for stor.

Arbeiderkomiteen mot EEC og Dyrtid

AKMEDs konkurranseforhold til Folkebevegelsen kom klart til uttrykk i Klassekampen. Den fiendtlige holdningen vises i en artikkel i avisens oktobernummer i 1970:

Vi tror ikke det er noen viktig oppgave å bekjempe "Folkebevegelsen". [...] Den vil trolig sjelden bevege seg vekk fra avisspaltene og ut i det levende livet. Gjør den det, skal en være på vakt.¹³⁵

Dette utspillet ble riktignok beklaget to numre senere, og fra høsten 1971 ble det offisiell ml-politikk å gå inn i Folkebevegelsen. Men forholdet mellom de to organisasjonene ble aldri hjertelig. Folkebevegelsens ledelse la ned forbud mot dobbeltmedlemskap, men det viste seg vanskelig å håndheve.

¹³² Klassekampen nummer 2 1972.

¹³³ Georg Vaagen var leder i AKMED.

¹³⁴ Demokratisk sentralisme er en styringsmodell som er kjennetegnet ved en streng partidisiplin, der mindretallet underordner seg flertall og er forpliktet til aktivt å kjempe for flertallets syn. Høyere organers beslutninger er absolutt bindende for lavere organer.

¹³⁵ Klassekampen nummer 10 1970.

Årsakene til det dårlige forholdet mellom Folkebevegelsen og AKMED kan være mange. En forklaring ligger i ønsket fra ml-erne om å bruke EEC-kampen til å bygge et eget parti. De mente dette ville være enklest å oppnå hvis de organiserte seg på egen hånd. Resultatet av dette arbeidet var stiftelsen av AKP-ml i 1973. Partibygging var også begrunnelsen for at de ble forsøkt nektet adgang i Folkebevegelsen.¹³⁶ Den øvrige venstresiden hadde også dårlige erfaringer med marxist-leninistene fra andre organisasjoner. Arne Haugestad har bekreftet at han ikke ønsket marxist-leninister i Folkebevegelsen.¹³⁷

Et annet moment er ml-bevegelsens ideologi og intense kamp mot borgerskapet. Folkebevegelsen ble oppfattet som en "borgerbevegelse" som representerte "den statsmonopolistiske landbrukskapitalen".¹³⁸ De revolusjonære marxist-leninistene var skeptiske til et samarbeid med slike grupper.

Den forklaringen som har størst relevans i forhold til denne undersøkelsen, går på Folkebevegelsens politikk. Ml-erne oppfattet den som nasjonalistisk. Dette synet blir fremhevet både av Tor Bjørklund og Harald Skjøsberg.¹³⁹ Min studie av utviklingen i Klassekampens retorikk gir det samme bildet.

Koblingen mellom EEC og dyrtid ble ikke den voldsomme kraften som Pål Steigan hevdet. Dette førte til at AKMED etter hvert skiftet strategi. I takt med at de endret syn på Folkebevegelsen endret de også politikk. Kritikken av Folkebevegelsens nasjonale synsmåter var glemt, og ml-ernes nye nasjonalistiske retorikk overgikk alle andre forsøk på det samme i perioden 1971-1972.

Bergensutvalgets gamle parole *Nei til salg av Norge* ble på ny tatt i bruk. Det skapte selvfølgelig reaksjoner på ja-siden, men kanskje enda sterkere på den øvrige neisiden, som oppfattet dette som en strategisk tabbe. Blant annet tok Kristelig Folkepartis leder Lars Korvald og ungdomspartiets leder Kjell Magne Bondevik avstand fra dette slagordet. De omtalte det som usaklig.¹⁴⁰ Arne Haugestad har også bekreftet at han ikke likte det: "Jeg hadde en personlig aversjon mot slagordet [...] Det var å påstå at jasiden var landsforrædere. Det var å gå for langt."¹⁴¹ En tilnærming til Folkebevegelsens retorikk kom i innspurten gjennom det utvidede slagordet *Nei til salg av Norge - Forsvar norsk sjølråderett*.¹⁴²

I boken *På den himmelske freds plass*, gir Pål Steigan AKMED æren for utviklingen av slagordet *Nei til salg av Norge*.¹⁴³ Dette er beviselig feil, da den samme parolen som tidligere nevnt ble brukt av Bergensutvalget allerede i 1962. Men det ble utvilsomt AKMEDs slagord, og gjorde at de ble oppfattet som de mest ekstreme i EEC-kampen i 1972.

Utviklingen i Klassekampen 1969-72:

Klassekampen utkom første gang i februar 1969, og kom i perioden frem til 1972 ut månedlig. Jeg har studert de aller fleste EEC-relaterte artikler i avisen i perioden fra begynnelsen til og med september 1972.

Fra februar 1969 til høsten 1970 ble EEC kun nevnt et fåtall ganger. Da var det kun som et element i artikler om andre temaer, blant annet NORDØK. Fra og med høsten 1970 ble det derimot et svært omtalt emne, og i særklasse den enkeltsak avisen viet mest spalteplass til. Fra høsten 1970 og frem til folkeavstemningen handlet 22 av førstesidene om EEC. Det ble utgitt 26 numre av avisen i perioden.

Klassekampens dekning av EEC kan deles inn i to faser. Fra høsten 1970 til høsten 1971 handlet det om kamp mot EEC og dyrtid og kritikk av den øvrige neisiden. Det siste året av folkeavstemningskampanjen handlet om kamp for

¹³⁶ Det var muligens et vikarierende motiv fra Folkebevegelsens side. Et annet, og atskillig mer vellykket, partibyggingprosjekt foregikk innenfor bevegelsen i samme tidsrom uten at noen reagerte. Stiftelsen av SV var et klart resultat av arbeidet mot EF gjennom Folkebevegelsen.

¹³⁷ Intervju med Haugestad.

¹³⁸ Bjørklund [1982:124].

¹³⁹ Bjørklund [1982:126]; Skjøsberg [1990:114].

¹⁴⁰ Arbeiderbladet 9. februar 1972.

¹⁴¹ Intervju med Haugestad.

¹⁴² Bjørklund [1982:138].

¹⁴³ Steigan [1985:111].

Norges frihet. Antikapitalistisk argumentasjon var fremtredende i begge faser, men noe mer dominerende i første enn andre.

I nummer 7 1970 ble koblingen mellom dyrtid og EEC presentert for første gang. I en artikkel med tittelen *Høgere priser - verre levekår*, omtales problemstillingen:

EEC er et forsøk på å forverre forholdene for folket på mer langsiktig basis. Det er derfor riktig å se et nært samband mellom den kampen som i dag må føres mot prisstiging og den mer langsiktige kampen mot EEC.¹⁴⁴

Koblingen med moms ble satt frem to numre senere, i en artikkel med tittelen *Mot Dyrtid og EEC*: "Innføringa av momssystemet ved årsskiftet var tommeskruen i statens hender som skulle gjøre det lettere å øke skattebyrdene - og lette medlemskapet i EEC"¹⁴⁵. Dette ble gjennomgangstonen i argumentasjonen i første fase av Klassekampens EEC-kamp.

Institusjonaliseringen av retorikken ble presentert i nummer 10 1970. Forsideartikkelen var en oppfordring til å slutte opp om den nye *Arbeiderkomiteen mot EEC og Dyrtid*. Marxist-leninistenes enhetsfront mot EEC skulle både i navnet og politikken samkjøres med kampen mot dyrtid. Denne artikkelen ble plassert ved siden av en reportasje om høyere boligpriser. Sakene ble ikke direkte koblet sammen, men sammenhengen var ikke til å misforstå. EEC ville bety dyrtid i boligmarkedet. Et forsøk på å vise den konkrete sammenhengen mellom disse sakene ble gjort i Klassekampen nummer 12 1970.

En mer utfyllende forklaring på dyrtidsargumentasjonen ble gitt i lederartikkelen i nummer 11 samme år.

Statsbudsjettet fra regjeringen Borten ble betraktet som et dyrtidsbudsjett som skulle berede grunnen for medlemskap:

[S]tatsbudsjettet er [...] et inflasjonsframstøt, et budsjett som skal rede grunne for medlemskap i EEC. Konsekvensene vil på lengre sikt bli en systematisk forverring av arbeidsfolks kår. Derfor er det av aller største betydning at de fagorganiserte stiller seg i spissen for aksjoner som tar opp kampen mot hele angrepet: både avgiftsøkingene for folket, skattelettelsene for kapitalistene og det som er drivkraften bak alt sammen: søknaden om innlemmelse i EEC.¹⁴⁶

Marxist-leninistene kritiserte gjennom Klassekampen andre neiaktører for å være for fokusert på nasjonale spørsmål. De avviste ikke totalt bruk av nasjonale argumenter, men mente disse måtte være underordnet klassekampen. Dette grunnsynet kom klart til uttrykk i en artikkel i nummer 9 1970 med overskriften *Aksjonsenhet*:

I vår lanserte SF-ledelsen sin linje for kampen mot EEC med parolen 'I Norge skal nordmenn råde'. Med dette har de hoppet på Peder Furubotns og hans arvtakeres 'nasjonale' linje. [...] Sjølsagt må motstanden mot EEC også være en kamp for norsk suverenitet. Men dette må være fullstendig underordnet det faktum at norsk medlemskap er en trussel mot det arbeidende folks livsinteresser.¹⁴⁷

Den kritikken ble videreført i en ny artikkel i nummer 10 samme år. Under overskriften *Vårt syn på Folkebevegelsen* skrev Klassekampen at bevegelsen "er understøtta av ei gruppe fagforeninger med spesielle nasjonale synsmåter"¹⁴⁸. I en annen artikkel i samme avis, *Kalheims nasjonale linje*, presenteres disse spesielle nasjonale synsmåtene. Den viste til at flere av de ledende personene i Folkebevegelsen var gamle såkalte furubotnikere¹⁴⁹:

I plattformen for denne 'Folkebevegelsen' kjøres [...] kravene om andre markedsordninger fram, mens furubotnikenes 'Norge for nordmennene' -linje ikke kommer til uttrykk. Likevel utgjør furubotnikene den største og mest

¹⁴⁴ Klassekampen nummer 7 1970.

¹⁴⁵ Klassekampen nummer 9 1970.

¹⁴⁶ Klassekampen nummer 11 1970.

¹⁴⁷ Klassekampen nummer 9 1970.

¹⁴⁸ Klassekampen nummer 10 1970.

¹⁴⁹ Begrepet furubotnik var for marxist-leninistene en negativ betegnelse. En furubotnik var en gammel alliert av Norges kommunistiske partis tidligere leder Peder Furubotn, som ble skviset ut av NKP etter en intern splittelse på slutten av 1940-tallet.

handlekraftige enkeltgruppa i 'bevegelsen', og i de første avisannonsene (17/9) inntar 1814, 1905 og grunnloven den dominerende posisjonen.¹⁵⁰

Artikkelen oser av forakt overfor denne nasjonale linjen og hele Folkebevegelsen. At begrepet bevegelse konsekvent settes i anførselstegn er ett tegn på det, ordet furubotnik et annet. Folkebevegelsen hadde aldri brukt noe slagord av typen *Norge for nordmennene*. SF hadde riktignok lansert *I Norge skal nordmennene råde*. Det er åpenbart mulig på et saklig grunnlag å kritisere denne parolen for å være nasjonalistisk, men Klassekampens karikerte versjon var uansett ikke en rimelig gjengivelse av verken SFs eller Folkebevegelsens politikk. Formålet kan ikke ha vært annet enn å sverte gruppen som ekstremt nasjonalistisk.

Klassekampen skrev utvetydig negativt om at grunnloven og de historiske årstallene 1814 og 1905 ble trukket frem i argumentasjonen. Det var uttrykk for en nasjonal linje som marxist-leninister ikke kunne stå inne for i 1970. Unionen med Sverige var ingen viktig historisk referanseramme for Klassekampen på dette tidspunktet, og forsvar av grunnloven var ikke et poeng for avisen.

I tillegg til denne kritikken av andre neiaktører, tok Klassekampen grundig for seg spørsmålet om nasjonal suverenitet og EEC i to artikler høsten 1970. I den første artikkelen, med overskriften *Hva betyr nasjonal suverenitet for arbeiderklassen?*, ble det foretatt en analyse av det nasjonale spørsmåls rolle i forhold til klassespørsmål i kampen mot EEC:

Kravet om enhver nasjons rett til sjølbestemmelse har alltid stått på de kommunistiske bevegelsers programmer. Men kommunistene vurderer alltid proletariatets interesse i klassekampen som viktigere - de vurderer alltid kampen for nasjonal sjølbestemmelse ut fra klassens interesser. I dette skiller proletariatets linje i det nasjonale spørsmålet seg fra borgerskapets linje, som gjør krav på å representere 'hele folket'. Kommunistene bekjemper nasjonal undertrykkelse fordi den rammer så vel proletariat som borgerskap, men bekjemper samtidig reaksjonære nasjonale bevegelser.¹⁵¹

Det nasjonale spørsmålet var altså viktig for marxist-leninistene, men kun som en underordnet del av klassekampen. Kampen for norsk nasjonal suverenitet var kun viktig som en del av kampen for det norske proletariatets interesser. En bred nasjonal allianse var ikke mulig fordi reaksjonære nasjonale bevegelser måtte bekjempes som en del av klassekampen.

I analysen lå det også en motstand mot det borgerlige demokratiets nasjonale institusjoner. For den øvrige neisiden var vernet om disse institusjonene det sentrale i argumentasjonen mot EEC og for nasjonal suverenitet. Når disse institusjonene i følge Klassekampen ikke ivaretok proletariatets interesser, var ikke svekkelsen av disse noen trussel mot nasjonal suverenitet. Det burde derfor ikke ha noen vesentlig plass i kampen mot norsk medlemskap i EEC:

EEC betyr ikke noen nasjonal undertrykkelse av Norge og nordmennene. Derfor har ikke forsvaret av nasjonale institusjoner (Storting, Grunnlov, konge etc.) i seg sjøl noen plass i kampen mot norsk EEC-medlemskap. Norges suverenitet ble kjempa fram av det nasjonale borgerskapet i 1905 i strid med svenske interesser. Det norske borgerskapet har for lengst slutta å være nasjonalt, og suvereniteten har allerede i lang tid vært loslitt. Å trekke fram problemstillinger og paroler fra borgerskapets nasjonale fase har ingen mening i dag.¹⁵²

I dette sitatet kommer motstanden mot bruk av 1905 enda tydeligere frem. Ved å si at suvereniteten i 1905 ble kjempet frem av det nasjonale borgerskapet, ble det gitt uttrykk for en klar motstand mot å kjempe for å verne om de verdiene 1905 representerte. Det var ikke proletariatets, men borgerskapets interesser unionsoppløsningen representerte.

Klassekampens analyse av det nasjonale spørsmålet skapte åpenbart en del reaksjoner også innad i det marxist-leninistiske miljøet. I artikkelen *EEC og det nasjonale spørsmål* ble det foretatt en nyansering av enkelte av standpunktene med bakgrunn i brev som ble sendt inn til redaksjonen.

¹⁵⁰ Klassekampen nummer 10 1970.

¹⁵¹ Klassekampen nummer 10 1970.

¹⁵² Klassekampen nummer 10 1970.

Påstanden "EEC betyr ikke noen nasjonal undertrykkelse av Norge og nordmennene", ble rettet til "at EEC ikke vil føre til en total nasjonal undertrykkelse, som f. eks. den tyske imperialismens okkupasjon gjorde det i 1940". Denne forskjellen på nasjonal undertrykkelse og total nasjonal undertrykkelse var så vesentlig at det umuliggjorde en enhetsfront med det nasjonale borgerskap slik man hadde under krigen. EEC var nemlig "et angrep på det arbeidende folket fra både utenlandske og norske monopol- og storkapitalister". Det var ikke alene en utenlandsk imperialistmakt som var fienden, og en bred nasjonal enhetsfront var derfor ikke mulig. Synet på vernet av Norges demokratiske institusjoner som en del av EEC-kampen ble også gjort noe mer nyansert. Disse institusjonene var tross alt bedre enn alternativet. Et medlemskap i EEC ville "utrydde enda flere av de borgerlig-demokratiske rettighetene som denne formen for borgerskapets klassesdiktatur tross alt sikrer arbeiderklassen"¹⁵³.

På nyåret startet en dreining mot en mer nasjonal politikk. I lederartikkelen *To paroler for kampen i dag* i februar 1971, trakk redaktøren frem det momentet som ble glidebanen over til en mer nasjonal retorikk. Det var Tysklandskortet som ble trukket frem. Det kan virke som om den marxist-leninistiske bevegelsen innså at deres argumentasjon ikke traff like godt som Folkebevegelsens. For å få initiativet i neikampen trengte de derfor en mulighet til å snu i det nasjonale spørsmålet. Å kamouflere det som en kamp mot vesttysk imperialisme var en elegant manøver. Som en av to paroler, ble *Bekjemp den vesttyske imperialismen!* kjørt frem. Det het at:

Vår kamp mot imperialistisk undertrykking og utbytting av det norske folket og for Norges sjølråderett må i dag også rettes mot hovedfienden i Vest-Europa - den vesttyske imperialismen. [...] Den vesttyske imperialismens frammarsj, økonomisk, politisk og militært betyr at vernet om Norges nasjonale sjølråderett blir en stadig viktigere kampfoppgave for arbeidsfolk.¹⁵⁴

Den argumentasjonen ble spisset i lederartikkelen i mai 1971. Erfaringene fra krigen ble trukket frem i en argumentasjonsrekke om at parolen *Nei til redusert nasjonal sjølråderett* var forenlig med kommunismens internasjonale karakter:

Ta eksemplet fra 9. april 1940. Var kamp mot de nazistiske undertrykkerne og for vår nasjonale sjølråderett i strid med internasjonalisme? Nei, sjølsagt ikke. [...] å gå inn i Hitlers stortyske rike 'for å gjøre vår innflytelse gjeldende' eller for å 'bedre kårene for de tyske arbeiderne' ville vært svik både mot det tyske og norske folket. På samme vis er det i dag både i det tyske og norske folkets interesser at vi bekjemper den tyske imperialismens framstøt for EEC-utvidelse.¹⁵⁵

Det var likevel ikke foretatt noen fullstendig omlegging av synet på nasjonale spørsmål våren 1971. Artikler i nummer 7 viser at det var stor diskusjon om deltakelse i Folkebevegelsens aksjoner 7. juni. Dagens symbolske betydning ble overhodet ikke nevnt i reportasjene. Klassekampen trykket ikke de borgerlige nasjonale symbolene til sine bryst.

Et annet internasjonalt moment var videre med på å drive marxist-leninistene over til en nasjonal argumentasjon. Det var Kina-saken. Den ble første gang omtalt i Klassekampen i april 1971. Der ble "borgerpressa" beskyldt for å lyve når de fremsatte påstander om at Kina var tilfreds med EEC. Sitatene som ble gjengitt fra Telegrambyrået Det nye Kina, ga ikke Klassekampen entydig rett i sin konklusjon. Snarere tvert i mot. Kina så EEC som en motvekt mot USA. Dette var det vanskelig for de norske marxist-leninistene å forholde seg til. Eneste troverdige løsning var å gå inn på en nasjonal kommunistisk linje mot trusselen fra den europeiske og vesttyske imperialismen.

En bredere analyse av denne problemstillingen ble gitt i augustnummeret samme år. Dette skjedde etter meldinger om at Kina støttet britisk medlemskap i EEC. Klassekampen hevdet at det var motstanden mot USA, og ønsket om å splitte USA og Europa som var bakgrunnen for den kinesiske støtten:

¹⁵³ Klassekampen nummer 11 1970.

¹⁵⁴ Klassekampen nummer 2 1971.

¹⁵⁵ Klassekampen nummer 5 1971.

Folkets Kina spiller på motsigelsene mellom supermaktene og de andre imperialistlandene når de understreker det positive ved de vesteuropeiske imperialistenes samlingsbestrebelse under den vesttyske imperialismens ledelse.¹⁵⁶

Dette var nok en logisk og god analyse, men den innebar et alvorlig problem. Den verifiserte borgerpressens opplysninger om Kinas holdning til EEC. Marxist-leninistenes politiske ledestjerne, Kina, hadde en analyse av europeisk politikk som det var umulig for norske ml-ere å følge. Klassekampen var ikke villige til å si at Kina tok feil. Svaret var derimot at Kina og Norge hadde ulike interesser: "Enhver med en viss kjennskap til det norske folkets interesser, og til de norske folkemassenes meninger, vet at det eneste som er i pakt med folkets behov og interesser er å reise kamp mot EEC i Norge".¹⁵⁷ Avisen argumenterte mot EEC ut fra nasjonale interesser. På denne måten bidro Kina-saken til den nasjonale dreiningen i marxist-leninistenes argumentasjon.

Nei til salg av Norge var overskriften på forsiden av Klassekampen nummer 11 1971. Det henspeilte på forhandlingsresultatet, men langt viktigere enn innholdet var selve overskriften. Det var et gammelt slagord fra striden om konsesjonslovene som Bergens-utvalget trakk frem i 1962. Det er det i særklasse mest nasjonalistiske slagordet som har blitt brukt i noen norsk debatt om EEC/EF/EU. Det ble nå brukt som forsidetekst i en avis som bare ett år tidligere hadde uttalt at EEC ikke betydde "noen nasjonal undertrykkelse av Norge og nordmennene".¹⁵⁸

I februar 1972 ble det i en artikkel gitt retningslinjer for "all motstand mot EEC". Det var sentralkomiteen i ML-gruppene som hadde utarbeidet disse. "Forsvar norsk suverenitet - nei til salg av Norge" var første punkt. Det skulle være "EEC-kampens grunnleggende parole". Det var altså ikke kun en overskrift i Klassekampen. Det var hele ml-bevegelsens overordnede strategi. En av de største politiske snuoperasjonene i norsk etterkrigshistorie hadde funnet sted.¹⁵⁹

Marxist-leninistenes nasjonalistiske dreining innebar ikke en kopiering av den øvrige neisidens retorikk. Det norske demokratiets nasjonale symboler ble ikke overtatt. Klassekampen oppfordret til deltakelse i demonstrasjonstog 7. juni, men dagens innhold ble ikke nevnt. Unionsoppløsningen var totalt fraværende i omtalen.

Det var omtale av neiaksjoner 17. mai tre ganger i denne perioden. Første gang var juni 1971:

For første gang på svært mange år hadde 17. mai i år et visst innslag av det som er nasjonaldagens opprinnelige innhold: Kamp for Norges nasjonale sjølråderett. 17. mai ble innstiftet som kampdag mot fremmedveldet av Norges nasjonale borgerskap i forrige århundre. I år markerte EEC-motstanden seg flere steder under 17. mai-feiringen.¹⁶⁰

Året etter var det i mainnummeret en oppfordring til å bruke 17. mai mot EEC:

I år skal vi bryte borgerskapets monopol på 17. mai-feiringa. Folkets kamp mot EEC skal prege gater, torg og tog den dagen. Vi må markere kraftig at EEC er en imperialistisk trussel mot det norske folket - som vil komme til å berøve oss retten til å innvirke på styringen i vårt eget land.¹⁶¹

I nummer 6 i 1972 var det en kort dekning av dagen over samme lest som året før. Ingen av omtalene inneholdt ett ord om grunnloven eller 1814. Selvstendighet og sjølråderett ble nevnt, men ikke konkretisert og knyttet opp mot dagens historie.

1814 og 1905 ble ikke nevnt en gang i perioden fra høsten 1971 til høsten 1972. De eneste omtalene av de to historiske årstallene i Klassekampen i den perioden jeg har studert, var de negative utlegningene om Folkebevegelsen og furubotnikene i artikler høsten 1970.

¹⁵⁶ Klassekampen nummer 8 1971.

¹⁵⁷ Klassekampen nummer 8 1971.

¹⁵⁸ Klassekampen nummer 10 1970.

¹⁵⁹ Klassekampen nummer 2 1972.

¹⁶⁰ Klassekampen nummer 6 1971.

¹⁶¹ Klassekampen nummer 5 1972.

Unionsbegrepet ble heller ikke brukt i noen særlig grad. Det ble kun benyttet et fåtall ganger, og da uten at det ble trukket linjer til tidligere historiske erfaringer. Det var Wernerplanen og Davignonplanen som var det sentrale. For Klassekampen kan det derfor virke som om det var motstand mot det politiske innholdet som var det sentrale. Dette står i sterk kontrast til Folkebevegelsen, som bevisst brukte unionsbegrepet for å vekke til live de historiske minnene.

Klassekampen overtok ikke det borgerlige demokratiets nasjonale symboler. Det kan ha vært fordi det var uforenlig med marxismen-leninismen. For å fremstå som en offensiv deltaker på neisiden måtte de derfor benytte seg av mer aggressive nasjonalistiske slagord. *Nei til salg av Norge* var løsningen. Gjennomgangen av Georg Vaagens taler viser imidlertid at motstanden mot nasjonale symboler ikke var en holdning hele ml-bevegelsen delte. Han brukte nasjonale symboler og unionsbegrepet aktivt.

Avisens motstand mot de nasjonale symbolene kom ikke frem gjennom konkrete artikler i avisen etter høsten 1970, men den manglende bruken av disse spesifikke argumentene taler for seg. Den omfattende dekningen av EEC-saken i Klassekampen gjorde at de fleste temaer ble omtalt.

Georg Vaagens taler

Et utvalg av Georg Vaagens taler fra EEC-kampen ble utgitt på Oktober forlag i 1973. Disse spenner i tid fra 1. mai 1970 til 1. oktober 1972. I følge forlagets forord var innholdet i talene stort sett det fronten kunne stå sammen om. Hvis det er riktig, er boken en kilde som er representativ for AKMED og den øvrige ml-bevegelsen. Forskjellene i retorikk fra Vaagens side og i Klassekampen gjør imidlertid at man skal være noe skeptisk til forlagets påstand.

Forlaget trakk frem Vaagens fremstilling av sammenhengen mellom "det forrige århundres motstand mot unionen med Sverige og vår tids motstand mot EEC"¹⁶². I denne analysen mente de det lå en god begrunnelse for bruken av nasjonale symboler.

Jeg vil analysere seks av talene i Vaagens bok. Den første er fra 1. mai 1970. Dette var før opprettelsen av AKMED. Den andre talen er fra vinteren 1971, noen få måneder etter opprettelsen av organisasjonen. Jeg vil videre drøfte innholdet i en tale han holdt 7. juni 1971. Den fjerde er fra høsten 1971, på det tidspunktet da den nasjonale omdreiningen ble fullført. De to siste talene er hentet fra henholdsvis januar og 17. mai 1972.

1. mai 1970 holdt Georg Vaagen en tale han ga tittelen *Kjemp mot imperialismen*. Kun deler av talen var viet EEC-spørsmålet, og hovedvekten i EEC-delen gikk på negative virkninger for norsk jordbruk og distriktpolitikk, men spørsmålet om nasjonal suverenitet ble også trukket frem. Rettet mot NATO og EEC hevdet han at "vi vender oss mot enhver form for press mot vår rett til å rå i eget hus". I forlengelsen av dette, og som en kritikk av Sovjet-Unionens utenrikspolitikk, slo han fast en universell lov om at "[e]thvert folk har en grunnleggende rett til å rå på eget territorium"¹⁶³.

Dette var en langt større vektlegging av de nasjonale argumentene og spørsmålet om nasjonal suverenitet enn det ml-bevegelsen stod for på dette tidspunktet. Min analyse av utviklingen i Klassekampen viste at dette ikke ble brukt som argument i avisen på det tidspunktet.

3. februar 1971 holdt han en tale med tittelen *Dyrtida rammer folket*. Dette skjedde på et tidspunkt da han allerede var leder av AKMED, og det politiske innholdet samstemmer i større grad med Klassekampens linje på det samme tidspunktet. Vekten var lagt på en kobling mellom innføringen av momsens, lønnsoppgjøret 1971 og kampen mot EEC. Dyrtidsargumentet var det sentrale, mens nasjonale argumenter ble gitt underordnet betydning. Unionsbegrepet ble riktignok belyst gjennom omfattende sitering fra Werner-planen, men det ble ikke trukket noen paralleller til tidligere unioner.

¹⁶² Vaagen [1973:10-11].

¹⁶³ Vaagen [1973:18-19].

Noe nasjonal argumentasjon ble likevel trukket frem. Et medlemskap ville i følge Vaagen medføre ”oppgivelsen av vår nasjonale suverenitet –vår rett til å styre vårt eget land”. Avslutningsvis kjørte han frem parolen ”Vi må være forberedt til å kjempe for folkets frihet og rett, for fedrelandets uavhengighet og vel”. Han gikk med andre ord også i denne talen lengre enn det Klassekampen gjorde i samme tidsrom. Han hadde lagt seg på hovedlinjen med argumentasjon mot dyrtid, men det nasjonale ble ikke luket vekk. Bruken av ordet fedrelandet er særlig iøynefallende, og innebar en sterk kontrast til Klassekampens retorikk.¹⁶⁴

På årsdagen for unionsoppløsningen i 1905, 7. juni 1971, samlet AKMEDs aktivister seg til felles avmarsj til Folkebevegelsens store demonstrasjon. Vaagen holdt en kort appell hvor han la vekt på dagens innhold, i tillegg til AKMEDs rolle i kampen. Han fremhevet 7. juni som en nasjonal kampdag:

EEC-motstandere! Det er den 7. juni i dag. En merkedag i vårt folks nyere historie. Frigjøringsdagen av vårt land fra århundrelang nasjonal undertrykkelse. 7. junidagen passerer oss oftest uten at vi tenker noe særlig over innholdet i denne nasjonale minnedag. 7. juni 1905 synes oss så fjern – våre dager har nok med sine egne problemer. Men – plutselig får 7. junidagen en dypere mening for oss. Ønsket om å forsvare vårt lands uavhengighet og frihet blir til en konkret handling mot EEC-imperialismen!¹⁶⁵

Dette er det første eksempelet på en direkte sammenligning mellom EEC og unionen med Sverige jeg har funnet fra personer med tilknytning til ml-bevegelsen. Det var en sterk appell. Dagen den ble holdt på setter det litt i perspektiv. Man trengte en god begrunnelse når marxist-leninistene skulle markere en dag som de aldri tidligere hadde vurdert å bruke som politisk kampdag, og heller ikke på noen annen måte hadde markert. Denne markeringen kom på et tidspunkt da glidebanen over mot mer nasjonal argumentasjon også gjorde seg gjeldende i Klassekampen.

Enhet i kampen mot EEC var tittelen på et foredrag Vaagen holdt på et møte i Folkets Hus i Oslo i oktober 1971. AKMEDs nasjonale kampanje var da iverksatt, noe talen bærer tydelig preg av. Allerede innledningsvis ble det slått fast at spørsmålet handlet om ”Norge fortsatt skal være et fritt og uavhengig rike”, eller om det skulle bli ”medlem av EEC”.

Det var særlig anti-tysk argumentasjon som ble brukt i talen. Dette samsvarte i stor grad med den argumentasjonen som ble brukt i Klassekampen. Vaagen gikk ganske langt i å sammenligne et medlemskap i EEC med den tyske okkupasjonen 1940-45. Han hevdet at ”en ny form for okkupasjon er målet”, og omtalte Vest-Tyskland som ”vår tidligere okkupasjon”. En svært direkte sammenligning ble foretatt:

Det er ikke uten grunn at de eldre av oss uunngåelig trekker sammenligninger med tiden før den tyske okkupasjon av Norge, til året 1939. Den intense tyske infiltrasjon i Norge før krigen var forløperen for Nazi-Tyskland okkupasjonen [sic] av Norge i 1940. At vi da er særlig aktsomme overfor de vest-tyske imperialisters spill *akkurat i disse dagene*, kan ingen betenke oss.¹⁶⁶

I talen *Nei til salg av Norge*, som ble holdt 12. januar 1972, ble det ikke foretatt nye utlegninger om nasjonal suverenitet. Den nasjonal argumentasjonen stod snarere i bakgrunnen. Slagordet var knyttet opp mot medlemskapsforhandlingene, og dreide seg særlig om eiendomsretten til fiskeriressursene. Det nasjonale stod derimot på nytt i sentrum da Vaagen holdt tale 17. mai 1972. Dette er den mest omfattende sammenligningen jeg har funnet mellom EEC/EF/EU og unionen med Sverige. Det var kampen mot svenskekongen og unionen med Sverige som for Vaagen var det viktige med nasjonaldagsfeiringen. Grunnloven ble tillagt liten vekt, og knapt nok nevnt. Det lå altså ikke noen bred anerkjennelse av det borgerlige demokratiets institusjoner hos ham heller, slikt jeg tidligere har vist at det ikke var hos Klassekampen.

At kampen for oppløsning av unionen med Sverige var det sentrale innholdet i 17. mai-feiringen hele perioden fra 1814-1905, slik Vaagen påstod, er ikke riktig. Vaagen brukte likevel denne fremstillingen som et vesentlig moment i argumentasjonen for igjen å ta i bruk nasjonaldagen som en politisk kampdag:

Feiringen av vår nasjonaldag tok form i kampen mot unionen. 17. mai-feiringen fikk et nasjonalrevolusjonært innhold. [...] Når vi i dag er vitne til at landets regjering og de herskende krefter i vårt samfunn vil ha Norge inn i

¹⁶⁴ Vaagen [1973:25-26].

¹⁶⁵ Vaagen [1973:42].

¹⁶⁶ Vaagen [1973:47-49].

en ny union – en union som det er umulig å komme ut av – da trer 17. mai igjen fram av historiens mørke. Den ånd blir en opprørsfakkell for hele det demokratiske, patriotiske Norge!¹⁶⁷

En sammenstilling av unionen med Sverige, den tyske okkupasjonen av Norge og et medlemskap i EEC ser ut til å ha vært et siktemål for Vaagen. Han formulerte Carl Johans politiske mål på en måte som gir umiddelbare assosiasjoner til nazi-Tyskland: ”på den skandinaviske halvøy skulle det nå bare være en konge, ett folk, ett rike”¹⁶⁸. Det var et bilde av tre stadier i en utenlandsk imperialistisk sammensvergelse mot det norske folk som han forsøkte å tegne. Først kom unionen med Sverige, deretter okkupasjonen 1940-45 og til slutt medlemskapet i EEC.

Talen inneholdt også kraftige spark mot norske EEC-tilhengere. De ble omtalt som ”de nye amalgamister”. Linjen ble med det trukket direkte tilbake til unionsdebatten på 1860-tallet. Amalgamister var et begrep Ernst Sars brukte i sin polemikk mot skandinaviske og tilhengerne av anbefalingene fra den første unionskomité. Det var å regne som et skjellsord fra Sars’ side. En slik omtale av jafolk har jeg ikke funnet hos andre enn Vaagen. Sammenligninger mellom unionen med Sverige og EEC ble foretatt av mange, men han gikk lengre ved å tillegge jafolk antinasjonale motiver. Han kom også med en trussel: ”De skal lide de gamles skjebne!”¹⁶⁹

Vaagen brukte unionsbegrepet flittig. For ham var union en helt naturlig betegnelse på EEC. Det var en naturlig konsekvens av at han aktivt brukte landets historie i agitasjonen. Unionsbegrepet er en klar forskjell i Klassekampens og Vaagens argumentasjon.

Grunnloven ble ikke tillagt mye vekt. Det ble heller ikke Stortinget. Vaagen gikk riktignok noe lengre i å forsvare det borgerlige demokratiets institusjoner enn det Klassekampen gjorde, men det kan virke som om han hadde noe av den samme aversjonen. Det var generelle fraser om sjølråderett, selvstendighet og uavhengighet som ble kjørt frem, knyttet opp mot imperialisme og okkupasjon.

Denne gjennomgangen av talene viser at Vaagen generelt gikk lengre i den nasjonale argumentasjonen enn det Klassekampen gjorde, og mye lengre når det kom til sammenligninger med unionen med Sverige. Men talene viser at han i stor grad var gjennom den samme nasjonale utviklingen, og at den foregikk omtrent i samme tidsrom som den tilsvarende prosessen i avisen.

Forklaringer på utviklingen i ml-bevegelsen

Jeg har gjennom denne analysen trukket frem momenter som kan være med på å forklare det nasjonale spranget hos Klassekampen. Det er i hovedsak tre årsaker til utviklingen. Dyrtidsargumentet hadde ikke den kraften Pål Steigan i ettertid prøvde å tillegge det. At bevegelsen selv i stor grad gikk bort fra å bruke argumentet bekrefter dette. At den øvrige neisiden ikke adopterte det forsterker dette synet. For å komme på offensiven i kampen måtte ml-bevegelsen endre strategi. De valgte da den argumentasjonstypen som viste seg å fungere for resten av neisiden: den nasjonale.

Marxist-leninistenes målsetting om og arbeid for å stifte et eget parti var medvirkende. Det gjorde at det var tvingende nødvendig for dem å komme på offensiven. De måtte være mer ekstreme enn Folkebevegelsen og de øvrige neiaktørene. Marxist-leninistene tok derfor i bruk nasjonale paroler. *Nei til salg av Norge* ble deres hovedslagord. De gikk dermed lengre enn andre aktører på neisiden.

Den siste årsaken var Kina-saken. At Maos Kina snakket positivt om EF hadde potensiale til å føre norske marxist-leninister inn i en alvorlig identitetskrise. De måtte derfor utvikle en nasjonal begrunnelse mot EEC. Sammenstillingen av kampen for nasjonal suverenitet og mot utenlandsk imperialisme ble løsningen. Det var den eneste måten de kunne fortsette kampen mot EEC på uten å ta et politisk oppgjør med Kina.

¹⁶⁷ Vaagen [1973:70].

¹⁶⁸ Vaagen [1973:69].

¹⁶⁹ Vaagen [1973:77].

Historikerdebatten om unionen

Var EF en union? Hadde neisiden faglig grunnlag for sine sammenlikninger? Var ja-sidens avvisning av unionsbegrepet historisk forsvarlig? Bruken av unionsbegrepet og tidvise sammenlikninger mellom EF og unionen med Sverige reiste mange spørsmål, og fremtvang etter hvert en historikerdebatt om dette temaet. Responsen fra faghistorikere kom riktignok sent, helt i slutfasen av debatten. De tre viktigste bidragene var et intervju med Sverre Steen i Arbeiderbladet 16. september, et historikeropprop mot EF som ble rykket inn i flere riksaviser i tidsrommet 20. - 22. september og et ja-opprop fra åtte historikere i Arbeiderbladet 22. september.

De tre bidragene er hver for seg interessante fordi de angriper problemstillingen fra ulike kanter. Sverre Steen la ikke skjul på at han var tilhenger av norsk medlemskap i EF. Hans historiefaglige argumentasjon samsvarte også godt med hans politiske standpunkt. I historikeroppropet mot EF ble det ikke tatt klart standpunkt i spørsmålet. Siktemålet var å slå fast at EF var en union, og det ble forsøkt gjort gjennom konkrete sammenlikninger. At underskriverne var motstandere av EF er imidlertid på det rene.¹⁷⁰ Det lå svært tydelig mellom linjene og i valg av argumentasjon og begreper. Davignonplanen og Wernerplanen, som var neisidens belegg for unionspåstanden, ble også benyttet i oppropet. Det var ikke bare det eksisterende EF analysen bygget på, men også bildet av en fremtidig EF-union.

Ja-oppropet la på sin side vekt på faglig-metodiske problemstillinger i debatten, blant annet gjennom å vise til at spørsmålet om bruk av union var en språklig problemstilling, ikke historisk, i tillegg til at de advarte mot presentasjon av historiske problemer i slagords form i politisk debatter. Heller ikke i dette tilfellet var det likevel særlig vanskelig å utlede underskrivernes politisk standpunkt.

I tillegg til å belyse de historiske problemstillingene på en bedre måte enn andre aktører i EF-debatten gjorde, reiser historikerdebatten en rekke interessante spørsmål. Det går både på bruk av historien i politiske debatter og historikere som politiske aktører. Disse spørsmålene går jeg dypere inn på i kapittel fem.

Intervju med Sverre Steen¹⁷¹

Det er to ting det er verd å legge merke til med intervjuet med Sverre Steen. Han la for det første ikke skjul på sitt standpunkt i spørsmålet. Deler av den historiske argumentasjonen ble benyttet i resonnementer for å underbygge egen holdning. Til tross for dette er det imidlertid ikke noe som tyder på at Steens resonnementer ikke var faglig holdbare, selv om de helt klart var egnet til å skape diskusjon. En rutinert professor som Steen ville uansett ikke ha brukt lettvinde argumenter som lett kunne tilbakevises. Det ville ha satt hans troverdighet som fremtredende faghistoriker i fare.

For det andre er det interessant at oppslaget stod nettopp i Arbeiderbladet. Avisen brukte som tidligere vist mye krefter på å diskreditere neisidens bruk av unionsbegrepet om EF og på å tilbakevise sammenlikninger med unionen med Sverige. I så måte var dette en videreføring av avisens redaksjonelle linje. Steen ble brukt som autoritet for å underbygge avisens budskap. Omtalen av Steen bekrefter dette: "Steen har vært professor i historie siden 1938, og er i dag nestor blant norske historikere". Arbeiderbladet viste for sine lesere at det var den største autoriteten på området som uttalte seg. At Steens posisjon var relevant er åpenbart, men Arbeiderbladets omtale kunne virke noe påtatt, til tross for at den var korrekt. At det var et bevisst valg fra avisens side kommer enda tydeligere frem i forbindelse med neioppropet. Avisen trykket annonsen to dager senere enn Dagbladet, og da først etter å ha hentet inn et ja-opprop, omtalt som en redegjørelse, fra åtte andre historikere. Ja-oppropet ble gitt redaksjonell omtale, noe neioppropet ikke

¹⁷⁰ I tillegg til at det er svært synlig i teksten, ble det også bekreftet av de fleste av underskriverne i intervju med Dagbladet i forbindelse med en ny historikerdebatt om EF og union 20 år senere, se kapittel 4. Arbeiderbladet (22. september 1972) opplyste forøvrig om at oppropet var distribuert gjennom Folkebevegelsen. Jeg har funnet pressemeldingen i Folkebevegelsens arkiver. RA-FB – boks 74 – mappe "17/91972-30/91972".

¹⁷¹ Arbeiderbladet 16. september 1972. Alle sitatene fra Sverre Steen under er hentet fra dette intervjuet.

fikk¹⁷². I tillegg var Arbeiderbladet eneste avis som poengterte at neioppropet var distribuert gjennom Folkebevegelsen.¹⁷³

Sverre Steen hadde to viktige budskap i intervjuet. Han forsøkte å tilbakevise at EF var en union gjennom konkrete sammenligninger med unionen med Sverige. Han fremhevet vesentlige forskjeller. I tillegg påpekte han at han mente det ville være et brudd med Norges utenrikspolitiske linje å bli stående utenfor EF. Den første argumentasjonsrekken er den mest relevante i denne sammenhengen, men begge er viktig for å belyse det helhetsbildet Steen tegnet av EF.

I sin begrunnelse for at EF ikke var en union gikk han svært konkret til verks. Han ble konfrontert med en påstand fra Arne Haugestad om at et medlemskap i EF ville være mer omfattende enn den norsk-svenske unionen, og avviste dette i en tredelt argumentasjonsrekke. For det første trakk Steen frem de forfatningsmessige sidene:

Den norsk-svenske unionen var i virkeligheten en real-union, noe også professor Frede Castberg understreker. Norge og Sverige hadde felles statsoverhode som vi ikke hadde mulighet til å influere på. Det skulle være arvelig innen Bernadotte-dynastiet.

Steens andre moment gikk på utenrikspolitikken i unionen med Sverige. Dette var et av neisidens sterkeste kort. De mente de hadde godt belegg for sine påstander gjennom Davignonplanen. Steens beskrivelse av unionen med Sverige tegnet et noe annet bilde:

Landene hadde felles utenrikspolitikk. Norge hadde ingen utenriksminister, ikke noe utenriksdepartement og ikke egne konsuler, og mulighetene for å påvirke den svenske utenrikspolitikken var praktisk talt lik null. Norge hadde ingen egen utenrikspolitikk i denne unionen.

Dette satte han opp mot det daværende EF: "Ser vi på samarbeidet innen EF, ser en at hvert land har sin egen utenrikspolitikk. Det finnes ingen felles institusjoner som styrer utenrikspolitikken". Han gikk ikke inn på innholdet i Davignonplanen. Noe av forskjellen mellom ham og neisiden lå der. Han diskuterte det eksisterende EF, mens de diskuterte et mulig fremtidig EF. Begge innfallsvinkler var i høyeste grad relevante. Det er likevel ikke tvil om at Steen trakk frem sider ved den utenrikspolitiske ordningen under unionen med Sverige som var langt mer intime enn de ville vært i et EF basert på Davignonplanen. I så måte leverte han nye og relevante momenter i debatten.

Steens siste moment gikk på unionsvilkårene. De var "av en slik karakter at de ikke kunne endres uten samtykke fra både Norge og Sverige, og Norge kunne ikke tre ut uten svensk godkjenning". Han gikk ikke inn på en direkte sammenligning med EF, men underforstått var Norges forpliktelser mindre omfattende. Steens tredelte resonnerement munnet således ut i konklusjonen "[d]ette fellesskapet er ingen union".

Det andre hovedpoenget til Sverre Steen var at et medlemskap i EF var en videreføring av Norges utenrikspolitiske linje. Han ble av Arbeiderbladet konfrontert med en påstand om at "den tradisjon som årstallene 1814 og 1905 representerer blir brutt ved et medlemskap i EF".¹⁷⁴ Han avviste dette ved å vektlegge de viktige internasjonale impulsene som førte frem til de historiske hendelsene i de to nevnte år. Han beskrev Grunnloven av 1814 som "et barn av den revolusjonsbevegelse som gikk over verden fra 1770-årene". Unionsoppløsningen i 1905 ble knyttet opp til andre internasjonale hendelser:

grekernes frihetskamp i 1820-årene og italienernes frihetsbevegelse noe senere, frihetsbevegelsen i Irland som topper seg til krise under den første verdenskrig, nasjonalitetsbevegelsene på Balkan – ja, selv på Island var det en selvstendighets-bevegelse.

¹⁷² Ja-avisen VG ga slik redaksjonell omtale av neioppropet 20. september.

¹⁷³ Arbeiderbladet 22. september 1972.

¹⁷⁴ Arbeiderbladet knyttet ikke påstanden til noen enkelt person eller aktør, men formulerte det som "Det hevdes av NEI-folk".

For Steen var altså de store begivenheter i norsk historie et resultat av internasjonale impulser. En norske enegang i 1972 ville vært et brudd på denne linjen. Dersom man forsøker å putte Steens argumentasjon inn i en strategisk ramme, hører han med blant de som valgte avvsningslinjen. Han forsøkte ikke å bortforklare unionsbegrepet, men slo fast at EF ikke var en union. Dette var samme linje som statsministeren og utenriksministeren valgte, og som i og for seg var rådende i slutfasen.

Neiopprop

Åtte norske historikere skrev i september 1972 under på et opprop med tittelen *Er EF en union?*.¹⁷⁵ Det ble distribuert gjennom Folkebevegelsens pressetjeneste, og rykket inn som annonse i norske aviser. De åtte historikerne var universitetsstipendiat Edgeir Benum, universitetslektor Per Maurseth og professorene Edvard Bull, Ottar Dahl, Rolf Danielsen, Knut Mykland, Jens Arup Seip og Kåre D. Tønnesson.

I innledningen til oppropet begrunnet historikerne initiativet med at det i siste fase av EF-debatten hadde blitt sterk fokus på spørsmålet om hvorvidt EF var en union, og videre med at det hadde blitt strid om sammenligningen mellom EF og den svensk-norske unionen 1814-1905. De sa det ikke direkte, men det kan virke som om initiativet ble tatt på grunn av Sverre Steens uttalelser. Oppropet ble rykket inn i de første avisene bare fire dager etter intervjuet med Steen. For neisiden var det tydeligvis en strek i regningen at en av landets fremste historikere avviste deres argumentasjon. En samling av åtte fremtredende historikere, med Seip i spissen, var likevel nok til å gi et faglig belegg for bruken av unionsbegrepet og sammenligningen med svensketiden.

Oppropet var todelt og tok mål av seg til å svare på følgende spørsmål: *Er EF en union? og Kan EF og unionen med Sverige sammenlignes?* Det var særlig det første spørsmålet som ble tillagt vekt, noe oppropets tittel viser. I oppropets del en ble det slått fast at EF var en union. Historikerne mente det var en gyldig påstand både for det daværende EF det fellesskapet man så konturene av:

Vi finner det hevet over tvil at betegnelsen union er en dekkende karakteristikk av De europeiske fellesskap både slik de foreligger i dag, og ikke minst slik den framtidige utvikling er staket opp gjennom planer og vedtak.

Denne konklusjonen var underbygget med fire argumenter. For det første stilte Romatraktaten opp union som fellesskapets målsetning. Unionsplanene var traktatfestet. For det andre hadde de "overnasjonale styringsorganer med overnasjonal lovgivningsmyndighet" en "klar unionell karakter". Påstanden ble ikke begrunnet nærmere og begrepet "unionell karakter" ble ikke drøftet. Det er imidlertid mulig de betraktet påstanden som selvdefinerende. Ut fra en slik analyse kan vi tolke historikerne dit hen at dersom et fellesskap har overnasjonale styringsorganer med overnasjonal lovgivningsmyndighet har det samtidig unionell karakter.

Det tredje argumentet de trakk frem var at det "saklige området for overnasjonal myndighet i EF er under stadig utvidelse". Eksempler på dette var gjennomføringen av tollunionen, landbruksunionen og fiskerierordningen. Det siste argumentet de fremholdt var at Romatraktatens målsetting om en stadig tettere union ble fulgt opp gjennom ulike EF-vedtak:

Ministerrådets godkjenning av Davignon-rapporten i oktober 1970 om samordning av EF-landenes utenrikspolitikk og Brussel-vedtaket¹⁷⁶ av februar 1971 om gjennomføring av en økonomisk og monetær union i løpet av ti år viser at Roma-traktatens målsetting om en stadig tettere union blir fulgt opp.

I forlengelsen av dette argumentet skrev de åtte historikerne at Norge ikke hadde, og ikke kunne få, unntak for gjennomføringen av planene:

¹⁷⁵ Dagbladet 20. september 1972; Arbeiderbladet 22. september 1972. Ordlyden er lik i annonsene i Dagbladet og Arbeiderbladet, og alle sitater fra oppropet er hentet fra disse avisene.

¹⁷⁶ Brussel-vedtaket var EFs ministerråds vedtak om oppfølging av Wernerplanen.

I tiltredelsesavtalen med EF og i høytidelige erklæringer har den norske regjering bundet seg [...] til en videre utbygging av unionen i samsvar med de målsettinger og planer som er trukket opp.

En sammenligning mellom Steens og de åttes argumentasjon på dette punktet viser to vesentlige forskjeller. De baserte seg på ulike definisjoner av union. Mens det kan virke som om Steen tok utgangspunkt i unionen mellom Norge og Sverige, og avviste at EF var en union fordi han kunne påpeke betydelige forskjeller i de to sammenslutningene, kan det se ut som om de åtte forfatterne av oppropet tok utgangspunkt i en mer konkret statsrettslig eller statsvitenskapelig definisjon. Det finnes imidlertid ikke noen eksakt definisjon verken i oppropet eller intervjuet med Steen, noe som gjør en konkret sammenligning vanskelig. Videre baserte Steen sin argumentasjon på EFs eksisterende traktatverk, mens de åtte i tillegg la vekt på planer om endringer i disse traktatene. De henviste imidlertid til konkrete vedtak i EFs ministerråd. Slike vedtak hadde ingen traktatsmessige eller folkerettslige konsekvenser, selv om de normalt sett var politisk forpliktende.

I oppropets del to drøftet historikerne en sammenligning av EF og unionen med Sverige. De fant den "problematisk å foreta" fordi de to unionene hadde "forskjellig karakter". Dette kunne ved første øyekast virke som en avvisning av neisidens argumentasjonen, men det videre resonnementet pekte i en helt annen retning. De åtte vektla forskjellene på to sentrale områder. På det utenrikspolitiske området var den svensk-norske unionen en real-union. Den samme betegnelsen kunne brukes om EF på det økonomisk-politiske området, noe som stod i kontrast til den svensknorske ordningen:

Gjennom hele unionsperioden hadde norske statsmyndigheter suverent herredømme over lovgivning, bevilgnings- og skattepolitikk, og etter traktatskismaet og opphevelsen av mellomrikslovene i 1890-årene også over toll- og traktatpolitikken.

Med bakgrunn i den argumentasjonsrekken kunne oppropet konkludere med at det var "berettiget å betegne EF som en langt mer intim forbindelse på det økonomisk-politiske område enn unionen 1814-1905". Det var altså ikke mulig å sammenligne de to størrelsene, men det var et åpent spørsmål hvilken union som var mest negativ for Norge.

I oppropet ble det ikke gitt noen anbefaling om å stemme nei til EF. Det var likevel liten tvil om underskrivernes standpunkt. Hvilken hensikt kunne det ellers ha å skrive under på et opprop som ble publisert under en uke før folkeavstemningen og som konkluderte med at EF var en union og at denne unionen på enkelte områder var mer intim enn unionen med Sverige? Det var et bevisst valg underskriverne tok, og de visste at det ville påvirke velgere. De var et sentralt våpen for neisiden i innspurten, på samme måte som Sverre Steen var det for jasiden. At Folkebevegelsen distribuerte oppropet gjorde imidlertid saken helt klar. Oppropet var tydelig et politisk initiativ. Det var ikke faghistoriske beveggrunner som lå bak.

Ja-opprop¹⁷⁷

22. september, samme dag som det nevnte oppropet ble trykket i Arbeiderbladet, ga avisen redaksjonell spalteplass til en redegjørelse fra åtte andre historikere. Denne fortonet seg som et ja-opprop. Det kan virke som om det var Arbeiderbladet som henvendte seg til historikerne. Motivet kan ha vært at de ikke ville la neiopporet stå uimotsagt. De åtte historikerne var universitetslektor Per Fuglum, prosjektstipendiat Berit Nøkleby, forsker Olav Riste, dosent Francis Sejersted og professorene Ingerid Semmingsen, Magne Skodvin, Stein Tveite og John Sanness.¹⁷⁸

¹⁷⁷ Arbeiderbladet 22. september 1972. Alle sitater under fra oppropet er hentet fra den artikkelen.

¹⁷⁸ Sanness og Sejersted hadde ramlet ut fra oversikten i oppslaget 22. september. Dagen etter stod det en rettelse der deres navn var kommet inn.

Dette presseoppøpet var bygd opp rundt tre sentrale poenger. De to første poengene hadde som formål å svekke neioppøpets budskap om at EF var en union. Det siste poenget var en generell advarsel mot politisk misbruk av historien.

Neioppøpets del I, som hadde som formål å underbygge påstanden om at EF var en union, ble imøtegått med et krav om å definere begrepet. I ja-oppøpet ble det hevdet at ordet kunne dekke både "lause uforpliktande samanslutningar og fasttømra organisatoriske eininger". De mente at historikere ikke hadde noen spesiell kompetanse som gjorde at de var de rette til å foreta de nødvendige definisjonene av ordet: "Skal ein bruke det om EF, så må ein definera det, og dette fører med seg både språklege og vitskapelege definisjonsproblem som historikarar ikkje utan vidare har spesielle føresetnader for å avgjera".

Del II i neioppøpet, foretok en sammenlikning mellom EF og unionen mellom Norge og Sverige, som konkluderte med at "[d]et må derfor være berettiget å betegne EF som en langt mer intim forbindelse på det økonomisk-politiske område enn unionen 1814-1905"¹⁷⁹. Ja-oppøpets andre hovedpoeng var et svar til dette. De poengterte at "[i] denne unionen var Noreg ikkje eit folkerettsleg subjekt, og mange vil sjå dette som hovudsaka". Underforstått ligger det her at Norge som medlem av EF ville ha vært et folkerettslig subjekt. Videre aksepterte de ikke premissene fra neioppøpet om at norske statsmyndigheter gjennom "hele unionsperioden hadde [...] suverent herredømme over lovgivning, bevilgnings- og skattepolitikk"¹⁸⁰. En slik påstand "kan vi ikkje finne i samsvar med kjensgjerningane", konkluderte de. Som belegg for denne konklusjonen førte de at striden i unionen mellom Norge og Sverige fra norsk side vendte seg "i første omgang mot dei inngrep unionskongen gjorde i norske statsmaktens disposisjonar".

Dette oppøpets tredje hovedpoeng var av forskningsetisk karakter. De åtte historikerne uttalte at "framfor alt vil vi reservera oss mot tendensen til å oppsummera kompliserte historiske problem i slagords form som innslag i dagens politiske debatt". I konklusjonen kunne de derfor avvise hele diskusjonen som en faghistorisk problemstilling. Det de her gjorde var å trekke i tvil redeligheten til forfatterne av neioppøpet. De ble indirekte beskyldt for politisk misbruk av historien. Uten grunnlag i nærmere forskning var det ikke mulige å komme med bastante svar:

Vi kan for vår del ikkje finna nokon brukeleg målestokk for ei samanlikning mellom økonomisk-politisk hopehav innanfor den norsk-svenske unionen og innanfor EF, utan noko grundigare utgreiing. Slik diskusjonen står til nå, må vi for vår del avvise ei slik samanlikning som faghistorisk problemstilling.

Dette var ja-oppøpets konklusjon, og de hadde et poeng. Det gikk fire dager fra Sverre Steens intervju til neioppøpet kom på trykk. Det var ikke satt av god tid til forskning og dype analyser. Men den samme kritikken kunne i stor grad rettes mot ja-oppøpet. De kunne heller ikke ha rukket å sette seg grundig inn i spørsmålet.

På samme måte som neioppøpet, hadde heller ikke ja oppøpet noen klar politisk profil. Underskrivernes standpunkt var i enda større grad forsøkt skjult. Man gikk ikke inn i noen reell debatt om EF og union, men avviste problemstillingen metodisk og trakk premissene i tvil. Det var likevel ikke særlig tvil om hva det politiske budskapet var.¹⁸¹

Å skjule sitt politiske budskap kunne både for ja- og neihistorikerne være en måte å styrke argumentenes troverdighet på. For jahistorikerne hadde det imidlertid også en annen effekt. Når de med klar henvisning til neioppøpet advarte mot slagordsfremstilling av kompliserte politiske spørsmål, kunne de ikke gå i samme fellen selv. Når det i neioppøpet ble hevdet at det er "hevet over tvil at betegnelsen union er en dekkende karakteristikk", kom derfor underskriverne av jaoppøpet med et krav om definisjon av ordet union. Og når neioppøpet videre hevdet at det må "være berettiget å betegne EF som en langt mer intim forbindelse på det økonomisk-politiske område", ble det avvist ved å trekke premissene i tvil. Det ble ikke gjort forsøk på å påvise at EF var en mindre intim forbindelse enn unionen med Sverige.

¹⁷⁹ Dagbladet 20. september 1972.

¹⁸⁰ Dagbladet 20. september 1972.

¹⁸¹ Kronikk av Roald Berg i Bergens Tidende 26. oktober 1983.

Konklusjon

Folkebevegelsen hadde ved stiftelsen samlet mange neikrefter om en felles politisk plattform og nasjonal argumentasjon. Unionen med Sverige ble deres viktigste historiske referanseramme, og 1905 det årstallet de trakk frem i sin agitasjon. Dette var en argumentasjon store deler av neisiden kunne stå for, i motsetning til referanser til krigen som flere reagerte mot. I slutfasen av kampanjen ble *Nei til union!* hovedslagordet, og den historiske parallellen ble med det gitt en sentral plass i agitasjonen. Motivet for å bruke unionsbegrepet var å frembringe minner om tidligere faser av norsk historie. Linjene skulle trekkes tilbake til unionen med Sverige. Det har Arne Haugestad erkjent. Det var de historiske referansene knyttet til unionsbegrepet som var årsaken til at slagordet ble valgt. Wernerplanen og Davignonplanen ble kun brukt som belegg. Det var ganske tydelig også ut fra de argumentene som ble brukt, men det lengste Folkebevegelsens daglige leder strakk seg av innrømmelser i selve kampanjefasen var innrømmelsene overfor Aftenposten om at argumentasjonen kunne virke "nasjonal-mystisk". Det oppfattet han snarere som en styrke enn en svakhet ved retorikken.

Ja-politikerne måtte etter hvert komme med svar på neisidens unionsargumentasjon. De hadde ulike alternativer, men linjen som ble valgt var i stor grad en total avvisning av ordet union brukt om EF. Utenriksminister Cappellens beskyldning om historieforfalskning var betegnende for den linjen. Statsministeren fulgte opp. Bagatellisering av unionsbegrepet ble også i noen grad forsøkt, blant annet på lederplass i Arbeiderbladet. Argumentet ble da at unionsbegrepet betydde noe annet i Norge enn i andre land. Union var egentlig ikke noe annet enn et fellesskap.

Til tross for ønsket om en felles front og argumentasjon var det viktige neimiljøer som stod helt eller delvis utenfor Folkebevegelsens paraply. De politiske ungdomsorganisasjonene var ett eksempel. Misnøye med den nasjonale argumentasjonen var en viktig årsak. I 1970-71 brukte de ikke unionsbegrepet, og flere av organisasjonene mislikte sterkt den "borgerlig-nasjonalistiske" neiargumentasjonen. Oppropet Felles Mål, som ble produsert høsten 1971, inneholdt lite eller ingen nasjonal argumentasjon. Trekvart år senere, i juni 1972, hadde de imidlertid adoptert folkebevegelsens retorikk. De rettet en henvendelse til stortingsrepresentantene med spørsmål om de ønsket at Norge skulle gå opp i en union. Unionsargumentet var i følge dem blitt det viktigste for unge mennesker. Årsakene til utviklingen kan ha vært flere. Det kan ha foregått en reell politisk utvikling i organisasjonene. Videre kan endring i retorikk ha bakgrunn i en strategisk vurdering, ved at man så hvilke argumenter som fungerte og dermed tok disse i bruk. En siste mulighet er at den høye temperaturen i debatten førte til at organisasjonene mer eller mindre ubevisst adopterte den øvrige neisidens argumentasjon.

Utviklingen i det marxist-leninistiske miljøet var enda mer oppsiktsvekkende. De var i utgangspunktet sterkt kritiske til Folkebevegelsen, noe som blant annet hadde bakgrunn i den nasjonale retorikken. Den var et av de sentrale skillene. Nasjonal suverenitet var kun viktig som en underordnet del av klassekampen. Kampen mot dyrtid skulle for marxist-leninistene være det sentrale argumentet. I løpet av striden snudde de helt om, og endte etter hvert opp med en nasjonalistisk argumentasjon. Utviklingen i deres avis Klassekampen og frontorganisasjonen AKMED er synlige tegn på det. *Nei til salg av Norge* ble det sentrale slagordet for den gruppen. Jeg har skissert tre mulige forklaringer på denne utviklingen. For det første fungerte ikke dyrtidsargumentasjonen så godt som man hadde ventet. Dernest hadde ml-erne ambisjoner om å bruke EF-kampen til partibyggende virksomhet. Da måtte de komme sterkere på offensiven i debatten. Det siste momentet jeg har trukket frem er Kinas støtte til britisk medlemskap, som gjorde at de norske marxist-leninistene måtte utvikle en egen nasjonal begrunnelse mot EF.

Historikere ble også involvert i debatten. De var viktige både for ja- og neisiden. Hvem kunne besvare spørsmålet *Er EF en union?* bedre enn dem? Det var bare Sverre Steen som kom med en anbefaling til det norske folk. Han skulle stemme ja, og begrunnet det med historiske utlegninger. 16 andre historikere involverte seg også i debatten. De sa verken ja eller nei, men deres argumenter talte for seg. Gjennom å skrive under på historikeropprop tok de aktivt

del i den politiske debatten. Historikernes innsats var viktig både for ja- og neisiden. De bidro til å gi politiske standpunkter og slagord faglig legitimitet. Det ble ikke levert noen objektive fremstillinger av dette kompliserte spørsmålet fra historikerhold.

Kapittel 4

EF/EU-debatten 1991-1994

Innledning

I dette kapitlet skal jeg drøfte kampen om unionsbegrepet etter vedtaket om Maastricht-traktaten i 1991 og frem til folkeavstemningen om norsk medlemskap i EU 28. november 1994. Tidsavgrensningen av denne foreløpig siste runden av den norske EEC/EF/EU-debatten ville nok i andre sammenhenger ha vært gjort litt annerledes. Man finner klare tegn på en tiltagende Europadebatt fra slutten av 1980-tallet. Når jeg likevel har foretatt en strammere avgrensning, har det med temaet for oppgaven å gjøre. Gjennom Maastrichttraktaten ble det bestemt at EF skulle bli en union, noe som endret karakteren på den norske Europadebatten. Debatten som oppstod i etterkant av den nye traktaten er derfor et godt utgangspunkt for den problemstillingen oppgaven baserer seg på. Jeg har imidlertid gjort ett unntak fra denne avgrensningen, ved at jeg omtaler artikler fra *Nei til EUs avis Standpunkt* som omhandler prosessen frem mot Maastrichttraktaten.

Med *Traktaten om opprettelse av Den europeiske union (Maastrichttraktaten)* skiftet *Det europeiske fellesskap* navn til *Den europeiske union*. Videre ble det vedtatt å opprette en økonomisk og monetær union (ØMU) med felles valuta, og grunnlaget ble lagt for en politisk union (EPU). Av det konkrete innholdet i EPU kan unionsborgerskap, felles utenriks- og sikkerhetspolitikk og felles retts- og indrepolitikk nevnes. EPU bar i stor grad preg av langsiktige målsettinger og lite reelt politisk innhold. ØMU var langt mer konkret.¹⁸² Maastrichttraktaten, som trådte i kraft 1. november 1993, gjorde at utgangspunktet for unionsdebatten ble et helt annet i 1991-1994 enn det hadde vært i 1972.

Senterpartiets leder Anne Enger Lahnstein gikk i mars 1992 ut i Dagbladet med et utspill om at EF var verre enn unionen med Sverige. Det skapte sterke reaksjoner og mye debatt. Både politikere og historikere deltok i dette ordskiftet, som var den klareste, sammenligningen mellom EF/EU og unionen med Sverige i debatten 1991-1994. Jeg vil drøfte hele den debatten som oppstod i etterkant av Lahnsteins uttalelse. Den omfatter blant annet et større intervju i Dagbladet med seks av de historikerne som hadde skrevet under på oppropet *Er EF en union?* i 1972. Fem av de seks opprettholdt sitt gamle standpunkt. I forlengelsen av dette intervjuet vil jeg også drøfte professor Kåre Lundens bok *Nasjon eller union?* fra 1993 og Lundens øvrige bidrag til debatten, og historikeropporet mot EU fra 1994.

Debatten om union i forkant av avstemningen i 1972 var preget av uenighet om begrepet var dekkende for det daværende EF. Neisiden mente de hadde belegg for sine påstander gjennom Wernerplanen, Davignonplanen og Romatraktaten. De skisserte en fremtid der EF utviklet seg mot en union, og mente at det skulle være et vesentlig moment i debatten. Jasiden avviste forsøkene på å beskrive EF som en union i 1972. Den offisielle betegnelsen organisasjonen brukte om seg selv var fellesskap¹⁸³, ikke union. Det daværende EF var ikke så tett integrert at det kunne betegnes som en union. Det var heller ikke åpenbart at planene som neisiden trakk frem ville bli realisert. Det tok også 20 år før det skjedde, og utviklingen kunne ha gått i en annen retning.¹⁸⁴ Etter Maastrichttraktaten i 1991 stod jasiden overfor en helt ny situasjon. Innholdet i traktaten bar preg av en sterk fokus på tettere integrasjon. Hovedvalget for jasiden stod mellom to strategier. Man kunne enten bortforklare og bagatellisere unionsbegrepet brukt om EF/EU ved å si at ordet betydde noe annet på engelsk enn på norsk, og dermed forsøke å hindre sammenligninger med tidligere unioner i norsk historie. Alternativt kunne man være offensive ved å akseptere bruken av ordet fullt ut, og argumentere for hvorfor man ønsket medlemskap i en union. Man kunne på den måten fylle unionsbegrepet med noe positivt, og

¹⁸² Traktat om Den europeiske union (Maastrichttraktaten), 1991 artiklene A, B, G og J.

¹⁸³ Community på engelsk.

¹⁸⁴ Førland [1993:97].

argumentere for hvorfor det var et nødvendig skritt i utviklingen av Det europeisk fellesskap. Etter Maastrichttraktaten var det umulig for jasiden å benekte at det europeiske samarbeidet Norge søkte medlemskap i var en union, slik man hadde gjort det 20 år tidligere.

I april holdt Gro Harlem Brundtland en viktig tale ved Hordaland Arbeiderpartis årsmøte i Ullensvang i Hardanger. På dette møtet erklærte hun seg for første gang offentlig som tilhenger av norsk medlemskap i EF, noe som medførte en sterk opptrapping av EF-kampen fra både ja- og neisiden. Brundtlands standpunkt og tidspunktet for offentliggjøringen var forventet og mye omtalt. Det var i denne talen at statsministeren valgte strategi for unionsdebatten. Hun la seg på den defensive linjen, ved å bortforklare unionsbegrepet gjennom å si at det var det samme ordet som man på engelsk brukte om fagforening. Årsakene til valg av den defensive strategien, og undersøkelse om det ble gjort forsøk på å føre en mer positiv unionsargumentasjon vil være sentrale momenter i dette kapitlet.

Kristen Nygaard har gjennom to intervjuer med meg formidlet sitt syn på jasidens strategi. Han delte inn i kategoriene *det åpne ja* og *det fordekte ja*. Det første samsvarer med det jeg omtaler som den offensive strategien, det siste med den defensive, som jeg også omtaler som bagatelliseringslinjen. Nygaard mente at Europabevegelsen, i hvert fall i begynnelsen, stod for det åpne ja. Det fordekte ja var det Arbeiderpartiet med Gro Harlem Brundtland i spissen som stod for.¹⁸⁵ Hans oppfatninger av jasidens strategi samsvarer i stor grad med det bildet jeg sitter igjen med etter gjennomgang av kildematerialet.

Neisiden stod ikke overfor de samme strategiske problemstillingene som jasiden. Det var hele veien åpenbart at kampen mot union måtte bli sentralt. Jasidens manglende aggressivitet på dette området kan imidlertid ha forsterket neisidens retorikk. De var alene i debatten, uten motstandere til å korrigere fakta og argumenter. For Nei til EU, som var koordinatoren og en av de viktigste aktørene på den norske neisiden, var unionsargumentasjonen det sentrale. De valgte *Miljø eller union, Solidaritet eller union* og *Folkestyre eller union*, til hovedparoler i kampanjen. De foretok i liten grad direkte sammenligninger med tidligere unioner. Jeg vil forsøke å vise hvordan de likevel spilte på folks negative oppfatninger av ordet. Parolene deres skapte assosiasjoner hos folk, slik at det ikke var nødvendig å trekke de historiske parallellene i den offentlige debatten. Neisidens bruk av unionsbegrepet var imidlertid også basert på en reell motstand mot innholdet i Den europeiske union, ikke kun på et ønske om å spille på de historiske erfaringene.

Et siste moment i dette kapitlet er å se på om det var aktører som skiftet standpunkt på grunn av Maastrichttraktaten. Det har jeg ikke funnet. Men Fremskrittspartiets ville vandring i EF/EU-saken, som endte opp med standpunktet "Ja til EF – nei til union" halvannet år etter at EF hadde vedtatt å bli en union, viser en utbredt skepsis i enkelte familjer. Jeg vil drøfte bakgrunnen for dette standpunktet.

Lahnsteins utspill og historikerdebatten

Senterpartiets leder Anne Enger Lahnstein uttalte i et intervju i Dagbladet i 1992 at "EF [var] verre enn unionen med Sverige"¹⁸⁶. Uttalelsen vakte politisk storm, og preget mediene i flere dager. Den påfølgende dag gikk Carl I. Hagen og Torbjørn Berntsen til angrep på Lahnstein. Overskriften på forsiden av Dagbladet var *Carl I. raser mot Sp-Lahnstein: Er du syk Anne?* Inne i avisen ble dette angrepet viet en helside. I tillegg uttalte daværende nestleder i Arbeiderpartiet Torbjørn Berntsen, at utspillet var "helt vilt"¹⁸⁷. 30. mars slo avisen opp et stort dementi fra Lahnstein vedrørende hennes påståtte sykdom. I denne reportasjen, med tittelen *Jeg er frisk*, videreførte og utdypet hun argumentasjonen.¹⁸⁸ Dagen etter fikk hun støtte fra en rekke fremtredende historikere i et større oppslag i Dagbladet.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Intervju med Nygaard.

¹⁸⁶ Dagbladet 28. mars 1992.

¹⁸⁷ Dagbladet 29. mars 1992.

¹⁸⁸ Dagbladet 30. mars 1992.

¹⁸⁹ Dagbladet 31. mars 1992.

I tillegg til Berntsens og Hagens utblåsninger, var det andre mer inngående kritiske kommentarer til Lahnsteins utspill. Jeg vil gå nærmere inn på en kommentarartikkel i VG av Olav Versto, samt en replikk av Halfdan Hegtun i Dagbladet. Også oppslaget i Dagbladet, hvor fem historikere gir sin støtte til Lahnstein sammenligning, blir gjenstand for drøftelse. I forlengelsen av dette vil jeg også ta for meg den øvrige historikerdebatten om EF/EU og unionen med Sverige. Det gjelder Kåre Lundens bok *Nasjon eller union?*, hans mange artikler og intervjuer med ham om dette temaet og historikeroppøpet mot EU fra 1994.

Lahnsteins utspill

Det første oppslaget i Dagbladet baserte seg på uttalelser Lahnstein kom med på et Senterpartimøte i Vestre Slidre to dager tidligere. Hun brukte to argumenter for å underbygge påstanden. Senterpartilederen sa at EF ville innebære en tettere integrasjon enn unionen med Sverige: "EF er ingen overflatisk union slik vi hadde med Sverige. EF-unionen griper mye dypere, og betyr langt større integrasjon"¹⁹⁰. Essensen i hennes uttalelse var at EF ville bli en realunion. Til grunn for hennes analyse lå innholdet i Maastrichttraktaten. Hun trakk spesielt frem planene om en felles sentralbank. Vårt forhold til Sverige frem til 1905, som ble omtalt som overflatisk, var i hennes øyne i realiteten ikke noe annet enn en personalunion.

Det andre argumentet gikk på at et medlemskap i EF ville true Norges selvstendighet som nasjon. Denne påstanden ble ikke nøyere begrunnet i dette første oppslaget. Lahnstein ble ikke direkte sitert på uttalelsen om at "EF [er] verre enn unionen med Sverige". Det er likevel ingen grunn til å tro at hun ikke kunne stå inne for overskriften. Hun videreførte og utdypet sine uttalelser i Dagbladet to dager senere, uten noen forsøk på å dementere overskriften i det første oppslaget. Hennes viktigste argument var fremdeles det faktum at Norge hadde en egen sentralbank under unionen med Sverige, mens EF med Maastricht-traktaten startet en prosess frem mot en felles europeisk sentralbank:

EF-unionen er en mye mer dyptgripende integrasjon enn den vi hadde med Sverige. I 1814 var forutsetningen at Norge skulle få en egen nasjonalbank. Den fikk vi i 1816 [...] Nå skal vi få en egen sentralbank for hele EF.¹⁹¹

For Lahnstein var med andre ord hovedpoenget at EF etter Maastrichttraktaten ville bli en realunion på det pengepolitiske området, noe unionen 1814-1905 ikke var. Hennes øvrige eksempler gikk på "felles lovgivning og domstol som har forrang over nasjonal lov og grunnlov, nedbygging av landegrensener, opprettelse av et Euro-politi, felles utenriks-, forsvars- og sikkerhetspolitikk bygget på flertallsavgjørelser og en egen EF-hær"¹⁹². Disse momentene var i hovedsak korrekte, og viser at EF etter Maastrichttraktaten på de fleste av disse områdene ville bli en like tett eller tettere integrert union enn unionen med Sverige. Men det var også enkelte faktiske feil i hennes argumentasjon.

Den felles utenriks- og sikkerhetspolitikken ville ikke med Maastrichttraktaten bli fattet med flertallsavgjørelser, men med enstemmighet. Det er forøvrig villedende å trekke frem dette som begrunnelse for en påstand om at EF ville være en mer intim forbindelse enn unionen med Sverige. I den sistnevnte unionen hadde ikke Norges Storting noen innflytelse over utenrikspolitikken. Landet hadde ikke egen utenriksminister og heller ikke et eget konsulatvesen. Det var striden om innføring av et slikt konsulatvesen som var den utløsende faktor for opphevelsen av unionen mellom Norge og Sverige.

Til tross for disse svakhetene i argumentasjonen, hadde Lahnstein en bred begrunnelse for sin påstand om at EF var en "dypt integrert union som påvirker folks hverdag på en helt annen og sterkere måte enn unionen med Sverige". At det var tilfelle på det pengepolitiske området er hevet over tvil. At EF dermed var verre enn unionen med Sverige er derimot en svært kontroversiell konklusjon. En eventuell drøftelse av dette synet vil ligge utenfor denne oppgavens rammer, og ville ha krevd en del avklaringer i forhold til likhetstegnet mellom *mer intim* og *verre*. Påstanden

¹⁹⁰ Dagbladet 28. mars 1992.

¹⁹¹ Dagbladet 30. mars 1992.

¹⁹² Dagbladet 30. mars 1992.

fra 28. mars om at "vår selvstendighet som nasjon står på spill" ble også gitt en bredere begrunnelse i dette intervjuet. Hun uttalte at "EF-unionen har alle kjennetegn på en ny statsdannelse. Vi opphører å være en selvstendig nasjon og blir en del av en union". Hun anså Maastrichttraktaten for å være EFs statsbyggingsprosjekt. Et norsk medlemskap ville dermed innebære en utslettelse av Norge som nasjon. I tillegg kom det et lite spark til Gro Harlem Brundtland, som alle ventet ville offentliggjøre sitt ja til EF i en tale i Ullensvang en uke senere. Lahnstein mente at et ja til EF fra Brundtlands side ville være et ja til union. Hun mente samtidig at det virket som om jasideen "skammer seg over union"¹⁹³. Det lå et klart angrep på jasideens valg av strategi. Bagatelliseringslinjen falt ikke i smak hos Lahnstein. Det interessante med dette sitatet, er at det er hentet fra før Gro Harlem Brundtlands tale i Ullensvang. Hun mente at jasideen allerede på det tidspunktet hadde lagt seg på en defensiv strategi. Det kommer ikke klart frem om hun siktet til konkrete uttalelser fra EF-tilhengere, eller om det var fraværet av debatt fra jasideen som var bakgrunnen for hennes påstand.¹⁹⁴

Lahnstein har i liten grad utdypet sine utsagn til Dagbladet. Hun omtalte imidlertid debatten i boken *EF og Grunnloven* som hun utga i forkant av stortingsvalget i 1993. Det skjedde med henvisning til Gro Harlem Brundtlands mye omtalte tale i Ullensvang.

Også jeg fikk mitt pass påskrevet - fordi jeg på et møte i Valdres i slutten av mars hadde trukket parallellen mellom EF-unionen og den personalunionen Norge hadde med Sverige fram til 1905. Det interessante med den siste parallellen er at jeg ble støttet av flere framstående historikere her hjemme, blant dem historikerne Jens Arup Seip, Knut Mykland, Rolf Danielsen og Francis Sejersted.¹⁹⁵

I stedet for argumentere for sitt syn trakk Lahnstein her frem autoriteter.¹⁹⁶ Det lå en viss grad av triumf i hennes formuleringer. Hun hadde rett fordi mange historikere hadde støttet henne. Det er imidlertid ikke slik at alle historikerne støttet påstanden om at EF var verre enn unionen med Sverige, men de ga uttrykk for at EF-unionen ville bli mer intim. Det er en viktig nyanseforskjell, men historikerstøtten til Lahnstein ga utvilsomt sammenligningen faglig legitimitet.

Reaksjoner på utspillet

Torbjørn Berntsens og Carl I. Hagens svar til Anne Enger Lahnstein baserte seg i større grad på retorikk enn forsøk på å tilbakevise hennes påstander. Berntsens eneste konkrete poeng gikk på innholdet i den nasjonale selvråderetten. "Hele denne problemstillingen bygger på en illusjon. Mye av den nasjonale selvråderetten er allerede tapt. Lahnstein kan umulig tru på dette sjøl", uttalte han. Videre ble han sitert på følgende uttalelse: "Dersom hun virkelig mener dette, betyr det bare at Lahnstein har tatt skikkelig av fra underlaget. Debatten blir jo helt vill dersom den skal føres på denne måte". Bernsten prøvde ikke på noen måte å imøtegå Lahnsteins argumenter. Arbeiderpartiets nestleder forsøkte heller ikke å fylle det nye unionsbegrepet med noe positivt eller å forsvare opprettelsen av en union. Han gikk til angrep Lahnstein som person i stedet. Det hele bleknet likevel ved siden av Carl I. Hagens utblåsning. Hagen stilte spørsmålet om Lahnstein var blitt syk. I fete typer preget dette hele forsiden av Dagbladet. Han gikk ikke inn i substansen i uttalelsen, men la vekt på at han ikke likte debattformen. Han mente at Lahnsteins uttalelser var nedverdiggende for alle som mente noe annet. På spørsmål om hvordan de virket nedverdiggende svarte han:

Fordi hun dermed sier at vi som er for EF vil noe som er verre enn unionen med Sverige, den endte jo som kjent nesten med krig. Jeg respekterer fullt ut at andre har et annet standpunkt enn meg i denne saken. Den er vanskelig og også ømtålelig for landet. Da er det ekstra viktig å ordlegge seg så det ikke splitter.¹⁹⁷

¹⁹³ Dagbladet 30. mars 1992.

¹⁹⁴ Dagbladet 30. mars 1992.

¹⁹⁵ Lahnstein [1993:80].

¹⁹⁶ Lahnstein hevder at Francis Sejersted støttet hennes uttalelser. Det gjør også Kåre Lunden [1993:8]. Ingen av dem har referanser knyttet til denne påstanden, og det har ikke lyktes meg å finne noe slikt utspill. Sejersted selv kan ikke huske verken å ha sagt eller ment det [samtale med Sejersted 3. april 2001].

¹⁹⁷ Dagbladet 29. mars 1992.

Hagen hadde åpenbart rett i at det var viktig å uttale seg så man ikke splittet. Det var en berettiget kritikk av Lahnsteins ganske harde uttalelser. Men hans hentydninger til at Lahnstein var syk kan ikke akkurat sies å være noe bedre i så måte. SVs stortingsrepresentant og neimann Paul Chaffey, kom forøvrig med en forsiktig tilbakevisning av Lahnsteins påstand. "Jeg tror ikke sammenlikningen treffer særlig godt"¹⁹⁸ uttalte han.

I Verdens Gang foretok Olav Versto en grundig analyse av Lahnsteins utspill på kommentarplass. Han avviste hennes sammenligning med unionen med Sverige som politisk misbruk av historien:

Påstanden fra Senterpartiet om at medlemskap i EF er 'verre' enn unionen med Sverige er meningsløs. Den gir ingen politisk veiledning. Den er misbruk av historien i politisk øyemed, og forkludrer EF-debatten.¹⁹⁹

Det er tre momenter i Verstos avvisning av en sammenligning mellom de to unionene jeg vil trekke frem. For det første fremhevet han forskjellen mellom de to tidsepokene. Mens unionen med Sverige i tid falt sammen med "konsolideringen av nasjonalstatene i Europa", var EF skapt i "erkjennelsen av at 1800-tallets nasjonalstat er utilstrekkelig til å møte vår tids utfordringer". For det andre ble unionene inngått på forskjellige måter. I 1814 var Norge et krigsbytte, mens EF ble opprettet som et samarbeid "mellom små og store makter på demokratiske og like vilkår". Et norsk medlemskap i EF ville skje "uten ytre tvang av noe slag". Det siste momentet gikk på vilkårene for det utenrikspolitiske samarbeidet. Mens det i unionen med Sverige hadde vært kongens domene, ville et tilsvarende samarbeid innen EF være "et resultat av at landenes bevisste, selvstendige utenrikspolitikk fører dem sammen".²⁰⁰

Det var en grunnleggende forskjell i Lahnsteins og Verstos analyser. Lahnstein foretok sin sammenligning basert på hvilke saksområder som lå under de to unionenes myndighetsområde. En slik komparasjon ville nødvendigvis føre til den konklusjon at EF etter Maastricht var en langt mer intim forbindelse enn unionen med Sverige. Verstos argument for å avvise en sammenligning gikk på at de to unionene ble inngått på ulik måte, intensjonene bak var forskjellige og måten de fungerte på var svært forskjellig. Det var etter hans syn to størrelser som ikke lignet hverandre overhodet. Komparasjonen var med en slik analyse malplassert.

Denne forskjellen i tilnæringsmåte trakk Halfdan Hegtun frem i en replikk i Dagbladet 2. april 1992. Han ga Lahnstein rett i at EF var en tettere integrert union enn unionen med Sverige:

Lahnstein [har] selvsagt rett i at EF-unionen, om den blir gjennomført etter de mest vidtgående intensjoner, vil representere en sterkere integrasjon både i bredde og dybde enn vårt hopehav med Sverige før 1905. Men dette kan ikke være det vesentligste poeng.²⁰¹

Det som etter Hegtuns syn derimot var det mest vesentlige var årsaken til og konsekvensene av opphevelsen av unionen med Sverige. Han fremhevet at Norge både i 1814 og 1905 kom seg ut av "en gammel og historisk betinget avhengighet av mektigere nabostater". I 1905 oppnådde landet "full selvstendighet, og dermed *likestilling* med andre europeiske land". Det var dette som etter Hegtuns syn var det viktigste poenget ved et medlemskap i EF. Alternativet kunne gjerne omtales som selvstendighet, men han mente isolasjon var mer dekkende. Det ville føre til "mangel på medbestemmelse eller mangel på likestilling – akkurat som før 1905". Hegtuns analyse innebar også en bruk av 1905 i EF-debatten, men han trakk den motsatte konklusjon av hendelsene. For ham var det likestilling med andre land som var det sentrale, ikke nasjonal suverenitet.²⁰²

¹⁹⁸ Dagbladet 29. mars 1992.

¹⁹⁹ VG 1. april 1992.

²⁰⁰ VG 1. april 1992.

²⁰¹ Dagbladet 2. april 1992.

²⁰² Dagbladet 2. april 1992.

Historikerstøtte til Lahnstein

Dagbladet tok kontakt med seks av historikerne som hadde skrevet under på oppropet *Er EF en union?* i 1972 for å få kommentarer til Lahnsteins utspill.²⁰³ De fikk også spørsmål om de ville ha skrevet under på det samme oppropet en gang til. De seks var professorene Edgeir Benum, Knut Mykland, Rolf Danielsen, Jens Arup Seip, Per Maurseth og Ottar Dahl. Kun sistnevnte distanserte seg fra det gamle oppropet. Avisen presenterte svarene som "massiv støtte fra faghistorikere" til Lahnsteins sammenligning. Dette kan gi et noe skjevt bilde, all den tid Dagbladet kun tok kontakt med gamle EF-motstandere. Reportasjen var dessuten over to sider med lite tekst, og det var derfor ikke rom for å gjengi brede analyser fra den enkelte historiker.

Professor Edgeir Benum ved Universitetet i Oslo mente det var "helt åpenbart at Norge under unionstida med Sverige hadde større nasjonal selvråderett enn vi vil få i en framtidig EF-union". Han fremholdt at det før 1905 bare var i utenriks- og forsvarspolitiske saker at Norge hadde liten innvirkning på beslutningene, og uttalte at han fortsatt var skeptisk til norsk medlemskap i EF. Men han kunne ikke uten videre slå følge med Lahnstein i at EF-unionen var verre enn unionen med Sverige. Knut Mykland, professor i historie ved Universitetet i Bergen, uttalte at "det ikke kan herske noen tvil om at EF-unionen innebærer en langt mer intim og omfattende forpliktelse enn unionen med Sverige". Han sa at uttalelsen fra 1972 stod fast også i 1992. Mykland fremholdt at utenrikspolitikken var det viktigste felles båndet mellom Norge og Sverige. Næringspolitikken, handelspolitikken og tollpolitikken var områder hvor Norge gjorde som man ville, i følge Mykland.

Professor Rolf Danielsen fra Bergen, støttet også oppropet fra 1972. Han mente at det var enda mer dekkende etter Maastrichttraktaten. Det samme mente professor Jens Arup Seip. Han støttet opp om det 20 år gamle oppropet, og sa at han stod på samme standpunkt i EF-saken som sist. "Det er enda sterkere argumenter for å si nei nå, eller i alle fall å være avventende. Unionen med Sverige var mye mindre intim enn den vi snakker om nå. EF-unionen er mye mer alvorlig", uttalte Seip. Han sa videre at det var helt relevant å sammenligne med unionstiden med Sverige. Per Maurseth, professor ved Universitetet i Trondheim, fremholdt på samme måte som Danielsen at oppropet fra 1972 var blitt enda mer dekkende. "Det er relevant å sammenlikne de to unionene. Mitt standpunkt er et klart nei nå som sist", uttalte Maurseth.

Professor Ottar Dahl fra Universitetet i Oslo sa han ville latt være å underskrive det samme oppropet om han ble spurt i 1992. Han syntes likevel ikke parallellen var helt urimelig i 1972. I 1992 ble det derimot "noe fjernt å sammenlikne de to unionene". De to størrelsene var så vidt forskjellige at en komparasjon ikke ville være relevant. EF var et omfattende statssystem, mens Norge og Sverige var to små land. Det er vanskelig å tolke om Dahls uttalelser innebar en mindre skepsis til EF i 1992 enn i 1972. Han var ikke blant de 84 historikerne som underskrev oppropet mot EU i 1994.

Selv om fem av de seks historikerne var enige om hovedpoenget, at uttalelsen fra 1972 var relevant og kunne stå ved lag, var det enkelte nyanseforskjeller i deres standpunkter. Mykland var, sammen med Dahl, i noen grad skeptisk til sammenligninger mellom EF og unionen med Sverige. Myklands argument var at unionen med Sverige var relativt løs. Både Seip og Maurseth mente at slike sammenligninger var relevante. Benum hadde problemer med å slutte seg til formuleringen om at EF var verre enn unionen med Sverige. Danielsen stilte seg mer positiv, eller i hvertfall ikke avvisende, til en slik påstand. Han mente det var en vurdering som Lahnstein måtte ha "lov til å gi uttrykk for". Det er naturlig å tolke dette som en indirekte støtte, all den tid det ikke var en debatt om ytringsfrihet de førte.

Alle de fem historikerne som fremdeles stod bak det gamle oppropet fra 1972 la vekt på det kvantitative aspektet ved en sammenligning. EF ville bety mer integrasjon på flere områder. Det var antall politiske saksområder som lå under

²⁰³ Dagbladet 31. mars 1992.

unionens kompetanseområde som var det relevante når de påstod at EF ville være en mer intim forbindelse enn unionen med Sverige. Det var det samme utgangspunktet som Lahnstein hadde, og førte frem til konklusjonen at EF-unionen ville bli mer intim enn unionen med Sverige. Det kan virke som om Ottar Dahl i større grad forsøkte å vektlegge systemforskjellene i sin avvisning av en sammenligning mellom de to unionene. EF var et bredt samarbeid mellom mange land. Dahl omtalte det som et statsystem. Denne innfallsvinkelen minner om Verstos kritikk av Lahnstein. Versto la i tillegg vekt på hvordan unionene ble inngått og hvilken historiske periode de ble konstruert i. Med en slik innfallsvinkel ville en sammenligning bli langt mindre relevant.

Kåre Lunden

Et vesentlig bidrag til historikerdebatten om EF og union var Kåre Lundens bok *Nasjon eller union?* fra 1993. Lunden stilte det retoriske spørsmålet: "Tener det nasjonen best å ha ein eigen, sjølvstendig stat, eller er det klokare å gå i union med t.d. 500 mill. andre?". Han fremholdt med andre ord at alternativene var medlemskap i EF eller en selvstendig norsk stat. Han mente også at landets historiske erfaringer var viktige:

Eit faktum er det vidare at norsk historie, meir enn dei fleste lands, har vore prega av 'eksperiment' med unionar og sjølvstende: Ein særskild stat i høgmellomalderen, ymse slags foreiningar 1319-1905, ein suveren nasjonalstat no sist. Så langt erfaring *kan* gje lærdom, skulle vi ikkje stå på berr bakke.²⁰⁴

Lunden kritiserte Stein Ørnhoi for et utspill om at det ikke hadde noen "hensikt å sammenligne Jacques Delors med Oscar den annen"²⁰⁵. Han mente det ikke var saklig grunnlag for en slik påstand, og viste til at en rekke ledende norske historikere mente at en sammenligning mellom EF og tidligere unioner var relevant. Lunden tillia Ørnhoi taktiske motiver, ved å vise til medias stadige forsøk på å vri neisidens uttalelser. Kristen Nygaard foretok en tilsvarende vurdering i et intervju med undertegnede.²⁰⁶

I Lundens bok stod det ikke noen referanse til hvor han hadde hentet Ørnhoi-sitatet fra. Det har ikke lyktes meg å finne utspillet, men Stein Ørnhoi har selv vedkjent seg uttalelsen. Hans egen begrunnelse var at "[m]enediene vektla synspunkter på en måte som gjorde oss ugjenkjennelige for oss selv". Han kom med uttalelsen for å legge saken død. I tillegg fremholdt han et taktisk motiv: "[d]e som lot seg besnære av en slik argumentasjon ville stemme nei uansett". Ørnhois, Lundens og Nygaards vurderinger av utspillet er dermed relativt sammenfallende. Det var medias omtale av neisiden som var fellesnevneren. Men det lå likevel en klar politisk uenighet mellom Lunden og Ørnhoi. Nei til EF hadde en langt bredere argumentasjon for og mer sammensatte målsetninger knyttet til sitt nei enn det som var tilfelle for Kåre Lunden. Kampen for nasjonal suverenitet var ikke deres eneste siktemål.²⁰⁷

Lundens bok er en antologi. Det er en samling av artikler og essays om ulike eldre historiske hendelser, som han syr sammen til et enhetlig bilde av Norges historiske utvikling. Han trekker i tillegg linjer fra de aktuelle hendelsene og frem til den dagsaktuelle EF-debatten i Norge i 1993:

Frå 1319 hadde Norge sams konge med Sverige. I 1450 vart det inngått ein unionsavtale med Danmark. I 1536 vart det særnorske riksrådet avskaffa, og landet vart – med det danske riksrådet sine ord – gjort til 'et ledemod under Danmarks Rige evindeligen'. Tente denne utviklinga interessene til det norske folket? [...] Kan den gamle unionshistoria ha nokon relevans, når den norske eliten, i den form ein moderne elite må ha, no på nytt vil føre landet inn i ein unionsepoke?²⁰⁸

Slik ble Lundens bok en historisk begrunnelse for norsk selvstendighet og mot medlemskap i EF. Den er i så måte det mest utfyllende bidraget til historikerdebattene om EEC/EF/EU. Det er et særegent aspekt ved Lundens analyse. Alle

²⁰⁴ Lunden [1993:7].

²⁰⁵ Lunden [1993:7].

²⁰⁶ Telefonintervju med Nygaard.

²⁰⁷ Telefonsamtale med Stein Ørnhoi 6. april 2001.

²⁰⁸ Lunden [1993:111-112].

andre historikere som har deltatt i EEC/EF/EU-debatten har drøftet sammenligninger mellom EEC/EF/EU og unionen med Sverige. De har enten forsvart eller avvist en slik komparasjon. Lunden mente derimot at dansketiden var langt mer relevant. Det virker som om han anså unionen 1814-1905 for å være for løs til å være relevant i en sammenligning med EF anno 1993:

Når dette spørsmålet vert reist, er det merkeleg ofte unionen med Sverige 1814-1905 som vert dregen fram. [...] I røynda er EF-unionen mykje meir å samanlikne med foreininga med Danmark, særleg i tida 1536-1814. Sameleis som den gamle foreininga, vil EF-unionen avskaffe Norge som ein suveren stat²⁰⁹

Lunden gikk med dette atskillig lengre enn det andre historikere hadde gjort. Han mente man måtte tilbake til den dansk-norske enevoldstiden for å finne en lignende sammenslutning. Det var Norges fremtid som selvstendig stat som stod på spill. Selv om en rekke historikere aksepterte en sammenligning mellom EF og unionen med Sverige, og tidvis også kunne argumentere med at EF var en mer intim forbindelse, var det ikke mange som stilte seg bak Lundens påstand. Det er også vanskelig å se hvilken dekning han hadde i EFs traktatverk for en påstand om at Norge ville bli avskaffet som selvstendig stat. Analysen var nok i stor grad basert på Lundens historiske kunnskaper om dansketiden og personlige oppfatninger om EF.

Lunden kom med tilsvarende påstander gjennom en rekke artikler og intervjuer i ulike aviser. Særlig interessant er et intervju i Gula Tidend i forbindelse med lanseringen av boken *Norsk Grålysing*. I intervjuet, som bar tittelen *Ny 400-årsnatt i EF?*, sa han riktignok at historien "ikkje kan gje oss oppskrift på kva me skal gjera i dag". Han slo imidlertid fast at spørsmålet om norsk medlemskap i EF var "prinsipielt det same som nordmenn måtte stilla seg i 1814: Er det ein føremon for eit lite land å styra seg sjølv?". Lundens svar var klart: "[s]må nasjonar som den norske treng det særlege vernet som det gjev å styra seg sjølv i suverene statar".²¹⁰

Koblingen mot EF ble også trukket frem i et intervju med Lunden i Bergens Tidende like etter lanseringen av boken i 1992. I *Små nasjonar kan ta saka i eigne hender*, skrev journalist Olav Kobbeltveit at boken skapte debatt fordi "Lunden – så vidt det er – koplur dette historiske stoffet til vår aktuelle EF-strid"²¹¹. Den formuleringen det ble siktet til var de innledende avsnittene i bokens forord:

Norge står no framfor dei viktigaste nasjonale avgjerdene sidan 1814 – klårt viktigare enn i 1905. I denne situasjonen var det rimeleg om våre historiske røymsler – om nokon gong – kunne vere oss til ein viss inspirasjon, i beste fall til rettleiing. Det politiske spørsmålet som vi no har å avgjere, er dette: Vil det vere ein fordel for det norske folket å ha ein suveren stat til vern om eigne interesser og eigen kultur, eller vil det vere betre å gå inn i ein union med langt sterkare land, der makta vil bestemme?²¹²

Utover dette går ikke Lunden inn i konkrete spørsmål knyttet til EF. *Norsk Grålysing* var først og fremst et bidrag til debatten om årsakene til hendelsene i 1814.

I artikkelen *USEMJE OM 17. MAI* i Arbeiderbladet trakk Lunden argumentasjonen enda lengre. Han redegjorde for den striden som hadde vært både om 17. mai og flagget gjennom 1800-tallet og frem til 1945. I forlengelsen av det konkluderte han med at det ikke nødvendigvis var slik at nasjonaldagen trengte å være samlende i 1993 heller:

Kva som er det beste, å gå inn i den nye EF-unionen eller å halde på sjølvstendet vi feirar kvar 17. mai, lyt kvar lage seg ei meining om sjølv. [...] Men størst grunn til å feste må dei ha, som vil halde oppe det som dagen er innstifta for: eit sjølvstyrt folk i eit sjølvstendig land.²¹³

Kåre Lunden mente at det var selvstendigheten som stod på spill, og at neifolk hadde større grunn til å feire 17. mai enn EF-tilhengere. Det var utvilsomt et provoserende standpunkt. Lunden brukte sine historiske kunnskaper og erfaringer i utledningen, men både i denne og andre artikler opptrådte han i langt større grad som en selvstendig politisk aktør enn som faghistoriker. Hans kobling av historie og politikk innebar likevel et sterkt forsøk på politisering av historiefaget.

²⁰⁹ Lunden [1993:112].

²¹⁰ Gula Tidend 26. februar 1992.

²¹¹ Bergens Tidende 26. mars 1992.

²¹² Lunden [1992:7].

²¹³ Arbeiderbladet 15. mai 1993.

I *Nasjon eller union?* koblet Lunden sitt syn på EF sammen med det synet han hadde på hendelsesforløpet i 1814. Han kritiserte sterkt det han kalte "friheten i gave"-ideologien:

Dei svara som vert gjevne nedanfor [...] og i den nemnde boka [*Norsk Grålysing*], vil høve betre enn "friheten i gave"-ideologien med det synet at ein norsk, suveren stat heller ikkje i 1994 kunne avviklast – eller skapast – ved ytre krefter, utan full medverknad og fullt medansvar for det norske folket. Vi har, i 1994 som i 1814, valfridom, som vi kan bruke eller abdisere frå.²¹⁴

Han plasserte dermed sitt eget syn på EF, og grunnlaget for en sammenligning mellom EF og tidligere perioder i norsk historie, inn i et faghistorisk stridstema. Lunden tilhører selv en historikertradisjon som kan trekkes tilbake til Ernst Sars, som tok utgangspunkt i at Norges frihet i 1814 kom som et resultat av en indre nasjonal reising. Opp mot dette satte han den såkalte "Friheten i gave"-tanken, som han omtalte på en lite flatterende måte. Det er opprinnelig Sverre Steen og Jens Arup Seip som knyttes til denne tradisjonen, som har blitt den ledende innen norsk historieforskning rundt hendelsene i 1814. Teorien går ut på at det i utgangspunktet var utenforliggende forhold, som freden i Kiel og Christian Fredriks kamp for å beholde Norge for den danske tronen, som var de direkte årsakene til begivenhetene i 1814.²¹⁵

Ved å knytte spørsmålet om EF opp til en slik faghistorisk strid, gjorde Lunden det til et grunnleggende historisk spørsmål. Det var imidlertid ikke slik at faghistorikerens syn på EF sammenfalt med deres stilling i dette historiske spørsmålet. Jens Arup Seips motstand mot EF er ett eksempel på det.

Historikeropprop mot EU

I sluttfasen av kampanjen i 1994 ble det utformet et historikeroppop mot EU. Edgeir Benum, Knut Mykland, Per Maurseth og Rolf Danielsen skrev alle under på oppropet, i tillegg til 80 andre historikere ved landets høyskoler og universiteter. Dette oppropet skilte seg fra det i 1972 på to vesentlige punkter. For det første var det utformet som en klar oppfordring til velgerne om å stemme nei. Tittelen var *Verg folkestyret – stem NEI*.

Den andre forskjellen gikk på det innholdsmessige. Oppropet i 1994 foretok ingen direkte sammenligninger mellom EU og unionen med Sverige. Det var heller ikke noen drøftelse av hvorvidt EU var en union, noe som i og for seg ikke var nødvendig etter at EF hadde skiftet navn til EU. I stedet konsentrerte de seg om betraktninger og advarsler om folkestyrets fremtid ved et eventuelt EU-medlemskap. En avståelse av suverenitet fra Norges folkevalgte organer til "byråkratiske systemer i Brüssel", med beskjeden norsk innflytelse, ville være et "radikalt brudd med våre demokratiske tradisjoner, slik de har utviklet seg siden 1814"²¹⁶.

Rolf Danielsen utdypet disse standpunktene i et intervju i *Dag og Tid*.²¹⁷ Han vektla for det første måten demokratiet ble skapt i Norge, med en liberal grunnlov i 1814 med vid stemmerett, et egalitært samfunn som gjenspeilte seg i et politisk system uten noen form for overhus, en opposisjonell tradisjon og den tidlige innføringen av parlamentarismen.²¹⁸ Det andre poenget han trakk frem var at et medlemskap i EF ville svekke ansvarsprinsippet og parlamentarismen som det norske demokratiske systemet bygget på, ved å overføre lovgivningsmyndighet til ikke-folkevalgte organer i EU. Det var det norske demokratiet, ikke unionsbegrepet, som var det sentrale i dette oppropet.

Unionslaget i Ullensvang

Statsminister Gro Harlem Brundtland holdt en svært viktig tale i Ullensvang i begynnelsen av april 1992. Det var i forbindelse med Hordaland Arbeiderpartis fylkesårsmøte. Det var på forhånd ventet at Brundtland ville offentliggjøre sitt jastandpunkt på dette møtet, noe hun også gjorde. I talen ga hun en bred begrunnelse for sitt EF-syn. Brundtlands tale

²¹⁴ Lunden [1993:134].

²¹⁵ Dahl [1990:282-284].

²¹⁶ Dagbladet 25. november 1994.

²¹⁷ Dag og Tid 24. november 1994.

²¹⁸ For å underbygge dette poenget sammenlignet han med den tilsvarende utviklingen mot parlamentarisme i Sverige, som kom senere i tid enn i Norge.

var viktig også av andre grunner. Den fikk innvirkning på hele jasidens argumentasjon og strategiske valg. Gro Harlem Brundtland var statsminister i en regjering som ønsket medlemskap i EF og leder for det største politiske partiet i landet, og ble dermed den ledende personen på jasiden. Talen i Ullensvang var hennes klarsignal for en ny EF-kamp, og de argumentene hun brukte i talen ble av den øvrige jasiden tillagt stor vekt og i mange sammenhenger kopiert.

Hordaland Arbeiderpartis årsmøte ble avholdt kun noen få måneder etter toppmøtet i Maastricht der den nye traktaten ble vedtatt. Brundtlands tale var en av de første norske offisielle reaksjoner på den nye traktaten. Det ville vært umulig for Brundtland ikke å gå inn på Maastrichttraktaten og unionsplanene i talen. Hun hadde unngått debatten lenge allerede, og det var ikke mulig å utsette det lenger.

Ullensvangtalen var derfor det riktige tidspunktet for valg av strategi i forhold til unionsbegrepet. Brundtland stod overfor det faktum at EF før den norske folkeavstemningen ville skifte navn til EU.²¹⁹ Neisiden hadde allerede begynt kampanjen mot union, blant annet ved Lahnsteins utspill i Dagbladet der hun sammenlignet EF med unionen mellom Norge og Sverige. Brundtland kunne gå hardt ut med et positivt unionsbegrep og et forsvar av innholdet i Maastrichttraktaten. Dermed kunne hun starte en debatt med Lahnstein om det reelle innholdet i EF-unionen. Alternativt kunne hun velge den defensive varianten, ved å nedtone innholdet i traktaten og bortforklare unionsbegrepet. Det kunne gjøres i et forsøk på å legge lokk på debatten.

Brundtland gikk ikke spesielt dypt inn i problemstillingene rundt Maastrichttraktaten og EFs navneskifte i talen. Hun viet det kun tre avsnitt:

Når EF-landene beskriver sitt samarbeid, bruker de begrepet Den europeiske union. Det handler om utvidet samarbeid om økonomisk politikk og valutapolitikk - og om bedre samordning av landenes utenriks- og sikkerhetspolitikk. Alt dette er vi godt kjent med.

Union er et ord som kan forbindes med mye. Det har vi sett, også i de siste dagene. Om Norge - frivillig - slutter seg til et samarbeid med andre - er det noe ganske annet enn å bli plassert under tvang som en brikke av stormakter, slik det skjedde etter Napoleonskrigene i 1814.

Ordet union oppfattes ulikt på mange europeiske språk, noe som stadig skaper misforståelser og som utnyttes i debatten. Det mest nærliggende ordet på norsk, slik jeg ser det er samarbeid eller forening av krefter. Så er da også union det som brukes om fagforening og fagbevegelser på engelsk.²²⁰

Brundtland forsøkte først å definere ordet union brukt i EF-sammenheng som en frivillig union. Det går klart frem av argumentene hennes at hun så en vesensforskjell på det nye EU og unionen med Sverige. Forskjellen lå i vilkårene for å bli medlem. EU ville være en frivillig union, som vi kunne gå inn i hvis vi ville. I 1814 var vi kun en brikke i stormannsspillet etter Napoleonskrigen. Dette var et forsøk på å tilbakevise Anne Enger Lahnsteins påstander. Argumentet om vilkårene for å gå inn i unionen ble brukt av jasiden ved flere anledninger. Det var blant annet det samme utenriksminister Cappelen hadde brukt 20 år tidligere.²²¹ Det var i seg selv ikke et forsøk på å tilbakevise at EF var en union, men kun en tilbakevisning av sammenligninger med unionen med Sverige. Det kan derfor ikke kategoriseres verken som en offensiv eller defensiv unionsstrategi.

Det var i den øvrige argumentasjonen at Brundtland forsøkte å bortforklare og nedtone unionsbegrepet. Hun bagatelliserte innholdet i Maastrichttraktaten og unionen. Hun viste til at det på engelsk blant annet ble brukt om fagforeninger, og at det derfor var et mye mindre farlig begrep enn det ved første øyekast kunne virke på norsk. Det var særlig hennes siste poeng hun ble sitert på senere i EF/EU-kampen. Det ble av neisiden oppfattet som en tåkelegging av unionsbegrepets innhold og betydning.

²¹⁹ Det var på dette tidspunkt ikke bestemt når folkeavstemningen skulle avholdes, men det var klart at det ville drøye en stund. Først skulle det vedtas å sende en søknad om medlemskap, deretter skulle det forhandles om en medlemskapsavtale, og først etter det ville det bli en folkeavstemning. I Maastrichttraktaten var det lagt opp til en rask ratifisering i medlemslandene og ikrafttredelse 1. januar 1992. Problemene som oppstod i forbindelse med folkeavstemningen i Danmark i 1992 utsatte ikrafttredelsen til 1. november 1993.

²²⁰ Gro Harlem Brundtlands tale i Ullensvang, gjengitt i Dag og Tid 9. april 1992.

²²¹ Se kapittel 3 side 54.

Enda viktigere enn det Brundtland sa, var det hun ikke sa. Hun nevnte ikke vedtaket om å opprette en økonomisk og monetær union og en politisk union. Hun snakket i stedet om "utvidet samarbeid om økonomisk politikk og valutapolitikk" og om "bedre samordning av landenes utenriks- og sikkerhetspolitikk". Navneskiftet ble dermed en uskyldig handling uten omfattende innhold, som ikke måtte overtolkes fordi det ikke betydde det samme på engelsk som på norsk.

Valget av strategi blir svært tydelig når man gransker hele talen. Ordet union ble ikke brukt andre steder enn i de siterte avsnittene. Årsaken var nok at statsministeren anså ordet union som entydig negativt, og at hun ikke ønsket å kjempe noen kamp for å vinne det for sin sak. Hun valgte nedtoning fremfor en offensiv linje. Ullensvangtalen inneholdt likevel flere politiske resonnementer som kunne vært brukt i et offensivt forsvar av unionen. Tydeligst er dette i argumentasjonen for overnasjonal styring:

Vi må ta i bruk overnasjonal styring. [...] Det har vært treffende sagt at nasjonalstaten er for liten til å løse menneskenes store problemer, men for stor til å løse menneskenes små problemer. Det er denne utfordringen EF-landene har satt seg som mål å møte.²²²

Statsministeren sa her at nasjonalstaten ikke var tilstrekkelig til å løse de problemene man stod overfor. Hun gikk inn for overnasjonalitet, og dermed nødvendigvis avståelse av nasjonal suverenitet. I dette lå det en indirekte erkjennelse av og støtte til det unionsprosjektet EF-lederne gikk inn for med Maastrichttraktaten, men hun koblet det ikke opp mot ordet union. Det må ha vært et bevisst valg. Hun regnet ordet som negativt i norske EF-kritiske ører. At overnasjonalitet kan være positivt, men union negativt, kan bare forklares ut fra landets historiske erfaringer.

Brundtlands strategiske valg kom til å prege hele den norske EF/EU-debatten. Som jeg skal vise senere i dette kapittelet, la alle de viktigste aktørene seg på denne linjen. Statsministerens unionsstrategi i Ullensvang ble hele jasadens strategi. Kristen Nygaard mener at det hadde bakgrunn i at det hos Arbeiderpartiet, NHO og japressen kun var en person som telte, og at det var Gro Harlem Brundtland. Det var hun som skulle få Norge inn i EF, og jasideen lot derfor henne få bestemme strategien. I Ullensvang kom hun i følge Nygaard ut med det fordekte ja, der hun bortforklarte det faktiske innholdet i traktaten og unionsbegrepet.²²³ Hans omtale av Brundtlands fordekte ja, samsvarer med den analysen jeg har av statsministerens defensive unionsstrategi.

Neisiden fikk fritt spillerom i debatten. Ingen kunne imøtegå deres påstander, for unionsbegrepet ble ikke diskutert av jasideen. Man kom dermed i den situasjonen at ett av de viktigste temaene i debatten i stor grad ble overlatt til en av sidene. Velgerne fikk gjentatte ganger høre neisidens argumentasjon mot union. Noe reelt forsvar av unionen var det langt vanskeligere å finne. På Kristen Nygaards omtale av jasadens strategivalg, og på uttalelser fra Stein Ørnhei om at han savnet unionsdebatt²²⁴, kan det virke som om neisiden så på EF-tilhengernes strategi som et problem. I realiteten var det nok motstanderne som tjente på jasadens strategi. De fikk anledning til å tegne sitt eget bilde av Den europeiske union og Maastrichttraktaten uten å bli korrigeret.

Neisiden mobiliserte stort til Ullensvang. Deres målsetning var å samle en stor menneskemengde til en demonstrasjon, og på den måten stjele hele mediebildet. Det klarte de. Dagbladet ga det de kalte *EF-slaget i Hardanger* bred omtale. Gjennom en serie artikler hele den siste uken før møtet, med egen logo med nedtelling, bidro de til å hausse opp stemningen. Ett av oppslagene var preget av et bilde av en jamann og en neimann utstyrt med vikinghjelme og sverd.²²⁵ Et annet bar overskriften *Vi omvendte Bjørnstjerne – NÅ TAR VI GRO*. Det henspilte på et møte med Bjørnstjerne Bjørnson i Ullensvang i 1903. Han hadde på forhånd kommet med noen lite flatterende uttalelser om norske bønder. Da bøndene i Ullensvang sang *Gud signe Noregs land* for ham ble han omvendt, og uttalte: "Hvorfor har ingen

²²² Brundtlands tale i Ullensvang.

²²³ Intervju med Nygaard.

²²⁴ VG 27. januar 1993.

²²⁵ Dagbladet 28. mars 1992.

fortalt meg dette før? Det er jo dette som er høykultur".²²⁶ På samme måte skulle bøndene i Ullensvang omvende Brundtland. Det var denne dramatiske rammen som ble lagt rundt Hordaland Arbeiderpartis årsmøte.

Forfatteren Edvard Hoem var en mye brukt taler og kulturpersonlighet på neisiden. Han var hovedtaler under Nei til EFs folkemøte i Ullensvang. Utenom manuskriptet gikk han til sterkt angrep på det han mente var statsministerens bortforklaring av unionsbegrepet:

Det er moegeleg at vi står overfor ei språkleg villfaring; at statsministeren trur at det er ei felles europeisk fagrørsle vi skal melde oss inn i - eit slags Euro-LO. Sjølv har eg alltid mislikt at folk snakkar stygt om Gro. Ho har alltid synt stor vilje og stor arbeidskraft. Men utsegnene som ho kom med på årsmøtet, gjev ikkje grunnlag for å omtale ho som ein redeleg person. Ho tek sikte på å føre det norske folk bak lyset.²²⁷

Forfatteren la til at han mente "denne vesle detaljen skal verte den bølga som gjer slutt på regjeringstida hennar"²²⁸. Han tilla Brundtlands definisjon av ordet union stor betydning, og han gjorde det nok med rette. Han var uansett ikke den eneste som gikk til angrep på denne bagatelliseringen. I følge Kristen Nygaard kom han selv med en oppfordring til de fagorganiserte om å lese Maastrichttraktaten for å se om det lignet på vedtektene til en fagforening.²²⁹ Anne Enger Lahnstein omtalte også Brundtlands uttalelser i boken *EF & Grunnloven* fra 1993: "Det var en meget lang og omfattende tale. Jeg må innrømme at jeg ble mest overrasket over at Statsministeren sammenlignet EF-unionen, Maastrichttraktaten, med det å være medlem i en fagforening."²³⁰

Hoem beskyldte statsministeren for å føre det norske folk bak lyset. Det var harde ord i en opphetet debatt, men han visste hva han gjorde. Det var viktig å fremheve unionen som et altoppslukende samarbeid som truet Norges selvstendighet som nasjon. Statsministerens forsøk på bagatellisering var derfor en kjærkommen gave. Hoem og andre neifolk brukte uttalelsen til å forsøke å svekke hennes integritet.

Hoems skrevne innlegg fra Ullensvang, med tittelen *Unionen og visjonen*, dreide seg også i stor grad om unionsbegrepet. Han la opp til en svært nasjonal argumentasjon, og unnlot ikke å trekke linjene til tidligere unioner:

Det som skapte det moderne Noreg, var kampen mot unionane, og alt det som vi finn mest verdtt å ta vare på, er blitt til i antiunioninistisk [sic] kamp. [...] Alternativet til EF-medlemskap er et sjølvstendig og uavhengig Norge [sic]²³¹

Også Nei til EFs avis Standpunkt angrep Brundtlands unionsdefinisjon. De mente at hun "mot sin hensikt [har] presentert en framstilling av EF-unionen som svekker troverdigheten til ja-sida"²³². Videre la de vekt på det de anså for å være det svært alvorlige innholdet i Maastrichttraktaten, som etter deres syn ikke kunne sammenlignes med en fagforening. Det lå en klar vurdering hos neiavisen om at statsministerens bagatellisering av unionsbegrepet var en gavepakke til dem. De skjønnte at det var en av jasidens mest alvorlige tabber.

I en del familjører, blant annet i mediene, var vurderingen en helt annen. Arne Finborud skrev en kommentarartikkel i Dagbladet der han ga Brundtland kraftig ros og mente at Brundtlands svar på EF-motstandernes unionsargumentasjon var offensiv: "Dette [neisidens fremstilling av unionsplanene] går nå Gro offensivt til felts mot"²³³. Det var særlig begrepet tilleggsdemokrati han trakk frem, og som han mente kunne bli like sentralt som unionsbegrepet. Det er en sterk kontrast mellom det Finborud skrev, og det inntrykket jeg sitter igjen med etter å ha lest talen. At den i form var offensiv hadde nok Finborud rett i, men det politiske innholdet og unionsargumentasjonen var defensiv. Hun gjorde ingen forsøk på å forsvare den unionen som var vedtatt opprettet med Maastrichttraktaten.

²²⁶ Dagbladet 3. april 1992.

²²⁷ Dag og Tid 9. april 1992.

²²⁸ Dag og Tid 9. april 1992.

²²⁹ Intervju med Nygaard.

²³⁰ Lahnstein [1993:80].

²³¹ Manuskriptet til Edvard Hoems tale i Ullensvang, gjengitt i Dag og Tid 9. april 1992.

²³² Standpunkt nr. 4 1992, april.

²³³ Dagbladet 6. april 1992.

Som jeg har vist la neisiden svært mye i unionsslaget i Ullensvang, og argumentasjonen mot union ble kraftig spisset med denne hendelsen. Den store mobiliseringen fra motstanderne og statsministerens offentliggjøring av sitt EF-standpunkt gjorde at slaget om Ullensvang har blitt stående som en av de viktigste hendelsene i EF/EU-kampen 1991-1994. I tillegg hadde Brundtlands unionsargumentasjon stor betydning. Kristen Nygaard betraktet talen som offentliggjøringen av den strategien han omtaler som det fordekke ja.²³⁴ Etter hans syn preget det hele resten av kampen. Også for jasiden fikk det stor betydning. Statsministeren markerte seg som deres lederfigur. De aller fleste valgte å følge hennes strategi og argumentasjon.

Nei til EUs unionsstrategi

Union ble det sentrale begrepet for neisiden i perioden 1991-1994. Det ble brukt i stort sett alt av materiell, og de sentrale slagordene var knyttet opp mot union. Dette gjaldt hele neisiden. I dette underkapittelet vil jeg gå konkret inn på organisasjonen Nei til EUs²³⁵ unionsstrategi. Jeg mener den er representativ for hele neisiden. Det var en sterk samordning av kreftene blant EF/EU-motstandere, og Nei til EU fikk derfor en langt mer sentral rolle enn for eksempel Europabevegelsen fikk. Roar Madsen skriver i *Senterpartiets historie* at Senterpartiet, som var det største neipartiet, hadde stor tillit til organisasjonen og dens kampanjearbeid. Anne Enger Lahnstein uttalte ved en anledning til Kristen Nygaard at: "Jeg stiller hele partiorganisasjonen under din kommando".²³⁶ En analyse av Nei til EUs unionsargumentasjon og strategi vil derfor etter min mening være en dekkende analyse for store deler av neisidens politiske aktivitet i perioden.

Jeg har ikke blitt innvilget tilgang til interne dokumenter i Nei til EUs arkiver. Denne analysen vil derfor basere seg på ulike presseutspill, offentlig utgitt materiell fra organisasjonen, samt samtaler med daværende leder Kristen Nygaard og nestleder Stein Ørnhoi. Disse kildene vil gi et godt innblikk i organisasjonens strategi og politisk aktivitet, men mangelen på innsyn i interne dokumenter vil likevel gjøre det vanskelig å trekke bastante konklusjoner.

Et sentralt moment i denne analysen er bevegelsen bruk av unionsbegrepet før og etter Maastrichttraktaten. Min hypotese er at Nei til EU brukte unionsbegrepet på en helt annen måte enn Folkebevegelsen hadde gjort i 1970-72. Folkebevegelsen måtte til legitimere bruk av ordet union, som var svært omstridt og ikke objektivt dekkende for det daværende EF. Nei til EU var i en langt mer gunstig posisjon. De kunne finne begrunnelse for bruken av union i EFs traktater, og fra 1. november 1993 i EUs navn. Det var derfor ikke nødvendig å være like konkret i historiske sammenligninger som man var 20 år tidligere. Nei til EUs rolle ble snarere å nedtone akkurat det perspektivet. De negative konnotasjonene til union ble oppfattet av mottagerne gjennom bruken av ordet uansett. Man trengte derfor ikke å si det høyt, og kunne nøye seg med indirekte å minne om det. Skytset ble rettet mot EF-unionen, og etter hvert Den europeiske union. Unionen med Sverige lå der kun i underbevisstheten. Det er derfor ikke mulig å finne mange konkrete sammenligninger med unionen med Sverige i Nei til EUs kampanje. Det er også grunn til å tro at mange av de aktørene som aktivt brukte unionsbegrepet ikke bevisst forsøkte å spille på de assosiasjonene det skapte hos mottakerne, selv om ledelsen i Nei til EU var svært bevisst på dette forholdet da de utviklet sine paroler.

Før Maastrichttraktaten

Nei til EUs avis Standpunkt, brukte mye tid på omtale av EFs unionsplaner i 1990 og 1991. I Standpunkt nr. 1 1990 ble planene inngående omtalt. Carl-Erik Schulz gikk i en kommentarartikkel inn på det arbeidet som pågikk internt i EF, og la vekt på utviklingen mot en økonomisk og monetær og en politisk union. Han la vekt på initiativer fra Helmut Kohl og

²³⁴ Intervju med Nygaard.

²³⁵ Organisasjonen het opprinnelig Nei til EF, men skiftet navn til Nei til EU etter at EF sin navneendring. Jeg vil likevel konsekvent omtale bevegelsen som Nei til EU.

²³⁶ Madsen [2001:244].

Francois Mitterand, og fremhevet at EF-kommisjonens president Jacques Delors støttet planene. Han beskrev det han mente var "EFs utvikling mot nær statsliknende union". Linjene ble trukket tilbake til Wernerplanen fra forrige EF-kamp, og hans budskap var at neisiden hadde rett i 1972:

Under forrige EF-debatt i 1972 var planene om en økonomisk union et viktig stridsspørsmål, idet mange hevdet at dette var et skremmeskudd fra EF-motstanderne. Etter EFs nye planer er det klart at en nå går mot en slik union, en integrasjon som går langt, og der ingen har satt noen grenser for hvor langt.²³⁷

I samme avis var det et intervju med SVs parlamentariske leder Kjellbjørg Lunde. Hun uttalte at "[d]et vi trenger minst av alt i dag er en ny europeisk supermakt"²³⁸. Uttalelsen var rettet mot planene om en politisk union i Europa.

Argumentasjonen i Standpunkt ble ytterligere skjerpet noen måneder senere, i en artikkel med tittelen *EF mot altomfattende union*. Der ble det slått fast at "ønsket om å bli en superstat som kan rivalisere med USA på den internasjonale arena er utvilsomt til stede". Avisen intervjuet den danske EF-motstanderen Jens-Peter Bonde, som særlig la vekt på økonomisk og monetær union og økt bruk av kvalifisert flertall i EFs beslutningsprosess.

"Flertallsavgjørelser er typisk for forbundsstaten", uttalte Bonde.²³⁹

En tredje større artikkel om unionsplanene stod på trykk året etter. Den bar tittelen *EF-union klar i juni*, og tok nøyte for seg flere av debattene som pågikk i EF om temaet.²⁴⁰ I omtalen av unionsplanene var det heller ikke fritt for sammenligninger med tidligere unioner. En kommentarartikkel av Eldar Myhre, *Utrendy sjølråderett*, er interessant i så måte. Den var illustrert med et norsk flagg påskrevet 7. Juni 13. August 1905, plassert på et gammelt Norgeskart, med et våpenskjold med navnet på store menn fra 1905, som Michelsen og Løvland, et svært nasjonalt dikt og et sitat fra Per Sivle: "Vi vil os et land, som er frelst og frit og ikke sin frihed maa borge". Den nasjonale rammen rundt artikkelen, og linjen tilbake til 1905, var med andre ord svært tydelig. Myhre tok for seg påstander fra EF-tilhengere om at nasjonalstaten hadde utspilt sin rolle:

Dette hevdes blant dagens markedsøkonomer og er et ynda utsagn av statssekretærer som prøver seg på statsmannsord om EF-medlemskap. Underforstått var nasjonal sjølråderett bra i 1814, 1905, 1940-45, men i dag er det avleggs.²⁴¹

Dette er den klareste sammenligningen med unionen med Sverige jeg har funnet i Standpunkt. Artikkelforfatteren trakk i tillegg linjene tilbake til 1814 og til okkupasjonsårene. Så langt jeg har kunnet bringe på det rene var det bare én annen artikkel i Standpunkt som på denne måten trakk forsøkte å sette sjølråderetten og unionsspørsmålet inn i et historisk perspektiv. Den var skrevet av Bjørn Unneberg og stod på trykk i 1994. I artikkelen, med tittelen *Union eller selvstendighet*, trakk han linjene tilbake til 1814. Han skrev videre at "etter 1814 har folket brukt dette som har så mange navn [selvstendigheten] til først å innføre kommunalt selvstyre, til å innføre parlamentarisme og deretter til å bygge en velferdsstat"²⁴². 1905 og unionen med Sverige ble ikke nevnt med et ord. Dette viser at Nei til EU ikke prioriterte direkte sammenligninger med tidligere unioner, men i større grad argumenterte mot den unionen som ble opprettet med Maastrichttraktaten. Dette betyr imidlertid ikke at de historiske linjene ikke var viktige for dem. De valgte i stedet å spille på de negative konnotasjonene til unionsbegrepet, mens de lot andre ta seg av de direkte sammenligningene. På den måten kunne de unngå å få ansvar for utspill som av mange ble oppfattet som overtramp.

Den brede omtalen av unionsspørsmålet i avisen i 1990 og 1991 var særegen for Standpunkt. Det var lite omtale av denne utviklingen i andre medier, selv om EF-debatten gikk høyt. Dette er et uttrykk for at Nei til EU prioriterte

²³⁷ Standpunkt nr. 1 1990, 27. april.

²³⁸ Standpunkt nr. 1 1990, 27. april.

²³⁹ Standpunkt nr. 8 1990, 18. desember.

²⁴⁰ Standpunkt nr. 5 1991, 14. mai. Traktaten om Den europeiske union ble forøvrig ikke ferdigforhandlet på toppmøtet i Luxembourg i juni 1991, slik Standpunkt hevdet i forkant av møtet. Det skjedde derimot et halvt år senere, på toppmøtet i Maastricht.

²⁴¹ Standpunkt nr. 3 1990, sommeren.

²⁴² Standpunkt nr. 4 1994, april.

unionsdebatten sterkt. De så nok hvilke strategiske muligheter som åpnet seg for dem dersom unionsplanene ble en realitet.

Unionskampanjen

Nei til EU hadde etter Maastrichttraktaten ikke lenger behov for å legitimere at EF var en union. De hadde håndfaste bevis. I Maastrichttraktaten stod det at EF skulle bli en union, og navnet ble Den europeiske union fra 1. november 1993. De forsøkte derfor å nedtone de direkte historiske parallellene i argumentasjonen, men de brukte begrepet for alt det var verdt. Organisasjonens nestleder Stein Ørnhøi, uttalte at "Det har ingen hensikt å sammenligne Jacques Delors med Oscar den annen"²⁴³. Snarere enn å fremheve de historiske linjene, forsøkte altså ledende tillitsmenn i organisasjonen å nedtone det. Som Ørnhøi selv har formulert det: "De som lot seg besnære av en slik argumentasjon ville stemme nei uansett"²⁴⁴. Organisasjonens målsetning var blant annet å vinne det liberale urbane stemmesjiktet, og overfor dem trengte man en annen argumentasjon. Ørnhøi kom med sitt utspill for å legge debatten død. Han klarte imidlertid ikke å holde seg unna bruk av 1814 og 1905 hele veien. I følge Dagbladet sammenlignet han neialliansen med de kreftene som kjempet mot union i 1814 og 1905 under et folkemøte i Trondheim i den siste innspurten før folkeavstemningen: "Ørnøy [sic] på sin side pekte på at det er de samme politisk-kulturelle alliansene mot EU i dag som i 1972, og som kjempet mot union i 1905 og 1814"²⁴⁵.

Nei til EU ønsket hovedsakelig å diskutere Den europeiske union, ikke unionen med Sverige. Jasiden, med sin defensive unionsstrategi, ønsket ikke å diskutere union i det hele tatt. Bagatelliseringlinjen, eller det fordekte ja som Nygaard kaller det, gjorde at EF/EU-debattene ofte kom til å handle om andre ting. Dette ga Ørnhøi uttrykk for i et oppslag i VG: "Hvorfor vil ingen diskuterte [sic] EFs unionsavtale med meg, klager neinstlederen Stein Ørnhøi. Han etterlyser motstand – ikke EF-motstand, men motdebattanter."²⁴⁶

Det er imidlertid ikke entydig at det var jasiden som klarte å sette dagsorden i alle debattene. Nei til EU og den øvrige neisiden forsøkte, og lyktes i mange sammenhenger med, å prege debattene med sin unionsargumentasjon. Det er lite som tyder på at neisiden tapte på tilhengers defensive strategi. Det var muligens vanskelig å finne motdebattanter i enkelte sammenhenger, men det stoppet dem ikke fra å snakke om unionen. De fikk spredt sin informasjon. Ofte ble påstandene stående uimotsagt, mens tilhengerne snakket om andre spørsmål knyttet til EF/EU-debatten. Argumentene mot union kom frem, mens argumentene for i stor grad uteble. Det ble derfor ikke noe balansert bilde av selve unionsprosjektet som ble presentert for det norske folk.

I følge Kristen Nygaard var det en del diskusjon innad i organisasjonen om bruk av flaggstripen i logoen, men bruken av unionsbegrepet var det imidlertid aldri noen uenighet om. Tankegangen om at "vi klarer oss best når vi styrer oss selv"²⁴⁷ lå bak bruken av unionsbegrepet. Den var sentral både for hans eget standpunkt til EU, og også for den politikken Nei til EU utformet.²⁴⁸ Den ble ikke uttrykt klart i det materielle jeg har gjennomgått, men utledet gjennom de tre slagordene. Nygaard har fremhevet at de ved bruken av selve unionsbegrepet klarte å bringe inn konnotasjoner til ordet. Man spilte altså bevisst på folks underbevissthet, og trakk historiske linjer uten egentlig å gjøre det. I bruken av unionsbegrepet lå alle konnotasjonene: dansketiden, Unionen med Sverige og okkupasjonen. "Union har ikke noen god klang i Norge", i følge Kristen Nygaard.²⁴⁹

Nei til EU utformet tre hovedslagord for kampanjen. Disse var *Folkestyre eller Union, Miljø eller Union* og *Solidaritet eller Union*. Disse preget det aller meste av løpesedler og annet informasjonsmateriell fra organisasjonen

²⁴³ Lunden [1993:7].

²⁴⁴ Telefonsamtale med Ørnhøi.

²⁴⁵ Dagbladet 6. november 1994.

²⁴⁶ VG 27. januar 1993.

²⁴⁷ Intervju med Nygaard.

²⁴⁸ Telefonintervju med Nygaard.

²⁴⁹ Intervju med Nygaard.

under kampanjen frem mot folkeavstemningen.²⁵⁰ De tok altså i bruk tre positivt ladede begreper, og satte disse opp mot ordet union, som for dem og mange av mottakerne av argumentasjonen ble oppfattet som entydig negativt. Organisasjonen tok utgangspunkt i en bred argumentasjon mot union, og destillerte det til de tre slagordene. De fremhevet på den måten det de mente var motsetningen mellom union og tre honnørordene. Det var de negative kontrastene de ønsket å få frem. Det var nok særlig slagordet *Folkestyre eller Union*, som best frembrakte de konnotasjonene Nygaard snakket om.

Nygaard fortalte forøvrig at de i noen sammenhenger også brukte parolen *Norge eller Union?*.²⁵¹ Jeg har ikke funnet dette slagordet i skriftlige kilder, og det var et bevisst valg fra bevegelsens side. Det ble kun brukt i muntlige sammenhenger. Slagordet ble utelatt da neisiden formulerte strategi og hovedparoler, men Nygaard kunne fortelle at han og andre brukte det som en oppsummering av de tre offisielle parolene.²⁵²

Norge eller union? spilte i enda større grad på de oppfatningene av unionsbegrepet som nordmenn satt med, med landets historiske erfaringer, enn de øvrige parolene. Derfor var det bevisst at dette ble brukt muntlig, men ikke skriftlig. På den måten var det vanskeligere for jasideen å dokumentere det de ville oppfatte som et overtramp.

Slagordet *Folkestyre eller Union* ble utførlig begrunnet i et informasjonshefte med samme navn. Innledningsvis var det en generell forklaring på begrepsbruken:

Vi trenger folkestyret for å kunne påvirke vår egen framtid. EU bryter ned folkestyret fordi det blir større avstand til dem som bestemmer og fordi vanlige mennesker ikke har rett til innsyn i EUs beslutninger. Dersom Norge blir med i EU, vil EUs regelverk gå foran alle beslutninger i Stortinget. EU-lovene vil være overordnet alle våre lover – også Grunnloven.²⁵³

Videre i heftet tok de for seg lobbyisme, mangel på åpenhet, små lands posisjon, EUs demokratiske underskudd og en rekke andre temaer. Argumentasjonen gikk konkret på det organisasjonen mente var mangel på demokrati i EU. Det ble utformet tilsvarende brede begrunnelse for parolene *Solidaritet eller Union* og *Miljø eller Union*. Det ble ikke gjort noen konkrete forsøk på sammenligninger med tidligere unioner. Som Nygaard har innrømmet, spilte de likevel bevisst på ordets negative konnotasjoner. Det var altså i folks underbevissthet de historiske linjene skulle komme frem, ikke i bevegelsens argumentasjon.

Dersom man skal finne klare sammenligninger mellom EU og unionen med Sverige i anti-EU materiell etter inngåelsen av Maastrichttraktaten, må man derfor gå til andre aktører. Det var en rekke partier og organisasjoner som kjempet mot EU. Selv om kampanjen i stor grad var samordnet, utviklet disse aktørene også eget materiell. De var ikke alltid like bevisste på ordbruken som det Nei til EU var. Den eneste sammenligningen med unionen med Sverige jeg har kommet over i min gjennomgang, kommer overraskende nok fra et argumentasjonshefte utviklet av Kristelig Folkeparti:

Grunnloven av 1814 og Unions-oppløsningen i 1905 var milepeler [sic] i Norges langvarige kamp for selvstendighet. Medlemskap i EU betyr at vi setter denne nasjonale frigjøringsprosessen i revers, og gradvis "krymper" vår nasjonale sjølråderett i takt med utbyggingen av Den Europeiske Union [sic].²⁵⁴

I en løpeseddel fra Rød Valgallianse ble også den nasjonale argumentasjonen trukket langt. De brukte det gamle slagordet til AKMED *Forsvar norsk sjølråderett – Stem Nei til salg av Norge*. Dette slagordet ble forøvrig brukt i svært liten grad i kampanjen 1991-1994. Jeg har ikke funnet det hos andre enn RV. Jeg har ikke gjennomgått partiets øvrige materiell, og kan av den grunn ikke slå fast om de brukte det mye.

I tillegg til denne argumentasjonen fra Kristelig Folkeparti, er Kåre Lundens bøker og artikler eksempler på at aktører gikk lengre enn Nei til EF/EU. Anne Enger Lahnsteins uttalelse til Dagbladet i mars 1992 er et annet eksempel.

²⁵⁰ RA – Nei til EU – Pa 1196 – boks Xc 0054.

²⁵¹ Telefonintervju med Nygaard.

²⁵² Intervju med Nygaard.

²⁵³ *Folkestyre eller Union*. RA – Nei til EU – boks Xc 0054 – mappe "Andre hefte/bøker".

²⁵⁴ *Vårt Nei er et Ja til noe bedre!*. RA – Nei til EU – boks Z 0087 – mappe "Kristelig Folkeparti".

Kristen Nygaard oppfattet det ikke som negativt at andre aktører brukte slik argumentasjon, snarere tvert imot. Han mente det var en styrke at Lahnstein og andre kunne si mer spissede ting uten at hele neifronten ble heftet for det. De kunne i mindre grad gjøre det samme selv.²⁵⁵

Anne Enger Lahnstein var den personen på neisiden som mest konsekvent brukte unionsbegrepet i sin argumentasjon. Gjennom utspillet i Dagbladet om at "EF [var] verre enn unionen med Sverige"²⁵⁶ viste hun at hun også var villig til aktivt å bruke historiske sammenligninger. Jeg har ikke funnet andre kilder som viser direkte sammenligninger med unionen med Sverige fra hennes side utover den debatten utspillet skapte. Det er imidlertid ikke noe som tyder på at det var noen konflikt mellom Anne Enger Lahnstein og andre sentrale neiaktører i bruken av unionsargumentasjon. Mine intervjuer med Kristen Nygaard peker snarere i retning av at det var et aktivt samspill.

Jasidens unionsstrategi

Størstedelen av jasiden var uforberedt på den store endringen som skjedde i EF-samarbeidet i Maastricht. De hadde som nevnt innledningsvis valget mellom en offensiv og en defensiv strategi. Den offensive strategien var å fylle unionsbegrepet med noe positivt. Man kunne argumentere for at den nye situasjonen i Europa og verden gjorde at nasjonalstatene var ute av stand til å løse sine problemer på egenhånd. Alternativet var overnasjonalitet. De enkelte land måtte avstå suverenitet til en større politisk enhet. Dette kunne begrunnes ut fra flere politiske saksområder. Miljøproblematikken var kanskje et av de mest nærliggende.

Den defensive strategien var å nedtone bruken av ordet union, og bagatellisere det. Man kunne da håpe at fokuset ble rettet mot andre deler av debatten, og man kunne forsøke å unngå å gå for mye inn i diskusjoner om avståelse av suverenitet. Det var denne strategien som ble valgt i Gro Harlem Brundtlands tale i Ullensvang som jeg viste i forrige underkapittel. Overraskelsen over vedtakene i EF kan ha vært en årsak til valget av strategi, men manglende politisk mot og en overbevisning om at unionsbegrepet ikke var salgbart overfor en gjenstridig norsk opinion var nok hovedårsakene.

I dette underkapitlet vil jeg ta for meg jasidens unionsstrategi. Jeg vil særlig legge vekt på to aktører. For det første vil jeg drøfte prosessen i Arbeiderpartiet frem mot valget av den defensive unionsstrategien. Jeg vil forsøke å vise at valget av strategi ikke var opplagt. Det var tilløp til et offensivt forsvar av unionstanken, om enn ikke begrepet, i Arbeiderpartiet før Maastrichttraktaten. Som belegg for denne påstanden vil jeg særlig trekke frem Thorbjørn Jaglands bok *Min europeiske drøm*.

Den andre aktøren jeg vil drøfte er Europabevegelsen. Den hadde også spredte forsøk på en mer offensiv strategi i tiden etter at Maastrichttraktaten ble vedtatt. Det kom til uttrykk både gjennom en resolusjon vedtatt på landsmøtet i 1992 og hos bevegelsens ungdomsorganisasjon. Også hos dem var det imidlertid en gradvis overgang til en mer defensiv strategi, i tråd med Brundtlands bagatellisering av unionsbegrepet. I slutfasen var Arbeiderpartiet og Europabevegelsen helt på linje.

Det siste momentet jeg vil omtale i dette underkapitlet er et utslag av jasidens defensive strategi. Da EF formelt skulle skifte navn til EU 1. november 1993, foreslo Utenriksdepartementet Den europeiske sammenslutning (DES) som navn i stedet. Dette blir i de fleste sammenhenger regnet som en kuriositet i EF/EU-kampen 1991-1994, men jeg mener forslaget er et godt bilde på den unionsfrykten som hersket på jasiden.

²⁵⁵ Intervju med Nygaard.

²⁵⁶ Dagbladet 28. mars 1992.

Arbeiderpartiet

Det var i utgangspunktet ikke åpenbart at Arbeiderpartiet skulle falle ned på det jeg vil omtale som en bagatellisering av unionsbegrepet. Det var mange i partiet som hadde omfattende visjoner for det europeiske samarbeidet, og som kunne brukt disse til å meisle ut en offensiv unionsstrategi.

Partiets daværende sekretær Thorbjørn Jagland ga i 1990 ut en bok med tittelen *Min europeiske drøm*. Dette var en visjonær bok, der forfatteren gikk langt i å påvise behovet for internasjonalt forpliktende samarbeid. Han begrunnet dette med de store omveltningene i Europa på slutten av 1980-tallet, sosialdemokratisk ideologi og arbeiderbevegelsens historie.

Jagland benyttet ikke ordet union i boken. Det var heller ikke et spesielt naturlig begrep å bruke halvannet år før Maastrichttraktaten. Han forsvarte imidlertid mange av de politiske reformene som skulle danne grunnlaget for vedtaket om opprettelsen av Den europeiske union året etter. Han tok dessuten i bruk langt mer omfattende begreper, som Europas forente stater.

Walter²⁵⁷ mener at det nå må føres en konsekvent politikk mot europeisk integrasjon. Og uten en europeisk forbundsstat – uten Europas forente stater – vil man aldri oppnå varig stabilitet i Europa. Det er et synspunkt jeg deler.²⁵⁸

Jeg har ikke funnet mange andre eksempler på ledende norske politikere som har gjort seg til talsmenn for et Europas forente stater verken før eller siden. Det var med andre ord en svært offensiv politikk Jagland la opp til. Han poengterte riktignok i boken at han ikke oppfattet seg selv som føderalist:

I Europadebatten blir det ofte en diskusjon mellom de som kun tar utgangspunkt i sjølråderetten, og de som tror at alle problemer kan løses gjennom internasjonalt samarbeid. Jeg tror på begge deler. [...] Jeg er med andre ord skeptisk til gamle og nyfrelste føderalister. De har så altfor lett for å tro at løsningen på alle problemer ligger i å gjøre Europa til en føderal statsdannelse.²⁵⁹

Jagland avviste ikke innholdet i føderalismen. Han avviste det bare som en selvstendig løsning på alle problemer. Den samme tankegangen kom frem i drøftelsene av nasjonalstatens rolle. Han anerkjente nasjonalstatens historiske betydning og kraft, men viste til at nye utfordringer også krevde nye løsninger:

Den sosialdemokratiske politikken bygde på nasjonalstaten. Ja, i virkeligheten var det sosialdemokratiet som gjorde nasjonalstaten til en sammenbindende kulturell faktor fordi vi integrerte også arbeiderklassen i det økonomiske, sosiale og kulturelle liv. [...] Vi er nå midt inne i en ny kapitalistisk revolusjon som har ført makten vekk fra politiske forsamlinger. Nasjonalstaten spiller ikke lenger den samme rollen når det gjelder styring og fordeling.²⁶⁰

Dette var ikke noen total avvisning av nasjonalstaten, men en klar påpekning av dens begrensninger. Jagland gjorde seg altså til talsmann for et overnasjonalt europeisk samarbeid som på flere områder gikk lengre enn statslederne i de tolv EU-landene klarte å komme med Maastrichttraktaten. Det ideologiske og politiske grunnlaget burde dermed vært lagt for et positivt unionsbegrep, men løsningen to år senere ble likevel det motsatte.

Arbeiderpartiet tok ikke standpunkt til spørsmålet om å sende en søknad om medlemskap i EF før på landsmøtet i 1992. Partiet ble likevel tidlig regnet som en del av jasiiden. Partiets standpunkt skulle tas etter en omfattende rådslagning, gjennom debattheftet *Norge i det nye Europa*. Den startet etter lokalvalget i 1991, og pågikk i et halvt år. Konklusjonen ble et klart ja i partiorganisasjonen. Studiematerialet som ble brukt i partirådslagningen tok for seg et vidt spekter av temaer.

²⁵⁷ Gert Walter var leder av det tyske sosialdemokratiske partiet SPDs gruppe i Europaparlamentet.

²⁵⁸ Jagland [1990:86].

²⁵⁹ Jagland [1990:120-121].

²⁶⁰ Jagland [1990:16].

Neisiden forsøkte å undergrave resultatet av EF-prosessen i Arbeiderpartiet ved å påstå at unionsspørsmålet ikke ble drøftet. Det kan virke som om hensikten var å spre et inntrykk av at ledelsen i Arbeiderpartiet hadde forledet sin egen organisasjon til å si ja til EF. Senterpartiets leder Anne Enger Lahnstein var blant de som brukte en slik strategi:

Rådslaget startet like etter valget i 1991. Konklusjonen var nokså klar allerede fra begynnelsen av. Det skulle ende opp med et "ja" til søknad om norsk medlemskap i EF. Rådslaget omhandlet ikke planene om den politiske og økonomiske union.²⁶¹

Lahnsteins kritikk var imidlertid urimelig. For det første ville det være umulig å drøfte Maastrichttraktaten i detalj i et debatthefte som ble utgitt før traktaten kom. For det andre ble det som var av planer utførlig drøftet. Allerede i andre avsnitt i forordet ble både politisk og økonomisk og monetær union nevnt. Planene om politisk union ble forøvrig skissert i en faktaboks i selve heftet, mens økonomisk og monetær union ble viet et lengre avsnitt.²⁶²

Lahnstein tok med andre ord feil da hun hevdet at medlemmene i Arbeiderpartiet var ført bak lyset ved at unionsplanene ikke var nevnt. De var, tidspunktet for lansering og heftets lengde tatt i betraktning, gitt mer plass enn det man normalt ville vente.

Arbeiderpartiets defensive unionsstrategi var ikke utmeislet da Jagland skrev sin bok i 1990. Det var den heller ikke da debattheftet kom ut i 1991. Det avgjørende strategiske valget har derfor høyst sannsynlig kommet i tidsrommet fra Maastrichttraktaten ble forhandlet frem i desember 1991 til Gro Harlem Brundtland holdt sin tale i Ullensvang i april året etter. Kristen Nygaard har fortalt at det etter hans erindringer var i Ullensvang Brundtland kom ut med strategien.²⁶³ Det stemmer med mine kilder. Det har ikke lyktes meg å finne konkrete utspill i retning av bortforklaring og bagatellisering av unionsbegrepet før talen i Ullensvang i april 1992.

Unionsfrykten i Arbeiderpartiets ledelse, som etter hvert spredte seg utover til store deler av jasisden, hadde sannsynligvis sin bakgrunn i de konkrete vedtakene i Maastricht. EF satte opp en omfattende plan for økt integrering. Navneskiftet kom på toppen av det hele. I regjeringen og Arbeiderpartiets ledelse må man ha sett at dette ville bli problematisk i den norske folkeavstemningskampanjen. Det defensive svaret, bortforklaringen, ble derfor lansert fire måneder senere.

Europabevegelsen

Europabevegelsen la seg etter Maastrichttraktaten på en langt mer positiv linje enn Arbeiderpartiet og Gro Harlem Brundtland. Bevegelsen slo fast at den støttet utviklingen. Noen offensiv markedsføring av den nye unionen ble likevel ikke startet.

På landsmøtet i 1992 ble det vedtatt en resolusjon med tittelen *Ja til Den europeiske union*. I resolusjonen ble det slått fast at "Den europeiske union som trer i kraft fra 1. januar 1992, er langt mer fordelaktig for det norske folk enn det EF vi har kjent hittil". Videre ble det referert til det konkrete innholdet i Maastrichttraktaten med økonomisk og monetær union, felles utenriks- og sikkerhetspolitikk og forsterket samarbeid om innenriks- og justispolitikk. Resolusjonen bar preg av å være en stadfestelse, men inneholdt også offensiv politikk.

I et notat til styret i Europabevegelsen skrevet av generalsekretær Espen Barth Eide 25. mai, ble problemstillingen omtalt i en prioritert liste over politiske temaer organisasjonen måtte komme raskt i gang med. Union, demokrati og medbestemmelse var første prioritet. "Vi må møte denne for å kunne matche Lahnsteins kjøring om Svensketida etc. på en overbevisende måte", var vurderingen som ble gitt.²⁶⁴ Dette ble altså skrevet nesten to måneder etter Brundtlands tale i Ullensvang. Forslagene fra generalsekretæren i Europabevegelsen viste at organisasjonen

²⁶¹ Lahnstein [1993:79].

²⁶² Debattheftet *Norge i det nye Europa*, 1991 – biblioteket AAB.

²⁶³ Intervju med Nygaard.

²⁶⁴ *Informasjonsutvikling/dokumentasjon* - notat fra Espen Barth Eide til Europabevegelsens styre av 25. mai 1992. RA – Europabevegelsen (EB) – boks AB4 – mappe 1992 .

ønsket en mer offensiv strategi enn det Brundtland la opp til. Lignende formuleringer finnes i Europabevegelsens *strategiplan* vedtatt i samme periode:

På en lang rekke felt har vi de overlegent beste saklige argumentene for EF-medlemskap. [...] Men en slik "nøktern" linje vil ikke alene kunne vinne EF-kampen. Det viser neisidens til nå vellykkede kampanje. Kampen om begreper og verdier som (reell) sjørråderett, union, de fire friheter og fred er en viktig del av EF-kampen. De kampene må vi vinne.²⁶⁵

I Europabevegelsen var altså den strategiske vurderingen at man måtte ta opp kampen med neisiden om en rekke viktige begreper, deriblant unionsbegrepet. En slik erkjennelse førte imidlertid ikke til en prioritering av denne debatten. I prioriteringene, som stod omtalt under den delen av strategiplanen som bar tittelen *handlingsplan*, skortet det på viljen til å ta opp kampen om unionsbegrepet. Hovedkampanjen høsten 1992 skulle ta for seg "Senterpartiet og neisidens ambisjoner og om hvilken politisk tradisjon man plasserer seg i ved å si nei til EF". Videre skulle man ta for seg EF og landbruket. For våren 1993 hadde hovedkampanjen arbeidstittlen "EF og din lommebok". De øvrige kampanjene/politiske markeringene hadde arbeidstitlene "EF bra for fiskerne", "Hva koster det deg å stå utenfor?", "Senterpartiets historie" og "Regional-Norge". De politiske prioriteringene var dermed helt rensset for kampen om unionsbegrepet. Folks økonomi, næringsinteresser og motstandernes troverdighet stod i fokus.²⁶⁶

Ungdomsorganisasjon Europeisk Ungdom var den mest føderalistiske aktøren i den norske EF/EU-debatten. Den sendte en delegasjon på 23 medlemmer til en stor føderalistisk demonstrasjon i forbindelse med EF-toppmøtet i Maastricht. I et intervju med VG uttalte daværende leder av organisasjonen at de var strålende fornøyd med den nye traktaten. Intervjuet bar overskriften *I fakkeltog for EF-union*.²⁶⁷

Europeisk Ungdoms syn på den nye unionen ble bredt presentert i boken *Norge og Unionen - Overnasjonalitet i det nye Europa*. I sammendraget innledningsvis ble det formulert en klar tilslutning til opprettelsen av en europeisk union, samtidig som prosjektet ble fylt med et svært omfattende og ambisiøst innhold:

EFs vedtak om å opprette Den europeiske union i Maastricht i desember 1991 er EFs svar på den nye virkelighet som Europa står overfor. [...] Nasjonalstatsepoken i Europa er forbi. Maktspredning på mange nivåer er et alternativ til nasjonalstatssystemet.²⁶⁸

I boken lå det en klar støtte til opprettelsen av en flernasjonal europeisk union. Det ble begrunnet politisk med at det var et svar på den nye virkeligheten Europa stod overfor. Kombinert med påstanden om at nasjonalstatsepokens tid i Europa var forbi, var dette et offensivt, unionsvennlig budskap.

Boken stilte i stor grad likhetstegn mellom ordene union og overnasjonalitet. Overnasjonalitet innebærer flertallsavgjørelser som er forpliktende for landene som inngår i samarbeidet. Europeisk Ungdom trakk i boken blant annet frem miljøpolitikken som et område der det var behov for overnasjonale løsninger.²⁶⁹

Norge og Unionen ble presentert som et forskningsprosjekt. Begrepsbruk og formuleringer minner også mer om nøktern analyse enn politisk debatt. Dette prosjektet hadde ikke som formål å danne grunnlaget for en offensiv unionsstrategi for jāsiden. I forordet fremkommer det at "[m]ålsetningen for dette prosjektet har vært å se på konsekvensene av denne utviklingen [EFs utvikling mot økt overnasjonalitet], spesielt for Norges del".²⁷⁰ Det var med andre ord en kobling mot norsk EF-debatt, men den politiske retorikken var ikke tilstede. I boken lå det likevel en politisk visjon som kunne bli brukt som utgangspunkt for å produsere en slik retorikk. Denne visjonen var svært synlig i bokens to siste setninger:

²⁶⁵ Utkast til strategiplan for Europabevegelsen i Norge - handlingsplan for høsten 1992 og våren 1993, side 3. RA – EB – boks AB5 – mappe 1993.

²⁶⁶ Utkast til strategiplan for Europabevegelsen i Norge, side 8-9.

²⁶⁷ VG 9. desember 1991.

²⁶⁸ Hodne, Kaatee, Knudsen, Myhre, Sauar [1992:7-8].

²⁶⁹ Hodne, Kaatee, Knudsen, Myhre, Sauar [1992:55-69].

²⁷⁰ Hodne, Kaatee, Knudsen, Myhre, Sauar [1992:5].

Norge er uavvendelig en del av Europa og vil være det også i fremtiden. Og den europeiske fremtid vil bli preget og kjennetegnet av Den europeiske union.²⁷¹

Europeisk Ungdom modererte etter hvert sine holdninger til union. Det hang sammen med overgangen til å bli en kampanjeorganisasjon for norsk medlemskap i EF. Foreningen var likevel den mest unionsvennlige aktøren på den norske jassiden gjennom hele EF/EU-kampen. Europabevegelsen gled i enda større grad over til Arbeiderpartiets defensive strategi. Denne endringen av politikk og retorikk skjedde gradvis gjennom hele EF/EU-kampen. Bakgrunnen for den politiske endringen var Gro Harlem Brundtlands tale i Ullensvang og det endrede politiske klima i den norske EF/EU-debatten. Danmarks folkeavstemning om Maastricht, der et knapt flertall sa nei til den nye traktaten, kan også ha spilt inn.

Et interessant eksempel på den politiske utviklingen er to ulike utgaver av et felles argumentasjonshefte Europabevegelsen og Europeisk Ungdom utviklet. I en versjon datert 18. mars 1994 ble sterkt unionsvennlige argumenter brukt, i tillegg til at man kopierte Brundtlands defensive strategi. Det mest offensive argumentet var et sitat av Victor Hugo:

Den dag vil komme da du Frankrike, du Russland, du England og du Tyskland, alle denne verdensdelens nasjoner, smelter sammen til en høyere enhet uten å oppgi sine ulike fortrinn og ærerike særpreg, og dere vil danne et europeisk brorskap på samme måte som Bretagne, Burgund, Lorraine og Alsace gikk opp i Frankrike.... Den dag vil komme da to mektige blokker, Amerikas forente stater og Europas forente stater, står overfor hverandre, de vil rekke hverandre hendene over havet og bytte sine produkter og kunnskaper i handel og industri, i kunst og vitenskap.²⁷²

Sitatet var påført forbeholdet "NB: Bare til bruk i unionsvennlige forsamlinger"²⁷³. Et annet argument i samme genre var: "(Hvis du er unionist:) EU-unionen **fortjener** ikke å bli kalt union. Den er altfor lite omfattende til det"²⁷⁴. Forbeholdene om unionsvennlige forsamlinger og om hvorvidt man selv var unionist, viser at organisasjonene var seg bevisst at union og Europas forente stater var begreper som ikke appellerte til alle. Da kom man lengre med argumenter som "På engelsk heter Bondelaget Farmers Union".²⁷⁵

I en senere versjon av det samme heftet, datert 10. juni 1994, var begge de to svært unionsvennlige argumentene tatt ut. Enkelte nye defensive argumenter ble tatt inn. Blant annet ble det trukket inn en avvisning av sammenligninger med unionene med Danmark og Sverige:

neisiden prøver å spille på danskeunionen og svenskeunionen ved å ta ordet union i bruk flest mulig ganger i forbindelse med EU. Det gjør de selv om de godt vet at EU er en samling av demokratiske stater som vi selv bestemmer om vi vil bli med i eller ikke. Unionene med Sverige og Danmark ble vi tvunget inn i.²⁷⁶

Disse to versjonene ble utgitt med under tre måneders mellomrom. Det var likevel en betydelig forskjell i unionsargumentasjon. Endringen var så markant at den neppe kan ha vært tilfeldig. I juni 1994 var den endelige strategien for kampanjen lagt, og alle slagord og argumenter var stort sett utviklet. Versjonen av argumentasjonsheftet fra juni var derfor høyst sannsynlig relativt likt det de to organisasjonene tok med seg inn i den avsluttende kampanjen. Etter en nøye gjennomgang av Europabevegelsens arkiver har det ikke lyktes meg å finne nyere versjoner.

Kristen Nygaard har gitt en beskrivelse av Europabevegelsens offensive politikk etter Maastrichttraktaten som samsvarer med det bildet jeg har tegnet. Han omtalte bevegelsen som bærere av det han kalte det åpne ja. Han fortalte at det var linjen Europabevegelsen hadde ligget på før traktaten, og at den ble videreført på landsmøtet på nyåret 1992. Nygaards beskrivelse av utviklingen samsvarer imidlertid ikke helt med det inntrykket jeg sitter igjen med etter en

²⁷¹ Hodne, Kaatee, Knudsen, Myhre, Sauar [1992:188].

²⁷² *Argumentasjonshefte for kjappe debatter(versjon 18.03.94)*. RA – EB – boks Gd 53.

²⁷³ *Argumentasjonshefte for kjappe debatter(versjon 18.03.94)*.

²⁷⁴ *Argumentasjonshefte for kjappe debatter(versjon 18.03.94)*.

²⁷⁵ *Argumentasjonshefte for kjappe debatter(versjon 18.03.94)*.

²⁷⁶ *Argumentasjonshefte for kjappe debatter(versjon 10.06.94)*. RA – EB – boks Gd 53.

gjennomgang av kildene. Han hevdet at bevegelsen ikke innordnet seg Brundtlands fordekte ja, men holdt fast ved sitt åpne ja frem til folkeavstemningen i Danmark 5. juni: "Da skjedde det noe"²⁷⁷. Mitt inntrykk var en mer gradvis utvikling. Så sent som i argumentasjonsheftet 18. mars 1994 eksisterte det en kombinasjon av offensive og defensive argumenter hos organisasjonen.

Europabevegelsens stadig økende unionsfrykt frem mot folkeavstemningen kom også klart til uttrykk i bevegelsens hovedslagord for den avsluttende kampanjen. Ordet union ble ikke brukt. I stedet valgte de det langt mer positivt ladede begrepet samarbeid. Opp mot dette satte de neisidens alternativ, som de omtalte som isolasjon. Slagordet hadde ulike utforminger, som *Samarbeid eller isolasjon?* og *Ja til samarbeid, nei til isolasjon*.²⁷⁸ Dette stod i sterk kontrast til Nei til EUs slagord, hvor ordet union var det dominerende.

Unionsfrykten var også tydelig i organisasjonens annonsekampanjer. I en av disse, med bilde av en yngre mann som skulle fremstå som tviler, lød teksten: "Når det gjelder å trygge arbeidsplassene er jeg klart for. Men det høres litt skummelt ut å bli medlem av en union". Men Europabevegelsen beroliget velgerne ved å si at "EU er et samarbeid der alle land er selvstendige demokratier". Dette kan virke som et direkte svar på neisidens påstand om at alternativene var en union eller fortsatt folkestyre. Selve unionsbegrepet ble ikke forsvart i annonsen.²⁷⁹

DES-informasjon

Den internasjonale organisasjonen som Norge søkte om medlemskap i bar navnet Det europeiske fellesskap (EF) frem til Maastrichttraktatens ikrafttredelse 1. november 1993. I henhold til traktatens artikkel A skiftet den navn fra Det europeiske fellesskap til Den europeiske union (EU). I den engelske offisielle versjonen ble formuleringen The European Union brukt, og for de fleste var det åpenbart at Den europeiske union var den naturlige norske oversettelsen.

Overgangen fra EF til EU skjedde likevel ikke uten debatt. Utenriksdepartementet forsøkte å innføre navnet Den europeiske sammenslutning, som avisen Nationen ga forkortelsen DES. Det var departementets språkekspert som hadde utviklet det nye navnet, men overfor Nationen forsvarte handelsministerens informasjonsleder²⁸⁰ Arthur Baste Knudsen fremstøtet. Dette tyder på at initiativet var støttet av den politiske ledelsen i departementet.

Informasjonslederen uttalte til avisen:

Vi har brukt ordet sammenslutning også i forbindelse med oversettelsen av Maastricht-avtalen til norsk. Dersom en skal snakke om en europeisk union så vil det si et samarbeid på et klart avgrenset område. Det er noe helt annet enn det vi forbinder med unionene med Danmark og Sverige.²⁸¹

Informasjonslederen henviste altså til unionene med Danmark og Sverige for å forklare hvorfor man mente ordet union ikke egnet seg som norsk navn på det europeiske samarbeidet. Han tilkjennega indirekte en frykt for svekket jaoppslutning ved bruk av unionsnavnet. Knudsen kom med en politisk begrunnelse for navnevalget, ikke en språklig.

Europabevegelsens generalsekretær Tor Wennesland ga uttrykk for det motsatte standpunkt:

Dette spørsmålet skal diskuteres i styret. For min del ser jeg ingen store problemer med å bruke betegnelsen Den europeiske union. Men det er klart at det er EF som er den betegnelsen som er innarbeidet på grasrota.²⁸²

I Wenneslands åpne holdning til bruken av ordet union, lå det nok en erkjennelse av at kampen om navnet var tapt allerede før den var startet. Dersom jasiiden stilte seg negative til ordet union, kunne det gi inntrykk av at man hadde noe å skjule. I uttalelsen fortalte han at spørsmålet skulle styrebehandles. I Europabevegelsens arkiver finnes ikke referatet fra styremøtet som ble avholdt 2. november 1993.

²⁷⁷ Intervju med Nygaard.

²⁷⁸ Disse slagordene preget det aller meste av bevegelsens informasjonsmateriell fra kampanjeinnspurten i 1994. RA – EB – boks Xb68 – informasjonsmateriell 1990-1994.

²⁷⁹ Arbeiderbladet 24. november 1994.

²⁸⁰ Handelsministeren ledet ikke et eget departement, men var en del av utenriksdepartementets politiske ledelse.

²⁸¹ Nationen 27. oktober 1993.

²⁸² Nationen 27. oktober 1993.

Utenriksdepartementets språkeksperter fikk støtte fra språkforsker Sylfest Lomheim, førsteamanuensis ved Agder distriktshøgskole og språkkonsulent for NRK. Han var en anerkjent språkforsker, og hadde ingen politisk begrunnelse for sine uttalelser.

Han mente at ordet ikke hadde samme betydning på norsk som på engelsk. På engelsk var det et positivt ladet ord, mens det på norsk var utelukkende negativt. Sammenslutning var for ham en av flere mulige oversettelser:

Engelske "union" kan vere "forbund" på norsk, det kan vere "fagforeining", "samanslutning" og "einskap". Det kan også vere "union" mellom to partar. På engelsk er "union" eit svært positivt ord. Berre tenk på alle fotballklubbane som har "united" i namnet, tenk på "union" som er foreining og "student union" som er studentersamfunn. "Union" har på engelsk ei vifte av bruksområde som ikkje er aktuelle på norsk for "union". Ordet svarar dermed ikkje til det norske ordet "union".²⁸³

Han fremhevet at han drøftet spørsmålet som språkforsker, og at den nok kunne bli annerledes hvis han vurderte den politisk:

No derimot er unions-omgrepet såpass inne i alle debattar at sjølv Europabevegelsen brukar det. Det har dei på ein måte vorte tvinga til for at folk skal forstå kva dei snakkar om. Difor trur eg nok også at det er umogeleg å føre debatten her i landet utan å bruke ordet union. Men å krevje at ordet skal brukast i avtaleteksta er eit ukorrekt og usakleg krav som ikkje held språkleg.²⁸⁴

Så langt jeg har brakt på det rene var det ingen andre språkeksperter som uttalte seg om dette spørsmålet i mediene. Navneendringen var imidlertid i større grad et politisk enn et filologisk spørsmål, noe også utenriksdepartementets uttalelser viste. Det var derfor politiske årsaker til at departementet gjorde retrett i spørsmålet. I alle medier ble fremstøtet angrepet og latterliggjort. Arve Øverby i VG var blant de politiske kommentatorene som gikk lengst:

Vi kan jo skjønne at noen fortsatt har problemer med å bruke uttrykket union. Hverken danskeunionen eller unionen med Sverige klinger spesielt godt i norske ører. Men hvis ikke ja-siden er i stand til å begrunne den nye unionen – som EF vitterlig blir førstkommende mandag – slik at folk forstår at det er noe annet enn den gamle unionen med svenskene, så har den et problem. Et stort problem. Men 'Den europeiske sammenslutning' er for dum! Bedre forsøk på å holde oss utenfor EF-medlemskap har vi faktisk ikke sett.²⁸⁵

Dette var ikke bare et angrep på navneforslaget, det var et angrep på hele jasiens strategi i forhold til unionsbegrepet. Dermed var Utenriksdepartementet i ferd med å få en unionsdebatt, stikk i strid med hva intensjonene bak initiativet var. Forslaget ble lagt dødt. Handelsminister Bjørn Tore Godal gjorde dette klart allerede dagen før Øverbø skrev sin artikkel.²⁸⁶ Presset hadde blitt for stort. Det europeiske fellesskap skiftet navn til Den europeiske union også i Norge.

Fremskrittspartiet: ja til EF, nei til union

Tilhengernes reaksjoner på Maastrichttraktaten og valg av defensiv strategi viser at de ikke anså utviklingen i EF som gunstig for den norske jakampanjen. Argumentasjonen fra Arbeiderpartiet og Gro Harlem Brundtland, hvor de bagatelliserte unionsbegrepet, men likevel forsvarte overnasjonalitet og avståelse av nasjonal suverenitet, viser imidlertid at skepsis til bruk av union ikke var politisk forankret. Den baserte seg på en strategisk vurdering. Man trodde ikke at norske velgere ville la seg begeistre av EFs unionsplaner.

Et relevant spørsmål er om det blant aktørene på den norske jasiiden fantes en reell politisk skepsis til unionsplanene. Så langt jeg har kunnet finne ut, var det ingen aktører som skiftet standpunkt på grunn av Maastrichttraktaten. Det var riktignok flere organisasjoner, som AUF, som tok standpunkt etter vedtaket om traktaten, men det skjedde etter prosesser som startet en stund før.

²⁸³ Dag og Tid 11. november 1993.

²⁸⁴ Dag og Tid 11. november 1993.

²⁸⁵ VG 29. oktober 1993.

²⁸⁶ Aftenposten 29. oktober 1993.

Den ja-aktøren som uttrykte størst skepsis til unionsplanene var Fremskrittspartiet. Partiet ble gjenstand for sterke interne rivninger om jastandpunktet det i realiteten hadde inntatt rundt 1989/90, men som det formelt sett vedtok først i 1992. Unionsspørsmålet var sentralt i den interne debatten. Det endte til slutt med et kompromiss. Partiet sa ja til EF, men nei til union, på et landsmøte som ble avholdt halvannet år etter at EF selv hadde vedtatt opprettelsen av en union.

Som jeg skal drøfte i dette underkapittelet kan det ligge to forklaringer på dette vedtaket. For det første kan det ha vært en reell unions skepsis i organisasjonen, noe jeg finner å være sannsynlig. Fremskrittspartiet var imidlertid et svært sentralstyrt parti, og jeg finner mindre grunnlag for å hevde at det var en reell unions skepsis i ledelsen av partiet.

Det andre momentet som kan ha vært avgjørende var frykten for unions skepsis blant velgerne. Den kunne man til en viss grad finne i meningsmålingene for perioden 1992-93, og kan ha vært en viktig faktor i beslutningen om EF-standpunkt i Fremskrittspartiet. Spørsmålet blir da i hvor stor grad man kan bruke endringen i standpunkt i FrP som en målestokk på unions skepsisen i befolkningen.

Proessen i Fremskrittspartiet

Fremskrittspartiet var i villrede i EF/EU-saken. Partiet gikk fra til ja til tja og tilbake til et svært lite entusiastisk ja. I slutfasen av kampanjen var det helt usynlig i mediebildet, noe som i tillegg til manglende engasjement skyldtes en ødeleggende partisplittelse på landsmøtet på Bolkesjø i 1994. Vingling i EØS-saken, med forsøk på å knytte et ja til avtalen opp mot et krav om folkeavstemning, gjorde forvirringen stor.²⁸⁷

Fremskrittspartiet ble tidlig sett på som et japarti, til tross for at partiet formelt ikke tok standpunkt i spørsmålet før ved landsmøtet i 1992. Dette kan ha bakgrunn i at FrP sammen med Arbeiderpartiet kjørte en svært aktiv opposisjonspolitikk på EØS-saken mot Syseregjeringen i perioden 1989-90.²⁸⁸ Høyre, som tradisjonelt har vært det mest EF/EU-positive partiet i Norge, og statsminister Jan P. Syse var bundet opp av et regjeringssamarbeid med de to neipartiene Senterpartiet og Kristelig Folkeparti.

Fremskrittspartiets landsmøte i 1991 vedtok en EF-vennlig resolusjon.²⁸⁹ På landsmøtet i 1992 sa partiet ja til norsk medlemskap i EF. Det skjedde med to tredjedels flertall, og vedtaket ble båret frem av de unge liberalistene Tor Mikkell Wara og Pål Atle Skjervengen.²⁹⁰ De fikk støtte fra Carl I. Hagen, og dermed var saken i stor grad avgjort. Det var likevel en klar opposisjon mot standpunktet innad i partiet. Stortingsrepresentant Fridtjof Frank Gundersen kjempet for å få vedtatt et kompromissforslag som skulle utsette den endelige beslutningen. Gundersens motiver var av taktisk karakter. Han var selv jamann, men ønsket å vente på folkets beslutning gjennom en folkeavstemning før partiet tok stilling.²⁹¹ Det var også overbeviste EF-motstandere i partiet.

Ett år senere var Fremskrittspartiet nok en gang samlet til landsmøte. EF-saken var igjen sentralt, og denne gangen skulle Carl I. Hagen gå i bresjen for et nytt standpunkt: "Ja til EF - nei til union".²⁹² Han fikk viljen sin i gjennom. I boken *fra ANDERS LANGE til CARL I. HAGEN – 25 år med Fremskrittspartiet* omtaler Jan Martin Iversen dette som "det store sceneskiftet".²⁹³ Han krediterer hele snuoperasjonen til Hagen. Det nye standpunktet ble første gang lansert på årsmøtet til Sør-Trøndelag Fremskrittsparti i januar 1993.²⁹⁴

Hva partiet la i det nye standpunktet var noe uklart. Det ble av de fleste oppfattet som en anbefaling om å stemme ja, men det var noe absurd i å si nei til union når EF var i ferd med å skifte navn til Den europeiske union. Det

²⁸⁷ Iversen [1998:118-121].

²⁸⁸ Hansson/Teigene [1992:272+284].

²⁸⁹ Iversen [1998:118].

²⁹⁰ Dagbladet 5. april 1992.

²⁹¹ Aftenposten 5. april 1992.

²⁹² Arbeiderbladet 26. april 1993.

²⁹³ Iversen [1998:123].

²⁹⁴ Aftenposten 31. januar 1993.

var en dobbeltkommunikasjon med velgerne, og det var nok bevisst. At standpunktet var vanskelig å forstå, og også for Carl I. Hagen å forklare, kom klart frem av Arbeiderbladets noe ironiske dekning av pressekonferansen etter landsmøtet:

Først var han blitt mot EF-unionen fordi befolkningene i EF var blitt skeptisk. Senere var det fordi han hadde satt seg bedre inn i selve traktaten som begrunnet motstanden [sic], og at han ikke ville endre standpunkt dersom de to mest unions skeptiske befolkningene, Danmark og Storbritannia endret holdning. Til slutt slo han fast at han ikke trodde det var noe slagord som ville tilfredsstillende pressekorpsset. - Men jeg tror slagordet "Ja til EF - nei til union" blir forstått av det norske folk, sa en litt hektisk Carl I. Hagen.²⁹⁵

Også på dette landsmøtet var det opposisjon. Den bestod blant annet av stortings-representantene Pål Atle Skjervengen og Tor Mikkjel Wara og påtroppende nestleder Ellen Wibe. De to førstnevnte fikk en rekke fremtredende partimedlemmer til å underskrive en resolusjon der de kritiserte Hagens vinging i EF-saken. De hadde allerede gitt opp kampen om partiets EF-standpunkt.²⁹⁶

Motivene for unionsmotstanden

Jeg tar utgangspunkt i at Fremskrittspartiet var et svært sentralstyrt parti, og at Carl I. Hagens standpunkter i vesentlige spørsmål ble partiets standpunkter. Dette er en allmenn oppfatning blant norske politiske kommentatorer, og det var det også på den tiden. Et oppslag i Arbeiderbladet med tittelen *All makt i mine hender* er illustrerende for det rådende bildet av Fremskrittspartiet i perioden. Utgangspunktet for å avdekke motivene blir derfor Hagens motiver, handlinger og uttalelser. Carl I. Hagens motiver for å endre partiets EF-standpunkt var i følge hans egne uttalelser til Arbeiderbladet økt skepsis mot unionen i EF-land, samt innholdet i Maastrichttraktaten.²⁹⁷ I følge Dagbladet hadde han satt seg bedre inn i selve traktaten.²⁹⁸ Hagen prøvde med det å gi en politisk begrunnelse for endringen av standpunkt.

I løpet av det året som var gått hadde det vært avholdt en folkeavstemning om Maastrichttraktaten i Danmark. Et knapt flertall sa nei, noe som kastet EF ut i en dyp krise. Unionsdebatten startet for alvor i en rekke land, og innholdet i traktaten kom bedre frem i lyset. I Frankrike var det kun så vidt velgerne godkjente traktaten i en folkeavstemning. Det hadde altså skjedd ting i EF som kunne begrunne et endret standpunkt, men det logiske hadde da vært å si nei til norsk medlemskap, ikke ja til et EF som ikke lenger eksisterte. I tilfelle måtte jastandpunktet være betinget av at unionsplanene ikke ble gjennomført og at Maastrichttraktaten ikke ble ratifisert. Det lå ingen slike premisser i vedtaket.

Dagbladet skrev at Hagen ikke ville svare på om han ville stemme ja eller nei til EF dersom Maastrichttraktaten ble underskrevet og Norge måtte godta unionsplanene for å bli medlem.²⁹⁹ Dette bekrefter at det ikke var unionsplanene i seg selv som var bakgrunnen forendringen i standpunkt. Unionsplanene ble bare brukt som et middel til å endre standpunkt i tråd med den rådende oppfatningen i befolkningen. Hagen ville ikke avvise totalt et medlemskap i EF med Maastricht. Partiet hadde ikke inntatt noe neistandpunkt. Det ville ha mulighetene åpne uavhengig av utviklingen i EF.

Gjennom uttalelsene overfor Dagbladet kom indirekte det reelle motivet frem. Det var ikke det politiske innholdet i traktaten, men unionsfrykten hos i folket, som var avgjørende. Det var en klar dobbeltkommunikasjon overfor velgerne. Jafolk skulle oppfatte *ja til EF*, og dermed se på Fremskrittspartiet som sitt parti. Neifolk skulle oppfatte *nei til union* og betrakte FrP som partiet for dem. Resultatet skulle bli flere velgere til partiet. Et klart ja var ikke i samsvar med velgerutviklingen i EF-saken, og kunne derfor bli kostbart. En vesentlig endring i løpet av året som hadde gått var utslagsgivende. Det var en kraftig endring av den norske opinionens holdning til medlemskap i EF som følge av det danske nei til Maastricht. Våren 1992 var målingene ganske jevne, mens neisiden et år senere hadde et klart forsprang.³⁰⁰

²⁹⁵ Arbeiderbladet 26. april 1993.

²⁹⁶ Dagbladet 24. april 1993.

²⁹⁷ Arbeiderbladet 26. april 1993.

²⁹⁸ Dagbladet 23. april 1993.

²⁹⁹ Dagbladet 23. april 1993.

³⁰⁰ Jenssen/Valen [1995:32-33].

Fridtjof Frank Gundersen avdekket disse motivene i et åpenhjertig intervju med Dagbladet. Han mente han selv var mer intelligent enn velgerne. Han var tilhenger av Maastrichttraktaten og EF-unionen, men mente at partiets velgere ikke var modne nok for slike standpunkter. ”Jeg er redd det ville føre til at partiet kanskje ville miste halvparten av sine velgere”³⁰¹, uttalte Gundersen til avisen. De fleste kommentatorer la disse motivene til grunn også for Hagen. ”For to år siden sa partiet et klart ja til EF. Men som politisk værhanne har Hagen skjønnet hvor velgervinden blåser, og hans ja til EF lyder nå som et nei”³⁰², skrev Hilde Haugsgjerd i Dagbladet.

At det var unionsspørsmålet som var det springende element var ikke tilfeldig. Carl I. Hagen ble regnet som den største taktikeren i norsk politikk, og hadde gjennom mange år hatt en egen evne til å lese velgernes holdninger i enkeltspørsmål. Han oppfattet unionsskepsisen i befolkningen, og skjønnte at det var bakgrunnen for neisidens fremgang på meningsmålingene. På den måten kunne FrPs unionsskepsis brukes som en monitor på befolkningen. Et klassisk kjennetegn ved et populistisk parti er at det gjenspeiler befolkningens standpunkt i kontroversielle tema, og det var det FrP forsøkte seg på i spørsmålet om union. Fremskrittspartiets syn var derfor først og fremst et uttrykk for endringene i opinionen i fra 1992-1993 og at unionsfrykten var årsak til denne endringen. Hagens strategi med å ri to hester lyktes imidlertid ikke. I 1993 gjorde partiet sitt dårligste valg på hele 1990-tallet.

Konklusjon

Anne Enger Lahnsteins sammenligning mellom EF og unionen med Sverige i 1992 var en av de klareste som ble foretatt i perioden 1991-1994. Det var en politisk spissformulering. Som historisk betraktning hadde den enkelte svakheter, men hun fikk faglig legitimitet gjennom støtte fra fremtredende historikere. Angrepene på Lahnstein var, med unntak av kronikkene til Olav Versto og Halfdan Hegtun, ikke basert på saklig argumentasjon. Det var en rekke argumenter som Thorbjørn Berntsen og Carl I. Hagen unnlot å nevne, og som kunne ha styrket deres sak. Dette var betegnende for jasidens retorikk gjennom hele EF/EU-debatten. Man ville unngå debatt om union, og klarte derfor ikke å presentere betimelige motargumenter mot neisidens påstander og sammenligninger.

Lahnsteins argumenter gikk på EFs opprettelse av en økonomisk og monetær union med felles valuta og sentralbank, samt mer generelle betraktninger om at ”vår selvstendighet som nasjon står på spill”³⁰³. Det var særlig momentet om felles sentralbank og valuta de fem faghistorikerne som gikk ut med støtte til Lahnstein vektla. De fremhevet at det ville gjøre EF-unionen mer intim enn unionen med Sverige. Unionen mellom Norge og Sverige var ikke en realunion på det økonomiske området. Alle de fem var EF-motstandere, og hadde skrevet under på oppropet *Er EF en union?* i 1972. Den eneste av underskriverne fra 20 år tidligere som hadde endret mening var Ottar Dahl. Han mente at de to unionene ikke kunne sammenlignes fordi systemforskjellen var for stor.

En annen historiker som deltok aktivt i EF/EU-debatten var Kåre Lunden. Han mente også at unionen med Sverige var relevant i ordskiftet, men han anså foreningen med Danmark frem til 1814 for å være et bedre sammenligningsgrunnlag. Unionen 1814-1905 var etter Lundens syn en langt løsere sammenslutning enn Den europeiske union som ble opprettet med Maastrichttraktaten.

Et av de viktigste slagene om unionsbegrepet stod i Ullensvang i april 1992, i forbindelse med Hordaland Arbeiderpartis årsmøte. Det var der Gro Harlem Brundtland presenterte sitt ja til EF. Hun formulerte en svært defensiv unionsdefinisjon, gjennom å si at det var det samme begrepet som ble brukt om fagbevegelser på engelsk. Statsministerens defensive strategi kom til å prege jasidens argumentasjon helt frem til folkeavstemningen. Neisiden hadde mobilisert stort i Ullensvang. Hovedtaleren på Nei til EFs alternative arrangement, forfatteren Edvard Hoem, hevdet at statsministeren førte det norske folk bak lyset med sin unionsdefinisjon.

³⁰¹ Dagbladet 25. april 1993.

³⁰² Dagbladet 25. april 1993.

³⁰³ Dagbladet 28. mars 1992.

For Nei til EF/EU ble unionsbegrepet det viktigste i kampanjen. De formulerte de tre parolene *Folkestyre eller union?*, *Miljø eller union?* og *Solidaritet eller union?*. Disse gikk igjen i all argumentasjon og alt materiell som organisasjonen utviklet. De trakk ikke direkte sammenligninger med unionen med Sverige, men spilte bevisst på folks underbevissthet gjennom å bruke det negative unionsbegrepet som kontrast til positive verdier. I muntlige sammenhenger ble også slagordet *Norge eller union?* brukt som en oppsummering av innholdet i de tre offisielle parolene. Ledende personer i bevegelsen, som nestleder Stein Ørnhøi, tok avstand fra direkte sammenligninger med unionen med Sverige. Lederen Kristen Nygaard har imidlertid erkjent at de aktivt spilte på begrepets negative konnotasjoner for å frembringe minnene om unionen med Sverige.

Jasiden stod overfor et strategisk valg etter Maastrichttraktaten. De kunne ikke, som i 1972, benekte at EF/EU var en union. Valget stod mellom å offensivt argumentere for at medlemskap i en union var riktig og nødvendig, eller mer defensivt å forsøke å bortforklare unionsbegrepet brukt om EF/EU. Det var den siste strategien som ble valgt, blant annet gjennom å vise til at ordet union betydde noe annet på engelsk enn på norsk.

Det var ikke åpenbart at Arbeiderpartiet skulle velge den defensive unionsstrategien. Partiets daværende sekretær Thorbjørn Jagland, skrev i 1990 en bok der han aktivt forsvarte et tett integrert europeisk fellesskap. Han sluttet seg til et ønske om å opprette Europas forente stater. Avgjørelsen om å forsøke å bortforklare unionsbegrepet må ha blitt fattet i tiden fra EF-toppmøtet i Maastricht til Brundtlands tale i Ullensvang. Hos Europabevegelsen var det en større entusiasme for union, og lenge et ønske om å forsvare begrepet. En slik oppfatning har jeg gjennom kildearbeidet funnet i tidsrommet 1992-93. Det var imidlertid liten vilje og evne til å prioritere denne debatten, og etter hvert startet en gradvis overgang til Arbeiderpartiets defensive strategi. Et annet utslag av den defensive strategien, var Utenriksdepartementets forslag om å kalle EF for Den europeiske sammenslutning i stedet for Den europeiske union etter navneendringen 1. november 1993. Det ble møtt med latterliggjøring hos neisiden og i media, og departementet la forslaget bort.

Unionsskepsisen preget flere ja-aktører. Fremskrittspartiet, som i 1992 hadde sagt ja til EF, inntok på sitt landsmøte i 1993 et nytt standpunkt: ja til EF, nei til union. Dette standpunktet baserte seg i større grad på unionsfrykt blant velgerne enn på reell politisk motstand mot Maastrichttraktaten og unionsplanene i partiets ledelse.

Kapittel 5

Historikernes rolle i unionsdebatten

Jeg vil i dette kapitlet foreta en sammenligning mellom de episodene der historikere har deltatt aktivt i den politiske debatten om norsk medlemskap i EF/EU. Debattinnslagene er hentet fra 1972 og 1992-1994. Komparasjonen er basert på drøftelsene av argumentasjon og budskap i kapitlene tre og fire, og peker på forskjellene i historikernes rolle i de to periodene. Jeg vil fremheve utviklingen i EF/EU som årsak til at rollen endret seg.

Videre foretar jeg også en historisk-metodisk drøftelse av historikere som politisk aktører i de norske EF/EU-debattene. Denne drøftelsen baserer seg på teorier og ideer presentert av Georg G. Iggers. Jeg tar utgangspunkt i krav Iggers stiller til bruk av historien, og vurderer om historikers involveringer i de norske EF/EU-debattene lever opp til disse kravene.

En sammenligning av historikernes rolle i 1972 og 1992-94

Mine kilder viser en betydelig forskjell på historikerdebattene i 1972 og 1994. I 1972 hadde historikerne en viktig rolle. Neihistorikerne skulle legitimere neisidens bruk av unionsbegrepet på EF gjennom å vise at fellesskapet var en union. En grundig sammenligning av de to unionene og en drøftelse av unionsbegrepet var virkemidlene de tok i bruk. Motsatt skulle jahistorikerne avvise en slik begrepsbruk. Det ble gjort på to måter. Sverre Steen avviste at EF var en union gjennom lengre historiske resonnementer, mens underskriverne av jaoppropet avviste neioppropets faglige innhold gjennom kritikk av de forskningsmessige sidene ved utlegningen.

Historikerne var på sett og vis brikker i et politisk spill. Deres oppgave medførte en tilsynelatende grundig analyse av landets tidligere erfaringer med unioner. Unionen mellom Norge og Sverige 1814-1905 var en sentral referanseramme for neisiden. Konkrete sammenligninger mellom de to unionene, foretatt av historikere, var viktig for å legitimere bruken av unionsbegrepet. Avvisninger av problemstillingen foretatt av historikere var tilsvarende viktige for jasiden. I en slik debatt hadde man et stort behov for fagfolk.

Intervjuet med Sverre Steen i Arbeiderbladet kan ses i en slik sammenheng. Avisen hentet inn en person som hadde posisjon som en av Norges ledende historikere, og han bekreftet avisens standpunkt om at EF ikke var en union. Han var riktignok åpen om sitt standpunkt, noe han var alene om blant de historikerne som deltok i dette ordskiftet i 1972. Neioppropet passer enda bedre inn i en slik ramme. Det ble ikke tatt offisielt standpunkt, men de åtte historikerne svarte på spørsmålene *Er EF en union?* og *Kan EF og den svensk-norske unionen sammenlignes?* Svarene tilbakeviste Steens påstander og ga neisiden faglig legitimitet for sine argumenter. Som et svar på dette kom jaoppropet som tilbakeviste neioppropets påstander, også det uten å flagge standpunkt i striden. Den viktigste rollen for historikerne i 1972 var å svare på spørsmålet om EF var en union. De historiske aspektene ved en slik begrepsbruk, som ble tillagt stor vekt i den politiske debatten, var det ingen som kunne belyse bedre enn dem.

I perioden 1992-94 skiftet EF navn til EU. Debatten om bruken av unionsbegrepet ble dermed irrelevant. Neisiden brukte begrepet for alt det var verdt, og trengte ikke annen dokumentasjon enn Maastrichttraktaten. Jasiden var lite interessert i både å diskutere og bruke begrepet, og forsøkte i stedet å bagatellisere det ved hjelp av filologiske argumenter. Ingen av partene trengte historikernes fagkompetanse til å underbygge sine påstander. Sammenligninger mellom EU og unionen med Sverige ble også mindre relevante etter navneskiftet. Det var et argument som i stor grad var blitt brukt for å underbygge bruken av unionsbegrepet. I 1994 kunne neisiden bruke union aktivt uten å måtte legitimere det, og på den måten spille på de konnotasjoner som begrepet skapte. Med en slik strategi var det mer hensiktsmessig å antyde enn å forsøke å bevise sammenhenger med tidligere unioner.

Det var kun ved ett tilfelle at politikere hadde reelt behov for faglig legitimitet for sin bruk av historien. Det var Anne Enger Lahnstein etter hennes uttalelse i 1992 om at EF var verre enn unionen med Sverige. Utspillet var svært kontroversielt, og ble oppfattet som grovt, noe reaksjonene i Dagbladet viste. Lahnstein fikk beleilig støtte fra en rekke neihistorikere. Det var fem av de samme som hadde skrevet under på neioppropet 20 år tidligere.

Den øvrige historikerdebatten 1992-94 var i større grad initiert av historikerne selv. De opptrådte mer som selvstendige politiske aktører enn som faglig alibi for andre. Dette gjaldt i stor grad Kåre Lunden, men også historikerne som skrev under på neioppropet i november 1994.

I enkelte tilfeller kan det virke som om historikerne opptrådte i strid med sine meningsfellers strategi, og kritiserte dem for mangelen på styrke i den historiske argumentasjonen. Innledningen til Lundens bok *Nasjon eller union?* er et godt eksempel på det. Der går han til angrep på ledelsen i Nei til EU:

'Nasjonalisme vil vi ikke ha noe å gjøre med,' sa leiaren for 'Nei til EF', Kristen Nygaard, for ei tid sidan. 'Det har ingen hensikt å sammenligne Jacques Delors med Oscar den annen,' seier nestleiaren hans, Stein Ørnhoi. Det dei to seier er det ikkje sakleg grunnlag for.³⁰⁴

Jasiden var nok svært fornøyde da Sverre Steen lot seg intervjuet av Arbeiderbladet i 1972, og avviste at EF var en union. Neisiden var desto mer lettet da åtte andre historikere sa det stikk motsatte i et opprop noen dager senere. Begeistringen var neppe like stor i Nei til EU over Lundens angrep på sine meningsfeller. Han fulgte sin egen agenda.

Historikeroppropet i 1994 kan ikke ses på som noen særegen involvering fra historikerens side, slik oppropene fra 1972 åpenbart var. Det var snarere et uttrykk for et engasjement man kunne finne i alle samfunnslag og yrkesgrupper. Alt fra idrettskjendiser, via kulturfolk til akademikere og direktører undertegnet på opprop for eller mot EU. Det var ikke noe eget historikeropprop for EU i 1994.

Historikeroppropet mot EU og den øvrige historikerdebatten i 1992-94 kan også ses på som et uttrykk for et større akademisk engasjement i EU-saken. I en artikkel av journalistene Stein Gauslaa og Sverre Strandhagen i Dagens Næringsliv ble dette tatt opp. De trakk frem akademikerens deltakelse i saken som en kontrast til 1972, da det i følge dem i større grad var embetsverket som var politisert. Historikeroppropet ble omtalt sammen med en rekke andre involveringer fra professorer innen de fleste fag.³⁰⁵

Et interessant skille mellom historikeroppropene mot EF/EU i 1972 og 1994 er den store forskjellen i argumentasjon. Den viser tydelig at historikernes rolle hadde forandret seg. Oppropet i 1972 gikk i sin helhet ut på å legitimere ordet union brukt om EF og foreta en sammenligning mellom EF og unionen med Sverige. I oppropet fra 1994 hadde unionsbegrepet en beskjeden plass. Det ble brukt i forbindelse med omtale av EU, ved at de én gang skrev "Den europeiske union" i stedet for forkortelsen, samt at de senere i oppropet ved én anledning omtalte EU som "unionen".³⁰⁶ Det var ingen forsøk på å legitimere at EU var en union. Det var heller ikke nødvendig i 1994. Neisiden trengte ikke lenger historikernes faglige tyngde. Oppropet dreide seg derfor om den historiske utviklingen av det norske demokratiet, som de 84 historikerne mente var i strid med de demokratiske prinsippene, eller mangelen på slike, som etter deres syn var rådende i EU. Dette var altså et politisk opprop underskrevet av historikere, i motsetning til det tilsvarende fra 1972 som i større grad ga uttrykk for å være historiefaglige analyser av et dagsaktuelt spørsmål.

Historikere som politiske aktører

Temaet for denne oppgaven har i stor grad spunnet rundt problemstillinger vedrørende bruk og misbruk av historien i politisk øyemed. Politiske bevegelser og partier har trukket historiske paralleller mellom EEC/EF/EU og tidligere historiske epoker og hendelser. Unionen med Sverige og unionsoppløsningen i 1905 har vært sentral. Men jeg har også

³⁰⁴ Lunden [1993:7].

³⁰⁵ Dagens Næringsliv 19. november 1994.

³⁰⁶ Dagbladet 25. november 1994.

vist andre historiske paralleller. Særlig i stridens første fase (1961-63) var okkupasjonen en sentral historisk referanseramme. Videre har jeg vist andre politiske aktørers avvisning av disse debattene og sammenligningene. Det gjelder både saklige tilbakevisninger, som jeg har drøftet grundig i kapittel fire, og vulgære politiske diagnostiseringer. Videre har jeg vist hvordan historikere har blitt trukket inn i den dagsaktuelle debatten. Det har i stor grad vært uklart om de har gjort det som faghistorikere eller politiske aktører. Det er også grunn til å spørre om de i visse tilfeller har latt seg bruke i politisk øyemed, gjennom å legge sin faglige tyngde i et forsvar av politisk kontroversielle standpunkter.

Det er vanskelig å vurdere de enkelte politiske aktørers bruk av historien. Det er ikke mulig å sette de samme kravene til objektiv historisk fremstilling av vanlige deltakere i en politisk debatt som det er mulig å gjøre i forhold til faghistorikere. Min drøftelse om bruk og misbruk av historien vil derfor knytte seg til faghistorikernes involvering i debatten og deres legitimering av politiske standpunkter. Heller ikke i forhold til dem er det lett å stille eksakte krav til fremstillingen. Georg G. Iggers sier at "the relationship between the uses and misuses of history is a very complex one"³⁰⁷. Grensen mellom bruk og misbruk av historien er uklar, men desto viktigere er det å forsøke å drøfte problemstillinger knyttet til aktiv bruk av historien i politiske sammenhenger slik vi så i de norske debattene om EEC/EF/EU.

Når man vurderer historikers rolle i politiske debatter er det naturlig å stille tre grunnleggende spørsmål: Er det riktig av historikere å opptre som politiske aktører? Bør historikere delta aktivt i samfunnsdebatten? Er det mulig for en historiker å argumentere for politiske standpunkter og samtidig ivareta kravene til objektivitet? Mitt svar er ja på disse spørsmålene. Men det krever en del av historikeren. Det aller viktigste kravet går på ærlighet og åpenhet rundt motivene. Det er dette Iggers poengterer når han sier "the best way of avoiding arriving at untruths is to analyse one's point of view and thus being aware of one's perspective"³⁰⁸.

Historikere har en viktig rolle å spille i samfunnsdebatten, og også i dagsaktuelle politiske spørsmål. Men det er viktig at de avdekker sine reelle motiver. De begrunner sine standpunkter ved hjelp av sine historiske kunnskaper, og er på den måten med på å belyse problemstillingene. Det gir ofte debattene nye perspektiver, og forbedrer på den måten den offentlige samtalen. Det ville derfor være et tap for den politiske debatt om faghistorikere ikke deltok. Men de må ikke fremstille det som om standpunktene er tatt kun på grunnlag av den historiske analysen dersom det også ligger politiske motiver bak. Hvis de har slike motiver, bør de heller ikke presentere sine standpunkter som objektive fakta uten å konkludere politisk eller gi uttrykk for sin egen politiske oppfatning. Etter mitt syn er det der den grensen mellom bruk og misbruk av historien går. Ut fra disse normative kravene ønsker jeg å drøfte de sentrale bidragene i historikerdebattene om Norges forhold til EF/EU.

Jeg vil ta for meg seks ulike historikere/grupper av historikere som har opptrådt som aktører i debattene i 1972 og 1992-1994. Det gjelder Sverre Steen, som lot seg intervjuet av Arbeiderbladet i september 1972; neioppropet underskrevet av åtte historikere noen dager senere; det påfølgende jaoppropet, også det underskrevet av åtte historikere; de seks historikerne som ble intervjuet av Dagbladet i forbindelse med Anne Enger Lahnsteins utspill om unionen med Sverige i mars 1992; neioppropet fra november 1994, som ble underskrevet av 84 historikere; samt Kåre Lundens mange bidrag gjennom ulike artikler og hans bok *Nasjon eller union* fra 1993.

Sverre Steen la sitt eget jastandpunkt til grunn, og brukte sine erfaringer og kunnskaper om historie til å begrunne det. Hele Steens analyse var en historisk begrunnelse for eget standpunkt. Han bidro på den måten til å trekke nye argumenter inn i debatten, samtidig som han ikke la skjul på sine motiver. Det var tydelig politiske betraktninger fra en mann med store faglige kunnskaper.

I neioppropet i 1972 ble det gjort på en annen måte. Også de bidro med nye argumenter i debatten, men de politiske motivene ble delvis forsøkt skjult. Det historiefaglige stod i sentrum. Spørsmålet *Er EF en union?* ble drøftet på

³⁰⁷ Iggers [2000:83].

³⁰⁸ Iggers [2000:88].

en tilsynelatende objektiv måte. Men standpunktet passet som hånd i hanske til den ene partens argumentasjon. EF var, ifølge oppropet, en union. En sammenligning med unionen med Sverige ble riktignok omtalt som "problematisk å foreta", men ikke vanskeligere enn at de selv foretok en slik sammenligning i neste avsnitt: "Det må derfor være berettiget å betegne EF som en langt mer intim forbindelse på det økonomisk-politiske området enn unionen 1814-1905". Ingen argumenter som kunne ha svekket analysen ble tatt med. At Folkebevegelsen distribuerte oppropet er et tydelig tegn på at historikernes kunnskaper ble strategisk utnyttet i den politiske debatten, og historikerne måtte selv ha vært klar over at de gjennom å skrive under gjorde seg selv til politiske aktører. Den mest ryddige måten å opptre på ville da ha vært å avsløre eget sitt eget standpunkt. Det ville neppe ha svekket deres argumenter. Slik neioppropet fremstod lever det ikke opp til de kriteriene jeg i denne drøftelsen har satt for politisk bruk av historien.³⁰⁹

Mangelen på nyanser i neioppropet og den skjulte politiske konklusjonen var den offisielle begrunnelsen for at åtte andre historikere, antakelig etter oppfordring fra Arbeiderbladet, tok til motmæle. Dette var mest sannsynlig ikke det reelle motivet. Det var nok dere politiske standpunkt som drev dem til handling, ikke historiefaglig uenighet. De advarte mot "tendensen til å oppsummera kompliserte historiske problem i slagords form som et innslag i dagens politiske debatt". De åtte konkluderte med at de "ikke kunne finna nokon brukeleg målestokk for ei samanlikning mellom økonomisk-politisk hopehav innanfor den norsk-svenske unionen og innanfor EF, utan noko grundigare utgreiing", men fortsatte med å si at "[s]lik diskusjonen står til nå, må vi for vår del avvise ei slik samanlikning som faghistorisk problemstilling". Det var altså ikke mulig å foreta en sammenligning uten grundigere utredning. Men å avvise debatten som faghistorisk problemstilling var fullt mulig uten en tilsvarende utredning. Det er lett å beskyldte dem for å ha gått i sin egen felle. Den generelle advarselen innebar naturlig nok at de åtte historikerne ikke gikk inn i en debatt om problemstillingen, men i stedet avviste den ved hjelp av forskningsetiske og metodiske argumenter.³¹⁰

Heller ikke i dette oppropet, eller redegjørelsen som Arbeiderbladet omtalte det som, kom det noen anbefaling til velgerne. De åtte historikernes standpunkt var i enda større grad forsøkt skjult enn i neioppropet. Det var ingen oppfordring om å stemme ja. Jeg har likevel konsekvent omtalt dette som et jaopprop, og like konsekvent omtalt det første som et neiopprop. Dette bygger dels på min egen tolkning av de faktiske motivene etter nøye granskning av innholdet i de to oppropene og konteksten de ble fremsatt i, og tildels på en vurdering gjort av Roald Berg i en kronikk om *Historikere som politiske aktører* i Bergens Tidende. Om neioppropet skriver Berg at:

Nå var imidlertid Seip selv med blant underskriverne på et historikeropprop som bekreftet EF-motstandernes påstand. Åtte velkjente historikere, blant dem Bergens-professorene Rolf Danielsen og Knut Mykland, hevdet endog at EF ville bli 'en langt mer intim forbindelse på det økonomisk-politiske område enn unionen 1814-1905'. [...] Historien om historikere som politiske aktører, det er ingen gammel historie.³¹¹

Berg så ingen grunn til å tvile på at det lå politiske motiver bak. På samme måte skrev han at jaoppropets advarsel mot slagord og overforenkling nok dekket over "en faktisk uenighet i et brennaktuelt og viktig spørsmål"³¹². Heller ikke dette oppropet levde derfor opp til de formulerte kravene til politisk bruk av historien.

De tre siste bidragene lever imidlertid i stor grad opp til disse kravene. I oppslaget i Dagbladet i 1992 om historikerstøtte til Lahnsteins sammenligning av de to unionene, poengterte tre av professorene, Seip, Benum og Maurseth, at de var motstandere av norsk medlemskap i EF.³¹³ Jens Arup Seip sa også at han mente det var sterkere argumenter for å si nei etter vedtakene i Maastricht. I utspillene fra disse historikerne lå det også en bekreftelse av standpunktet i 1972. Det var kun Knut Mykland og Rolf Danielsen av historikerne som støttet Lahnstein som ikke flagget eget standpunkt. Deres holdning var likevel lett å lese mellom linjene. De bekreftet imidlertid sine neistandpunkt i historikeroppropet to år senere.

³⁰⁹ Dagbladet 20. september 1972; Arbeiderbladet 22. september 1972.

³¹⁰ Arbeiderbladet 22. september 1972.

³¹¹ Bergens Tidende 26. oktober 1983.

³¹² Bergens Tidende 26. oktober 1983.

³¹³ Dagbladet 30. mars 1992.

Oppropet mot EF fra november 1994 var formulert som en klar oppfordring til velgerne. De 84 historikerne la vekt på de demokratiske aspektene ved debatten. Behovet for å legitimere neisidens bruk av unionsbegrepet var ikke lenger til stede. Det kan ha vært en medvirkende årsak til at de flagget standpunkt så tydelig som de gjorde.

Det var aldri tvil om hvilket standpunkt Kåre Lunden inntok i spørsmålet om norsk medlemskap i EF/EU. Verken i boken *Nasjon eller union?* eller i hans mange artikler ble det gjort forsøk på å skjule eget standpunkt. Han kan heller ikke sies å ha vært et verktøy for andre politiske aktører. Han gikk tvert i mot til angrep på sine meningsfeller, gjennom å kritisere Kristen Nygaard for å ta avstand fra nasjonalisme og Stein Ørnhoi for å avvise sammenligninger mellom EF og unionen med Sverige. Lunden mente at de historiske argumentene ble tillagt for liten vekt.

Han gikk imidlertid til den motsatte ytterligheten, noe som også kan skape problemer. I *Nasjon eller union?* drøfter han bredt det han kaller "friheten i gave"-ideologien. Det er en teori om dannelsen av en egen norsk stat i 1814 som går ut på at det var de ytre kreftene som var det viktige ved denne hendelsen. Folkets innvirkning blir tillagt mindre vekt. Denne teorien ble først presentert av Sverre Steen. Den har bred tilslutning i norske historikermiljøer, selv om det er en del diskusjon rundt graden av deltakelse fra folkets side og graden av en egen norsk nasjonal identitet før 1814. Lunden fremstiller denne teorien i en relativt karikert form, og omtaler det som en ideologi. Det innebærer en politisering av historieforskningen, og er et uttrykk for en allmenn historieoppfatning fra Lundens side:

Samfunnsoppfatninga til historikarar flest er, liksom hos andre, prega av 'det ideologiske hegemoniet' til dei leiande samfunnslaga, som i Norge sprang ut av det dansk-norske embetsstandet.³¹⁴

Dette er i seg selv en svært omstridt slutning, men virkelig problematisk blir det når det kobles opp mot standpunkt i EF-saken. Slik jeg tolker Lunden mener han at et historiesyn på begivenhetene i 1814 likt det han omtaler som "friheten i gave"-ideologien, er med på å berede grunnen for et norsk medlemskap i EF:

Denne tolkinga av 1814 ["friheten i gave"-ideologien] har allmenne politiske implikasjonar, liksom all historieskriving: Dersom ein norsk, demokratisk stat kunne skipast i 1814, ved ytre, meir eller mindre tilfeldig verkande krefter nærmast åleine, så kan tilsvarande avgjerande ting i eit folks historie også skje andre gonger, t.d. i 1994.³¹⁵

Lunden gjør dermed historien til et politisk redskap. Det er lett å finne utallige eksempler på at så er tilfelle. Denne oppgaven avdekker eksempelvis en slik bruk av historien i EF/EU-debattene. Men det kan virke som om Lunden gjør det til en allmenn regel, og at historikere flest jobber ut fra slike politiske motiver. Han modererer seg riktignok noe ved å skrive at det ikke innebærer at "alle historikarar med det synet [...] skulle vere EF-tilhengarar". Og det var de beviselig ikke. Jens Arup Seip, og i noe mindre grad Mykland, tilhører den retningen innen forskningen om 1814 som Lunden kritiserer. Til tross for et slikt historiesyn har de alle tre vært ledende EF/EU-motstandere blant norske historikere, og deltatt i debattene både i 1972 og 1992-94. Lunden beskylder indirekte disse tre for å fremme en historisk teori som berede grunnen for norsk medlemskap i EF/EU. En slik påstand kan jeg vanskelig se at det var grunnlag for.

Historikerne fikk en annen rolle i 1994 enn i 1972. EF var blitt til EU, og neisiden trengte derfor ingen faglig begrunnelse for at det var en union man diskuterte. Dette medførte også at sammenligninger med unionen med Sverige ble noe mindre relevant. Argumentet lå der, og man kunne spille på det uten å uttrykke det i klartekst. Dermed ble også neisiden mindre sårbar for motangrep. Unionsbegrepet, med de historiske paralleller det automatisk skapte i folks hoder, trengte ingen annen begrunnelse enn den man fant i Maastrichttraktaten. Som en virkning av dette kunne neihistorikerne også i større grad være åpne om sine motiver når de deltok i debatten, som gjennom historikeroppropet mot EU i 1994. De trengte ikke å skjule sine motiver i den hensikt å fremstå som objektive autoriteter.

Historikere spilte en rolle, og tidvis en viktig rolle, både på ja- og neisiden i EF/EU-debattene. De opptrådte både som fagpersoner og politiske aktører. Det skapte en del utfordringer. Spørsmålet er hvilken rolle historikeren hadde på de ulike tidspunkt. Samtidig er det viktig at ikke historikere skygger unna samfunnsdebatten. I viktige ordskifter er det

³¹⁴ Lunden [1993:133].

³¹⁵ Lunden [1993:133].

historiske perspektivet med på å belyse og opplyse debatten. Jeg vil derfor konkludere med at historikernes rolle har vært viktig i EF/EU-debattene, men enkelte av involveringene i 1972 kunne vært gjort på en annen måte. Forsøk på å skjule egne standpunkter samtidig som man gir faglig legitimitet til de samme standpunktene er ikke opplysende. Historikeroppene fra 1972 er derfor etter mitt syn eksempler på en mindre heldig involvering fra historikerens side. Intervjuet med Sverre Steen fra 1972 og de fleste innslagene av historikerdebatt i 1992-94 er eksempler på det motsatte.

Kapittel 6

Konklusjon

I dette avsluttende kapitlet foretar jeg en sammenligning av argumentasjonen til tre sentrale aktører på neisiden i de aktuelle periodene. Jeg vil drøfte de 143, Folkebevegelsen og Nei til EU. Komparasjonen er basert på tre momenter. Disse er bruken av nasjonale argumenter generelt, sammenligninger mellom EEC/EF/EU og unionen med Sverige og bruken av unionsbegrepet.

Jeg har også viet plass til en drøftelse av bruken av nasjonalisme som vikarierende motiv i de norske debattene om EEC/EF/EU. Drøftelsen er bygget på Jens Arup Seips teori, og jeg vurderer hvorvidt det er en relevant problemstilling i denne perioden. Det er flere enkeltaktører som kan sies å ha hatt slike motiver. Jeg bygger analysen både på egne kildestudier og på andres betraktninger, men tar ikke mål av meg til å avdekke alle aktørers reelle og vikarierende motiver. Drøftelsen blir derfor mer antydende enn konkluderende.

Avslutningsvis foretar jeg en oppsummerende konklusjon, der jeg gjengir de resultatene fra mitt arbeid og trekker de slutninger jeg mener det er grunnlag for ut fra de kildene jeg har studert. Konklusjonen følger oppgavens kronologiske orden.

En sammenligning mellom de 143, Folkebevegelsen og Nei til EU

Gjennom denne sammenligningen ønsker jeg å fremheve forskjeller og ulikheter i argumentasjonen i de tre viktigste fasene av debatten. Jeg har konsentrert meg om neisiden, og har valgt ut de tre aktørene jeg mener har vært de mest sentrale: de 143 fra perioden 1961-63, Folkebevegelsen fra perioden 1970-72 og Nei til EU fra perioden 1991-94. Sammenligningen baserer jeg på tre typer argumenter. Den første er nasjonale argumenter generelt. Dernest vil jeg drøfte bruken av direkte sammenligninger mellom EEC/EF/EU og unionen med Sverige. Det siste momentet er anvendelsen av unionsbegrepet. Komparasjonen vil bygge på drøftelsene jeg har gjort av organisasjonene i tidligere kapitler.³¹⁶

De 143 tok i bruk et vidt spekter av nasjonale argumenter og historiske referanserammer i sin argumentasjon. Det kom til syne allerede i oppropet ved opprettelsen. 1814, 1905 og 1940 var viet omtale. Jeg har delt de 143s nasjonale argumenter inn i to pilarer. Den ene var okkupasjonen 1940-45, som de hyppig henviste til i agitasjonen. Den andre var mer generelt kampen mot avståelse av nasjonal suverenitet, med linjer tilbake til 1814 og 1905. De to hovedparolene i forbindelse med aksjonens demonstrasjonstog i Oslo 6. mars 1962 er representative i så måte. De bar teksten "Elverum 1940: nei . Stortinget 1962:?" og "1814 – 1905 – 1962".³¹⁷

Folkebevegelsen og Nei til EU hadde en snevrere nasjonal argumentasjon. I 1970-72 ble ikke krigen mye brukt av neisiden. Jeg har ikke funnet offentlige uttalelser eller materiell med slike historiske referanser verken i Folkebevegelsens arkiver eller i avisene i perioden. Bevegelsens daglige leder Arne Haugestad har riktignok erkjent at de i noen grad brukte krigen i argumentasjonen, men det var i svært beskjeden grad sammenlignet med de 143s retorikk 10 år før.³¹⁸ 1814 var derimot nevnt i bevegelsens opprop, men det ble ikke benyttet i samme grad som 1905 og unionen med Sverige. Jeg har heller ikke funnet argumentasjon knyttet til krigen hos Nei til EU. Det var ikke okkupasjonen som var deres historiske referanseramme. For begge de to store neibevegelsene i periodene 1970-72 og 1991-94 var de nasjonale argumentene i stor grad knyttet til motstand mot avståelse av suverenitet. Unionsargumentet og kampen for sjølråderetten var sentralt i retorikken. De historiske referansene var i hovedsak knyttet til unionen med Sverige og til en viss grad foreningen med Danmark før 1814.

³¹⁶ For de 143 se kapittel 2 side 21; for Folkebevegelsen se kapittel 3 side 43; for Nei til EU se kapittel 4 side 109.

³¹⁷ Bergens Tidende 6. mars 1962.

³¹⁸ Intervju med Haugestad.

De 143 trakk i stor grad frem 1905 i paroler og opprop. Det har imidlertid ikke lyktes meg å finne direkte sammenligninger mellom EEC og unionen med Sverige hos aksjonen eller hos noen av dens ledende personer. Den historiske parallellen ble trukket frem i argumentasjonen, men den ble ikke konkretisert. Hos Folkebevegelsen har jeg imidlertid funnet flere direkte sammenligninger. Det hadde sammenheng med at den hadde behov for å legitimere den aktive bruken av unionsbegrepet. Den mest sentrale kilden er historikeroppøpet *Er EF en union?*, som ble distribuert av bevegelsen. De indirekte sammenligningene ble også hyppig brukt. Arne Haugestads uttalelse til Aftenposten om at "det norske folk har alltid greid seg best når vi har vært herrer i eget hus"³¹⁹, er et eksempel på det. Uttalelsen kunne henseile både på dansketiden og unionen med Sverige, men resten av intervjuet gjorde det klart at det særlig var den siste historiske parallellen han ønsket å fremheve.

For Nei til EU var det ikke noe mål å trekke frem de historiske parallellene til unionen med Sverige i utrengsmål. Organisasjonens nestleder Stein Ørnhøi uttalte at det ikke hadde noen "hensikt å sammenligne Jacques Delors med Oscar den annen".³²⁰ Som han selv sa: "De som lot seg besnære av en slik argumentasjon ville stemme nei uansett".³²¹ Mine intervjuer med Kristen Nygaard har riktignok nyansert dette bildet noe, men de direkte historiske parallellene til unionen med Sverige var ikke sentrale i Nei til EUs argumentasjon. Det var andre aktører som gikk atskillig lengre i perioden 1991-1994.

De 143 var de første som omtalte EEC/EF/EU som en union. Det ble gjort i oppøpet ved aksjonens stiftelse.³²² Begrepet fikk plass som en del av den brede nasjonale retorikken som gruppen utviklet. Det var imidlertid ikke like sentralt som i de to siste periodene. Det ble ikke utviklet slagord knyttet til unionsbegrepet. Grunnlaget for å kalle EEC en union var relativt spinkelt. Det kan være bakgrunnen for at unionsargumentet ikke ble utviklet like sterkt som i de senere fasene.

Folkebevegelsen gjorde *Nei til union!* til sitt hovedslagord. Begrepet fikk dermed en sentral plass i debatten. Det faktiske grunnlaget for påstanden om at EF var, eller ville komme til å bli, en union, var bedre i 1972 enn ti år tidligere. Bevegelsen brukte Werner- og Davignonplanen som belegg for påstandene. Til tross for at jasiiden iherdig protesterte på ordbruken, ble begrepet benyttet hyppig. Arne Haugestad har fortalt at "[t]anken om en union var det viktigste av det samlede politiske grunnlaget for Folkebevegelsen"³²³. Årsaken til begrepsbruken var i følge ham Norges historie. Det var linjene tilbake til tidligere unioner de ønsket å trekke. Det var nok likevel aktører som anså det faktiske innholdet i de to nevnte planene som viktigere, men hovedårsaken var landets historiske erfaringer.

Også for Nei til EU ble unionsbegrepet helt sentralt. De trengte ikke, etter at EF skiftet navn til EU, å legitimere ordbruken. Gjennom parolene *Miljø eller union*, *Solidaritet eller union* og *Folkestyre eller union*, og *Norge eller union* som ble brukt i muntlige sammenhenger, rettet de argumentasjonen mot den faktiske unionen som ble opprettet med Maastrichttraktaten. Begrepet skapte imidlertid hos mottakerne assosiasjoner til tidligere unioner. Kristen Nygaard har erkjent at de spilte på ordets mange konnotasjoner.³²⁴ På den måten kunne de benytte seg av unionsbegrepets potensiale som nasjonalt argument uten å bruke retorikk som kunne oppfattes som overtramp.

Nasjonalisme som vikarierende motiv

Jens Arup Seip lanserte uttrykket *Nasjonalisme som vikarierende motiv*. Han bruker det til å forklare statsminister Christian Michelsens handlemåte ved unionsoppløsningen i 1905. Det var en felles borgerlig front mot den

³¹⁹ Aftenposten 7. august 1972.

³²⁰ Lunden [1993:7].

³²¹ Telefonsamtale med Ørnhøi.

³²² De 143s opprop - *Til norske kvinner og menn*.

³²³ Intervju med Haugestad.

³²⁴ Intervju med Nygaard.

fremvoksende sosialistiske arbeiderbevegelsen som var det egentlige målet. Da måtte unionsknuten løsnes først. Men han mener det også kan brukes til å analysere et videre spekter av politiske handlinger.

Seip skriver at "politiske handlinger springer ut av en rekke motiver". Noen av disse motivene er åpne, andre fordekte. Vikarierende motiver blir i følge Seip presentert for å tilslore de egentlige motivene. De "sendes som herolder ut til offentligheten, ikke for å varsle om de ekte motiver, men for å føre oppmerksomheten bort fra dem". Han anser nasjonale motiver for å være typiske vikarmotiver: "De har egenskaper som gjør dem skikket til å spille en slik rolle. De er lette å finne uttrykk for." Videre har de "lett for å slå rot og bli et virkelig handlingsskapende motiv"³²⁵.

Hvordan går man så frem dersom man vil granske om nasjonalisme har blitt brukt som vikarierende motiv i de norske debattene om EEC/EF/EU? Jeg har på dette punktet konsentrert meg om neisiden, ut fra den betraktning at det i størst grad var de som brukte, og hadde mulighet til å bruke, nasjonale argumenter. Ved å avdekke de ulike aktørenes reelle motiver for sitt neistandpunkt, og sammenligne med den argumentasjonen de brukte, vil man få en presis fremstilling av dette forholdet. Det ligger imidlertid utenfor rammene av denne hovedfagsoppgaven å avdekke alle aktørenes motiver for å si nei til EEC/EF/EU. En annen måte avdekke vikarierende motiver er å påvise manglende samsvar i ytre retorikk og agitasjon sammenholdt med argumenter brukt i interne sammenhenger. Jeg har heller ikke kunnet gå så nøye inn på hver enkelt aktør at det har vært mulig å påvise slike forhold.

Jeg har derfor benyttet meg av en noe mindre presis, men likevel fruktbar metode. Gjennom hele denne oppgaven har jeg forsøkt å legge vekt på utviklingen over tid i ulike organisasjoners argumentasjon. Ved å påvise at enkeltaktører har tatt i bruk stadig mer nasjonal argumentasjon etter hvert som tidspunktet for den endelige avgjørelsen, folkeavstemningen, har nærmet seg, mener jeg å kunne se antydninger til at de brukte nasjonal retorikk for å oppnå en beslutning som de i utgangspunktet kan ha hatt andre beveggrunner for å ønske. Økende bruk av unionsbegrepet har vært sentralt i så henseende. Jeg forutsetter da at de opprinnelige argumentene var uttrykk for de reelle motivene, og at endringen i retorikken ble gjort for å tilpasse seg de argumentene som appellerte best til velgerne. En slik argumentasjon mener jeg ligger innenfor rammene av det Seip omtaler som nasjonalisme som vikarierende motiv. I min analyse har jeg ikke tatt høyde for at også motivene kan ha endret seg, ved at det kan ha skjedd en reell politisk utvikling hos aktørene. Derfor blir denne drøftelsen mer antydende enn konkluderende. Det er også viktig å merke seg at det kan være store forskjeller fra aktør til aktør.

I de norske EEC/EF/EU-kampene ble kampen for norsk selvstendighet og selvråderett det sentrale argumentet. Som en kontrast satte neisiden opp det EF som de i 1972 mente var eller var i ferd med å bli en union og som i 1994 var blitt en union. Selve unionsbegrepet ble brukt aktivt, i et forsøk på å synliggjøre den historiske nasjonale referanserammen som unionen med Sverige og unionsoppløsningen i 1905 var. Jeg har vist hvordan dette etter hvert ble den viktigste historiske referanserammen for motstandere av norsk medlemskap i EEC/EF/EU.

Var så dette et ekte motiv? Var det kampen for norsk selvstendighet som var det sentrale for motstandere av medlemskap? For en del var det det, men neppe for alle. Det kan ha ligget partipolitiske motiver, næringsinteresser, partibyggende visjoner, ønske om en annen økonomisk politikk og marxistiske-/klasseinteresser bak.

Ut fra den drøftelsen jeg har foretatt av de politiske ungdomsorganisasjonene i kapittel 2 og de kriteriene jeg har satt opp for denne analysen, mener jeg å ha grunnlag for å påstå at disse organisasjonenes bruk av unionsbegrepet og nasjonale argumenter faller inn under Seips definisjon av nasjonalisme som vikarierende motiv. De gikk fra å være internasjonister og kritiske til Folkebevegelsens borgerlig-nasjonalistiske argumentasjon, til å adoptere denne argumentasjonen fullt ut og hevde at unionsspørsmålet var det som opptok ungdom mest. En argumentasjon de i utgangspunktet ikke likte fordi den var for nasjonalistisk, ble i slutfasen av kampanjen et viktig virkemiddel.

Det er imidlertid ikke mulig å betrakte de politiske ungdomsorganisasjonene, med politisk spennvidde fra Norges Kommunistiske Ungdomsforbund til Kristelig Folkepartis Ungdom, som en gruppe med felles motiver og mål. Min studie

³²⁵ Seip [1963:79].

har i stor grad basert seg på argumentasjon de kunne samle seg om, blant annet gjennom oppropene *Felles Mål* og *Vil dere ha union?*. Jeg forsøker heller ikke å avdekke organisasjonenes reelle motiver. Deres standpunkter mot EF ble imidlertid tatt på et tidspunkt da de tok avstand fra nasjonalistisk argumentasjon og ikke viste stort engasjement i bruken av antiunionistisk retorikk. Den politiske utviklingen fra 1970 og frem til oppropet de overleverte stortingsrepresentantene 6. juni 1972 er slående. Arne Haugestad har bekreftet dette: "Det ligger et hav mellom holdningene til ungdomsorganisasjonene da Folkebevegelsen ble stiftet og dette oppropet i juni 1972".³²⁶

Den samme utviklingen kan sies å ha vært gjeldende for marxist-leninistene og deres frontorganisasjon AKMED. De gikk fra å være de mest antinasjonalistiske blant norske neifolk, til den motsatte ytterkanten. Det var et større spenn i deres endring av politisk argumentasjon. Motivene har jeg antydnet i min analyse av den redaksjonelle utviklingen i Klassekampen. For det første var ikke kampen mot dyrtiden særlig effektiv. Bevegelsen kom i bakleksa og måtte trekke frem nye argumenter for å komme på offensiven. For det andre kom marxist-leninistene i en klemme gjennom Kinas støtte til britisk medlemskap. Det siste og virkelig viktige motivet var ønsket om å bygge et nytt parti. Da måtte det engasjementet som vanlige neiaktivister utviste i EF-kampen utnyttes. For å gjøre det måtte de være synlig, og aller helst mer synlige enn andre. Den eneste måten en slik relativ liten gruppe uten parlamentarisk representasjon kunne bli synlig var gjennom å rendyrke den mest ekstreme argumentasjonen. I EF-kampen måtte det bli ekstremt nasjonalt/nasjonalistisk.

Jostein Trøite og Jan Erik Vold har delvis avdekket vikarierende motiver i Senterpartiets argumentasjon mot EEC i stortingsdebatten i 1962. Det var de næringspolitiske argumentene som var bakgrunnen for at Senterpartiet inntok et standpunkt mot medlemskap og for assosieringsavtale. Foran stortingsdebatten ble det "på brei front leita fram argument som støtta opp om standpunktet"³²⁷. Det var likevel ikke noe uvanlig ved at Senterpartiet talte varmt for nasjonal suverenitet. Argumentasjonen passet inn i partiets tradisjon og politikk. Men i dette tilfellet må det nok også kunne betraktes som et vikarierende motiv.

Denne analysen har ikke tatt mål av seg til å avdekke de reelle motivene til de aktørene jeg har analysert, men snarere er det et forsøk på å reise en del problemstillinger som kan bidra til å utvide helhetsbildet av argumentasjonen og debattene. Det er ikke mulig å komme med en entydig konklusjon om hvorvidt nasjonalisme ble brukt som et vikarierende argument av norske neiaktører. Men det er tråder som peker i retning av en svært bevisst og gjennomtenkt bruk av det nasjonale, også hos organisasjoner som hadde andre beveggrunner for sitt neistandpunkt.

Oppsummerende konklusjon

Ble unionen med Sverige brukt i de norske debattene om medlemskap i EEC/EF/EU? Var det et sentralt argument? Hvordan ble det benyttet? Hvorfor tok neisiden ordet union i bruk 30 år før EF skiftet navn til EU? Hva var motivene bak argumentasjonen? Var det et bevisst ønske om å trekke en parallell tilbake til 1905? Og ikke minst: hvordan reagerte jasiden på unionsbegrepet og historiske sammenligninger? Dette er noen av de sentrale spørsmålene som har dannet rammen for denne oppgaven.

Norge er en ung nasjon. Landets moderne historie frem til 1905 har vært preget av avhengighetsforhold til nabolandene. Først med Danmark inntil 1814, og siden Sverige 1814 til 1905. Union er betegnelsen man bruker på disse forholdene. Det har vært brukt som begrep og argument, og også som historisk referanseramme, i de norske debattene om medlemskap i EEC/EF/EU. Det var fremme som et viktig argument første gang det norske folk debatterte det daværende EEC i 1961-63. I 1967 roet denne debatten seg noe, men det skyldtes i stor grad at temperaturen i hele EEC-debatten var langt lavere. I 1972 eksploderte debatten igjen, og unionsbegrepet ble sentralt. Det var neisiden som

³²⁶ Intervju med Haugestad.

³²⁷ Trøite/Vold [1977:74].

trakk det frem, og jasiiden forsøkte å avfeie det hele. I 1994 var EF blitt EU. Unionen var et faktum, og ble sentralt i debatten om medlemskap. Neisiden brukte begrepet svært aktivt for å få frem dets negative konnotasjoner.

Det kan ikke konkluderes med at resultatet av de to folkeavstemningene hadde vært et annet uten landets historiske erfaringer med union. Det er heller ikke et spørsmål jeg har begitt meg inn på å drøfte. Det jeg imidlertid kan slå fast er at debattene hadde vært annerledes uten landets nære historiske fortid. Fremstillingen viser at Norges erfaringer fra unionen med Sverige, og minnet om denne unionen, hadde en sentral plass i medlemskapsdebattene. Det er påvist en rekke henvisninger til svensketiden og 1905 i opprop, utspill, debatter, bøker og politisk materiell. Direkte sammenligninger forekom også, og unionsbegrepet ble brukt med et bestemt ønske om å minne velgerne om unionen 1814-1905.

Utviklingen 1961-1970

Nasjonale argumenter har vært sentrale hver gang spørsmålet om norsk medlemskap i EEC/EF/EU har vært diskutert. Det skjedde imidlertid en bemerkelsesverdig endring i denne argumentasjonen fra EEC-debatten i 1961-63 til EF-debatten i 1970-1972. I 1961-63 ble både dansketiden og krigen 1940-45 trukket frem som relevante historiske erfaringer i tillegg til unionen med Sverige. Forsvaret av nasjonal suverenitet, og selvvråderett som har vært en mye brukt formulering i EEC/EF/EU-sammenheng, har hele veien blitt knyttet opp mot Norges historie, men de aktuelle historiske referansene har variert.

Det var særlig organisasjonen *Aksjon mot fellesmarkedet – de 143* som tok i bruk nasjonal argumentasjon i 1961-63. Både i bevegelsens opprop, og i en del materiell og taler, ble til stadighet de tre årstallene 1814, 1905 og 1940 trukket frem og brukt i argumentasjonsrekker mot medlemskap i EEC. De ulike historiske referanserammenes betydning i forhold til hverandre er vanskelig å bedømme, men jeg mener å kunne se en politisk forsiktig politisk utvikling mot mindre bruk av okkupasjonen hos organisasjonen.

Bergensutvalget var mer ekstreme i sin nasjonale argumentasjon. Det var blant annet de som først tok i bruk begrepet *Nei til salg av Norge*. Denne gruppen var imidlertid relativt liten, og hadde mindre betydning for debatten.

Opplysningsutvalget mot norsk medlemskap i Fellesmarkedet, som var den andre store organisasjonen på neisiden, sprang ut av landbruksorganisasjonene og Senterpartimiljøer. Opplysningsutvalget tok ikke, eller i liten grad, i bruk nasjonal argumentasjon. Det var mot EEC ut fra næringsinteresser, i motsetning til de 143 som hadde en bredere begrunnelse for sin motstand. I tillegg var Opplysningsutvalget tilhengere av en assosieringsavtale, mens de 143 var mot en slik løsning. Det kan også ha hatt betydning for argumentasjonen som ble brukt. Det kan imidlertid ikke konkluderes med at Opplysningsutvalget var prinsipielt i mot å bruke nasjonal argumentasjon. Senterpartiet la vekt på spørsmålet om nasjonal suverenitet i Stortingsdebatten i april 1962.

Det var de 143 som mest aktivt omtalte EEC som en union i denne perioden. Bakgrunnen for bruken av unionsbegrepet var mest sannsynlig Norges historiske erfaringer med unioner. Jeg mener å kunne føre belegg for dette gjennom kilder som viser mindre bruk av unionsbegrepet blant EEC-motstandere i andre land. Det faktiske grunnlaget for å kalle EEC en union i perioden 1961-63 var dessuten relativt tynt.

I 1967 var debatten langt mildere enn ved de tre andre korsveiene. Støynivået var lavere, motstanden mindre omfattende og engasjementet ikke like sterkt. Det er derfor færre kilder å bygge en analyse på. De 143 hadde et lavt aktivitetsnivå. Det gjør det vanskelig å måle endringer i holdningene til bruk av nasjonal argumentasjon fra 1962-1967. Det er imidlertid svært få referanser til 1814, 1905 og 1940 i denne fasen av debatten.

Det er derimot lett å se den endringen som skjedde i argumentasjonen fra 1962 til 1970. Oppropet som ble forfattet ved opprettelsen av Folkebevegelsen var markant forskjellig fra de 143s opprop. 1940 var tatt ut som historisk referanseramme, mens 1814 og 1905 var beholdt. Dette var betegnende for den norske EF-debatten 1970-1972. Både mine egne kildegranskninger og studier gjort av Tor Bjørklund viser dette.

I 1970 var unionen med Sverige den viktigste historiske referanserammen. Denne utviklingen kan skyldes flere forhold. Det viktigste var å få en bred og samlende retorikk for hele neisiden. Som jeg har vist, var det flere hensyn som måtte tas for å oppnå det. Det gjaldt overfor de opprinnelige neimiljøene i de 143 og Opplysningsutvalget, nye neiaktører som de politiske ungdomsorganisasjonene og ulike neipartier og kanskje viktigst i forhold til velgerne. Sammenligninger med unionen med Sverige var bedre egnet i argumentasjonen enn okkupasjonstiden fordi det også appellerte til mer tvilende neifolk. En retorikk som direkte eller indirekte fremstilte EF som en ny okkupasjonsmakt kunne oppfattes som usmaklig av store deler av neisiden, og dermed virke frastøtende på alle som ikke tilhørte den indre kjernen i bevegelsen. 9. april ble behørig markert av neisiden i 1962, mens en tilsvarende markering ikke fant sted i 1972. Argumentasjon knyttet til unionen med Sverige og 1905 ble langt viktigere. Bruk av krigen i argumentasjonen var imidlertid ikke helt borte.

Et viktig spørsmål som kom opp da Folkebevegelsen ble stiftet var navnet på organisasjonen. Selvstendighetsbevegelsen ble foreslått. De politiske ungdomsorganisasjonene reagerte på det fordi de oppfattet det som nasjonalistisk, og fikk gjennomslag for sitt syn.

EF-kampen 1970-1972

I EF-kampen 1970-1972 var det en omfattende bruk av unionsbegrepet fra neisiden. Det ble brukt i de fleste sammenhenger. Særlig i aller siste fase, sommeren og høsten selve avstemningsåret, ble det svært sentralt. Folkebevegelsen lanserte slagordet *Nei til union!*, som ble brukt av store deler av neisiden. Dette skjedde 20 år før Det europeiske fellesskap skiftet navn til Den europeiske union. Folkebevegelsen mente den hadde belegg for påstandene i Romatraktaten, Wernerplanen og Davignonplanen, og hadde til en viss grad rett i det, men det var ikke forklaringen på ordvalget. Den forklaringen jeg mener å se, er at denne målbevisste og effektive bruken av ordet var drevet av et ønske om å fremheve sammenhengen med Norges tidligere erfaringer med unioner. Union var ikke den faktiske betegnelsen på samarbeidet. Den var heller ikke den verste man kunne bruke. Forbundsstat eller føderalstat innebærer en større grad av forpliktelse. Men det var den mest effektive til å vekke minnene om tiden før Norge ble en selvstendig stat. Det ligger en linje i argumentasjonen og ordvalget man ikke kan overse. Folkebevegelsens daglige leder Arne Haugestad har i ettertid innrømmet at dette var motivet.

Jasiden ble etter hvert nødt til å respondere. Jeg har vist at de hadde tre alternative strategier for å møte unionsargumentasjonen. De kunne argumentere for union og behovet for overnasjonale løsninger, og dermed fylle unionsbegrepet med positive verdier. Alternativt kunne de avvise enhver bruk av ordet og sammenligninger med unionen med Sverige. Det siste alternativet er det jeg kaller bagatelliseringslinjen. De kunne argumentere med at union, som rent faktisk var benyttet i en del ikke-traktatfestede planer, hadde en annen betydning på norsk enn på andre språk. Det var det andre alternativet som ble valgt, ispedd vage forsøk på bruk av alternativ tre.

Jasiden valgte av naturlige grunner en defensiv strategi i 1972. Den offensive ble neppe vurdert av noen. Mine kilder viser ikke til noen slik intern debatt. Det er derfor vanskelig å si om valget var bevisst, i den grad at de vurderte alle de tre alternativene. Men alternativet som ble valgt var uansett naturlig, og nok også riktig. Jasiden hadde delvis fakta på sin side. Organisasjonen bar navnet fellesskap, ikke union, på dette tidspunktet. Neisidens unionsargumentasjon baserte seg dessuten i stor grad på ikke-vedtatte, og heller ikke entydige, planer.

Det foregikk en interessant politisk utvikling i de partipolitiske ungdomsorganisasjonene i perioden 1970-1972. Alle ungdomspartiene med unntak av Unge Høyres Landsforbund tok standpunkt mot norsk medlemskap, men de gjorde det ikke ut fra de samme argumentene og målsetningene som Folkebevegelsen. Disse organisasjonene hadde tidlig på 1960-tallet en internasjonalistisk politisk orientering, med kamp mot atomvåpen, Nato og Vietnamkrigen som viktige kampsaker. En tilsvarende internasjonalistisk begrunnelse lå til grunn for de neistandpunktene de inntok. Det var derfor tidlig en skepsis mot Folkebevegelsen som blant annet var politisk begrunnet. Frem mot 1972 overtok de

imidlertid den øvrige neisidens mer nasjonale retorikk. Dette skjedde riktignok med de endringer i retorikken som det allerede er henvist til, med mindre vekt på okkupasjonen 1940-45, men det var likevel en betydelig politisk dreining hos organisasjonene. I juni 1972 overrakte de et opprop til Stortinget i forbindelse med debatten om norsk medlemskap i EF. Oppropet bar tittelen *Vil dere ha union?* Denne utviklingen kan ha skyldtes flere forhold. Det mest nærliggende er at de ble preget av den opphetede stemningen i debatten. De kan også tenkes å ha hatt vikarierende motiver, ved at de brukte en argumentasjon de var prinsipielt uenig i fordi de oppfattet den som den mest effektive. De havnet uansett på Folkebevegelsens nasjonale linje.

Den mest markante dreiningen finner man likevel hos marxist-leninistene. SUF-ml og deres kampanjeorganisasjon AKMED forsøkte å spille en sentral rolle i kampen mot EF, eller EEC som de fremdeles kalte organisasjonen. Så sent som i 1970 oppfattet denne grupperingen Folkebevegelsen som en borgerlig organisasjon som førte nasjonalistisk propaganda. Det eneste marxist-leninistene og Folkebevegelsen var enige om var selve konklusjonen i EF-spørsmålet. Etter hvert overtok AKMED og SUF-ml den nasjonale retorikken til Folkebevegelsen, og gikk mange skritt lengre. I kampanjeinnspurten var de for eksempel en av svært få aktører som brukte slagordet *Nei til salg av Norge*. Denne oppsiktsvekkende politiske utviklingen har jeg gjort grundig rede for gjennom en studie av EF-dekningen i Klassekampen, samt en gjennomgang av en del taler holdt av AKMEDs leder Georg Vaagen. Disse kildene viser den samme utviklingen i nasjonal argumentasjon, selv om bruken av unionsbegrepet og forsvaret av de såkalte borgerlige demokratiske institusjonene var sterkere hos Vaagen enn i Klassekampen. Forklaringene jeg har vist er at AKMEDs opprinnelige neiargumentasjon, som baserte seg på koblingen mellom dyrtid og EF, ikke fungerte spesielt godt. Videre støttet Kina britisk medlemskap, noe som medførte at norske marxist-leninister måtte utarbeide en egen nasjonal argumentasjon. Den siste årsaken var at ml-erne ønsket å benytte EF-kampen til partibyggende virksomhet. Da måtte de ha en sentral plassering i kampen, og det fikk de kun gjennom å være de mest ekstreme.

Som en følge av politikerdebatten om union i 1972, oppstod det også en historikerdebatt. Professor Sverre Steen begrunnet sitt ja til EF ved hjelp av sine historiske kunnskaper. Han trakk den motsatte konklusjonen av det Folkebevegelsen gjorde, og mente at et medlemskap ville være en naturlig videreføring av Norges utenrikspolitiske linje, og ikke et brudd med selvstendighetslinjen. Fellesskapet var i følge Steen ikke en union. Han ble imøtegått i et historikeroppop mot EF. Åtte historikere argumenterte for at union var en treffende betegnelse, og hevdet at et EF på det økonomiskpolitiske området var en tettere forbindelse enn unionen med Sverige. I et påfølgende jaoppop ble dette imøtegått av åtte andre historikere. De brukte metodiske argumenter for å avvise det hele som en historiefaglig problemstilling, og angrep neioppopet fra et forskningsetisk perspektiv. De advarte mot bruk av slagordsfremstillinger av historien i politisk øyemed.

EU-kampen 1991-1994

Anne Enger Lahnsteins sammenligning mellom EF og unionen med Sverige i 1992 var en av de klareste som ble foretatt i perioden 1991-1994. Det var en politisk spissformulering, som var svært kontroversiell. Angrepene på Lahnstein var, med unntak av kronikkene til Olav Versto og Halfdan Hegtun, ikke basert på saklig argumentasjon. Det var en rekke argumenter som Thorbjørn Berntsen og Carl I. Hagen unnlot å nevne, og som kunne ha styrket deres sak. Dette var betegnende for jasadens retorikk gjennom hele EF/EU-debatten. Man unngikk debatt om union, og klarte derfor ikke å presentere betimelige motargumenter mot neisidens påstander og sammenligninger.

Lahnsteins argumenter gikk på EFs opprettelse av en økonomisk og monetær union med felles valuta og sentralbank, samt mer generelle betraktninger om at "vår selvstendighet som nasjon står på spill"³²⁸. Hun fikk støtte fra fem historikere som hadde skrevet under på oppropet *Er EF en union?* i 1972. De fremhevet at Maastrichttraktaten ville

³²⁸ Dagbladet 28. mars 1992.

gjøre EF-unionen mer intim enn det unionen med Sverige var. Unionen mellom Norge og Sverige var ikke en realunion på det økonomiske området.

Et av de viktigste slagene om unionsbegrepet stod i Ullensvang i april 1992, i forbindelse med Hordaland Arbeiderpartis årsmøte da Gro Harlem Brundtland presenterte sitt ja. Hun la opp til en svært defensiv strategi, gjennom å si at union var det samme ordet som ble brukt om fagbevegelser på engelsk. Denne strategien kom til å prege jasidens argumentasjon helt frem til folkeavstemningen. Neisiden hadde mobilisert stort i Ullensvang. De mente at statsministeren førte det norske folk bak lyset med sin unionsdefinisjon.

For Nei til EU ble unionsbegrepet det viktigste i kampanjen. De formulerte de tre parolene *Folkestyre eller union?*, *Miljø eller union?* og *Solidaritet eller union?*. I muntlige sammenhenger ble også slagordet *Norge eller union?* brukt. De offisielle parolene gikk igjen i all argumentasjon og alt materiell som organisasjonen utviklet. De trakk ikke direkte sammenligninger med unionen med Sverige, men spilte bevisst på folks underbevissthet gjennom å bruke det negative unionsbegrepet som kontrast til positive verdier. Kristen Nygaard har erkjent at de aktivt spilte på begrepets negative konnotasjoner for å frembringe minnene om unionen med Sverige.

Jasiden stod overfor et strategisk valg etter Maastrichttraktaten. De kunne ikke, som i 1972, benekte at EF/EU var en union. Valget stod mellom å offensivt argumentere for at medlemskap i en union var riktig og nødvendig, eller mer defensivt å forsøke å bortforklare unionsbegrepet brukt om EF/EU. Det var den siste strategien som ble valgt, blant annet gjennom å vise til at ordet union betydde noe annet på engelsk enn på norsk.

Det var ikke åpenbart at Arbeiderpartiet skulle velge den defensive unionsstrategien. Partiets daværende sekretær Thorbjørn Jagland, skrev i 1990 en bok der han aktivt forsvarte et tett integrert europeisk fellesskap. Han sluttet seg til et ønske om å opprette Europas forente stater. Avgjørelsen om å forsøke å bortforklare unionsbegrepet må ha blitt fattet i tiden fra EF-toppmøtet i Maastricht til Brundtlands tale i Ullensvang.

Hos Europabevegelsen var det en større entusiasme for unionsbegrepet. På landsmøtet i 1992 uttalte de en klar støtte til Den europeiske union, men det var liten vilje og evne til å prioritere denne debatten, og etter talen i Ullensvang startet en gradvis overgang til Arbeiderpartiets defensive strategi. Offensive unionsargumenter kan imidlertid finnes igjen i bevegelsens argumentasjon så sent som mars 1994.

Et forsøk på institusjonalisering av den defensive strategien ble også gjort. Utenriksdepartementet foreslo at EF på norsk ikke skulle skifte navn til EU, men Den europeiske sammenslutning (DES). Dette ble møtt med latter blant neifolk, og også langt inn i jamediene. Utenriksdepartementet måtte gjøre en rask retrett.

Et annet eksempel på at deler av jasiden fryktet unionsbegrepet, og også var mot at Norge skulle gå inn i en union, var Fremskrittspartiets endringer i standpunkt. I 1993 vedtok partiet å si ja til EF, men nei til union. Dette skjedde halvannet år etter vedtaket om navneskiftet i EF, og bare et halvt år før det trådte i kraft. Jeg mener å kunne vise at endringen i større grad baserte seg på frykt for velgernes reaksjon enn en reell unionsmotstand i partiets ledelse. Parolen ble ikke sentral i EF/EU-kampen. Den førte også til at Fremskrittspartiet, sannsynligvis med vilje, havnet i skyggen i debatten.

Norges historiske erfaringer med unioner har lagt en alvorlig ramme rundt debattene om EEC/EF/EU. Dette kan ha vært med på å gjøre disse debattene til de mest opphetede og konflikthylende politiske slagsmålene i landets nyere historie. Unionsbegrepet har blitt bevisst utnyttet, men etter hvert også fått sin naturlige plass. Historiske sammenligninger har blitt foretatt av både leg og lærd. Neisiden har brukt det for alt er verdt. Jasiden har prøvet og feilet i valg av motstrategi. Om det har vært avgjørende for resultatet er vanskelig å si. Hvorvidt det har hevet debattene avhenger av eget standpunkt, men det har i betydelig grad preget det norske ordskiftet om EEC/EF/EU fra 1961 til 1994.

Kilder

Aviser

Aftenposten 1967, 1970-72, 1992-94.
Arbeiderbladet 1962, 1970-72, 1992-94.
Bergens Tidende 1962, 1983, 1992.
Dag og Tid 1992-94.
Dagbladet 1961-62, 1967, 1971-72, 1991-94.
Dagen 1967, 1972.
Dagens Nyheter 1994.
Dagens Næringsliv 1994.
Gula Tidend 1992.
Klassekampen 1969-72, 1999.
Nationen 1993.
Standpunkt 1990-94.
Verden Gang 1971-72, 1991-94.

Arkiver

Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek:

Arbeidernes informasjonskomité mot norske medlemskap i EFs arkiver.
Aksjon mot norsk medlemskap i fellesmarkedet – de 143s arkiver.
Det norske arbeiderpartis arkiver.
Ungdomsfronten mot norsk medlemskap i EFs arkiver.

Riksarkivet, Oslo:

Europabevegelsen i Norges arkiver.
Europeisk Ungdoms arkiver.
Folkebevegelsen mot norsk medlemskap i EFs arkiver.
Nei til EUs arkiver.³²⁹

Bøker og publikasjoner

Evang, Karl: *Har de små land utspilt sin rolle?: et innlegg mot Norges deltagelse i fellesmarkedet*, Oslo: 1961.
Furre, Berge: *NEI til EU*, Oslo: Gyldendal, 1994
Haaland, Arild: *Felesmarkedet og Norges frihet: 150 spørsmål og svar*. Bergen: 1962.
Hodne, Tor Eigil/Patricia Kaatee/Bård Bredrup Knudsen/Tore Myhre/Arnhild Sauar: *Norge og Unionen - Overnasjonalitet i det nye Europa*, Oslo: Europeisk Ungdom, 1992
Hoem, Edvard: *I kampens hete - Europeiske refleksjoner*, Oslo: Aschehoug, 1994
Jagland, Thorbjørn: *Min europeiske drøm*, Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1990
Lahnstein, Anne Enger: *EF & Grunnloven*, Oslo: Senterpartiet, 1993
Norge i et nytt Europa, Det norske arbeiderparti, 1991.
Sosialdemokratisk Europa, Det norske arbeiderparti, 1989.

³²⁹ Jeg har kun fått tilgang til boksene x og z.

Vaagen, Georg: *Brussel midt imot*, Oslo: Forlaget Oktober, 1973

Muntlige kilder

Telefonintervju med Kristen Nygaard 23. mars 2001.

Intervju med Arne Haugestad 26. mars 2001.

Samtale med Francis Sejersted 3. april 2001.

Telefonsamtale med Stein Ørnhøi 6. april 2001.

Intervju med Kristen Nygaard 18. april 2001.

Annet

Stortingstidende, 1961-62 7b.

Traktater om De europeiske fellesskap og Den europeiske union, Oslo: Utenriksdepartementet, 1994.

Wernerplanen, Folkebevegelsen mot norsk medlemskap i EF, 1972.

Davignonplanen, Folkebevegelsen mot norsk medlemskap i EF, 1972.

Litteraturliste

- Berg, Roald: "Norsk nasjonsbygging og 1905", Eliæson, Sven/Ragnar Bjørk: *Union & Secession*, Stockholm: Carlsson Bokförlag, 2000.
- Bjartnes, Anders/Hanne Skartveit: *Brussel tur-retur – Historien om Gro Harlem Brundtlands forsøk på å overtale et gjenstridig folk*, Oslo: Tiden, 1995.
- Bjørklund, Tor: *Mot strømmen - Kampen mot EF 1961-1972*, Oslo: Universitetsforlaget, 1982.
- Bjørklund, Tor: *Om folkeavstemninger – Norge og Norden 1905-1994*, Oslo: Universitetsforlaget, Oslo 1997.
- Brundtland, Gro Harlem: *Dramatiske år: 1986-1996*, Oslo: Gyldendal, 1998.
- Dahl, Ottar: *Norsk historieforskning i det 19. og 20. århundre*, Oslo: Universitetsforlaget, 1990.
- Furre, Berge: *Vårt hundreår – norsk historien 1905-1990*, Oslo: Det Norske Samlaget, 1993.
- Førland, Tor Egil: *Europeisk Fellesskap?*, Oslo: Ad Notam Gyldendal, 1993.
- Gleditsch, Nils Petter/Ottar Hellevik: *Kampen om EF*, Oslo: Institutt for fredsforskning, 1977.
- Hansson, Steinar/Ingolf Håkon Teigene: *Makt og mannefall – historien om Gro Harlem Brundtland*, Oslo: Cappelen, 1992.
- Haugan, Jørgen: *400-årsnatten – Norsk selvforståelse ved en korsvei*, Oslo: Universitetsforlaget, 1991.
- Hellevik, Atle: *Det ansvarlige opprør - AIK og EF-motstanden i Arbeiderpartiet*, Oslo: Universitetsforlaget, 1979.
- Iggers, Georg G: "The Use and Misuses of History and the Responsibility of the Historians, Past and Present", Jølstad, Anders/Marianne Lunde: *Proceedings – Reports, abstracts and round table introductions – 19th International Congress of Historical Sciences*, Oslo: Historisk institutt ved Universitetet i Oslo, 2000.
- Istad, Anders Holsbø: *Politiske endringer i den norske ml-rørsla 1969-1980*, Oslo: Universitetet i Oslo, 1992.
- Iversen, Jan Martin: *Fra Anders Lange til Carl I. Hagen - 25 år med Fremskrittspartiet*, Oslo: Millennium, 1998.
- Jenssen, Andres Todal/Henry Valen: *Brussel midt imot - Folkeavstemningen om EU*, Oslo: Ad Notam Gyldendal, 1995.
- Jakobsen, Johan J: *Mot strømmen*, Oslo: Gyldendal, 2000.
- Lunden, Kåre: *Nasjon eller union*, Oslo: Det Norske Samlaget, 1993.
- Lunden, Kåre: *Norsk Grålysing*, Oslo: Det Norske Samlaget, 1992.
- Madsen, Roar: *Motstraums – Senterpartiets historie 1959-2000*, Oslo: Det Norske Samlaget, 2001.
- Nordby, Trond: *Karl Evang – en biografi*, Oslo: Aschehoug, 1989.
- Saglie, Jo: *Standpunkter og strategi EU-saken i norsk partipolitikk 1989-1994*, Oslo: Universitetet i Oslo, 2000.
- Seip, Jens Arup: *Fra embedsmannsstat til ettpartistat? og andre essays*, Oslo: Universitetsforlaget 1963.
- Skjønberg, Harald: *På parti med Stalin?*, Oslo: Gyldendal, 1990.
- Steigan, Pål: *På den himmelske freds plass - Om ml-bevegelsen i Norge*, Oslo: Aschehoug, 1985.
- Sørensen, Øystein: *Jakten på det norske*, Oslo: Ad notam Gyldendal AS, 1998.
- Trøite, Jostein/Jan Erik Vold: *Bønder i EF-strid - Senterpartiet og bondeorganisasjonane 1961-72*, Oslo: Det Norske Samlaget, 1977.
- Valen, Henry: "EF-saken i norsk opinion", Værnø, Grethe: *Fra arvefiende til samboer*, Stockholm: Norges ambassade i Stockholm, 1990.
- Widding, Thomas: *Pressen og EF-debatten 1970-72*, Hovedoppgave i historie ved Universitetet i Bergen, 1995.

